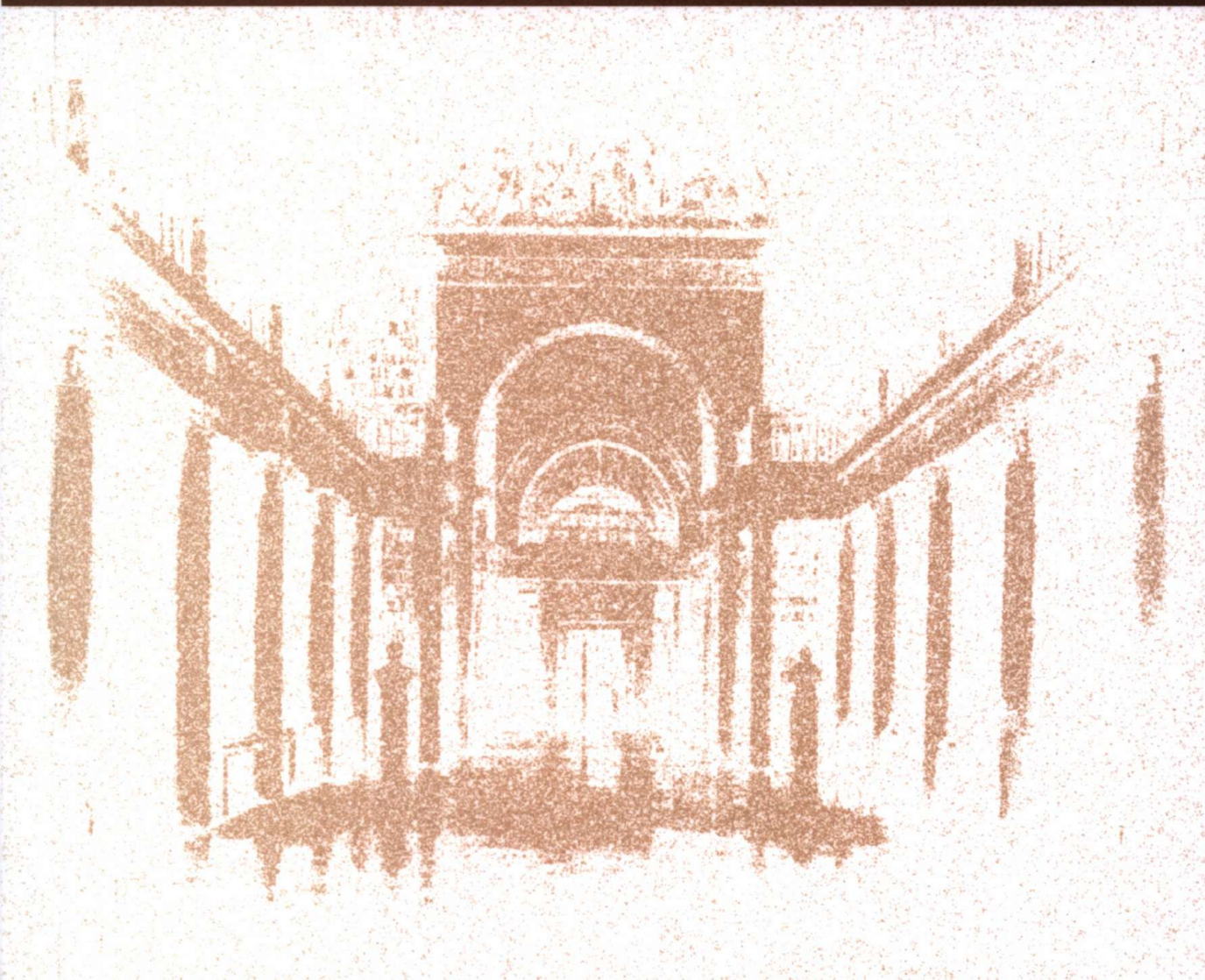

**A magyar könyvtárosság
etikai kódexe –
magyarázatokkal,
kommentárokkal, kiegészítésekkel**

Továbbképzés felsőfokon

Továbbképzés felsőfokon

A magyar könyvtárosság
etikai kódexe –
magyarázatokkal, kommentárokkal,
kiegészítésekkel

Budapest
2006

A kiadvány
az Oktatási és Kulturális Minisztérium – Nemzeti Kulturális Alap,
a Magyar Könyvtárosok Egyesülete,
valamint az Informatikai és Könyvtári Szövetség
támogatásával készült.

Sorozatszerkesztő:
Bartos Éva

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete és a Könyvtári Intézet
etikai kódexet előkészítő munkabizottságának megbízásából összeállította:
Papp István

A szöveget gondozta:
Hangodi Ágnes

Fedélterv:
Gerő Éva

ISBN 963 201 623 8
ISSN 1589–1682

Kiadja a Könyvtári Intézet
Felelős kiadó: dr. Bartos Éva igazgató
Készült az AKAPRINT Nyomdaipari Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Freier László

Bevezetés

A magyar könyvtárügy jelentős eredményeként könyvelhetjük el, hogy 2005 végére elkészült a magyar könyvtárosság etikai kódexe. Létrehozását a könyvtári terület 2003–2007 közötti stratégiai céljai alapján a NKÖM Könyvtári Főosztálya által létrehozott, „A könyvtárosi életpálya vonzóbbá tétele” elnevezésű stratégiai bizottság kezdeményezte a Magyar Könyvtárosok Egyesületének támogatásával és a Könyvtári Intézet szervezésében. A kódexet előkészítő bizottság elnöke Papp István volt, a bizottság tagjai pedig az egyes könyvtártípusokat és a könyvtáros szakmai szervezeteket képviselték. A bizottság 2004 júniusában kezdte munkáját, 2005 októberéig összesen nyolc ülést tartott, melyek során nem csak az etikai kódex tervezetét, hanem az ahhoz kapcsolódó járulékos anyagok egy részét is elkészítette. Az anyagok publikálására a könyvtáros szakfolyóiratok – Könyvtári Figyelő; Könyv, Könyvtár, Könyvtáros; Tudományos és Műszaki Tájékoztató; Könyvtári Levelező/lap és a vidéki szaklapok – biztosítottak lehetőséget.

Az etikai kódexszel kapcsolatos dokumentumok piramisszerűen épülnek fel. A csúcson maga a kódex képezi, amely voltaképpen két, de egymással szorosan összefüggő részből áll. A római számokkal megjelölt rész nevezhető az erkölcsi parancsnak, amelyet egy kifejtő rész követ (e két rész együtt olvasható kötetünk első részében). A második szintet alkotják – elkészültük után – az egyes szervezetek, egyesületek, intézmények, könyvtártípusok, könyvtárosi munkakörök stb. etikai szabályzatai. A harmadik szintet a kódexhez kapcsolódó magyarázatok, kommentárok, kiegészítések jelentik (az ezeket összefoglaló tanulmány adja kötetünk gerincét). S végül a negyedik szintbe tartozik valamennyi, az etikai kódexszel, de általában a könyvtárosi etikával kapcsolatos, publikált vagy szűk publicitású, bármilyen formátumban hozzáférhető dokumentum, kutatási jelentés, bibliográfia (kötetünkben ilyen az utolsó részben közölt bibliográfia, amely az etikai kódex szerkesztésének idején nyomtatásban megjelent, illetve a bizottsághoz „kéziratként” eljuttatott írások adatait gyűjti össze).

A magyar könyvtárosság etikai kódexének társadalmi háttérét és hitelességét kellőképpen biztosítják a 2005. év folyamán lezajlott vidéki és fővárosi tanácskozások, fórumok, viták, a gödöllői vándorgyűlés szekció-előadásai és az egyéni hozzászólások hosszú sora, valamint az, hogy ezek nyomán az összeállítással megbízott testület az elhangzott észrevételeket messzemenően figyelembe vette és felhasználta. A bizottság hasonlóképpen fontosnak tartotta, hogy megismerje és a szakmai etika értékeinek rögzítése során figyelembe vegye a szenior könyvtárosok gazdag élettapasztalatokon alapuló véleményét.

Az etikai kódex kibocsátója a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Informatikai és Könyvtári Szövetség. A munkabizottság javaslatára a kibocsátók az etikai kódex elfogadásával és kibocsátásával egyidejűleg testületet (etikai bizottságot) bíznak meg, amely a kódex érvényesülésének és hatásának nyomon követésével és előmozdításával foglalkozik majd. Az aláírók (azaz az elfogadók, címzettek) között egyaránt vannak és lehetnek testületek (nemcsak a magyarországi, de a külföldi magyar könyvtárosokat tömörítő szervezetek is), intézmények – közöttük feltétlenül a könyvtárosképzéssel foglalkozók – és magánszemélyek, akik magukénak ismerik el a kódexben foglalt értékeket és követelményeket. A magyar könyvtárosság etikai kódexét 2006. január 17-én a Magyar Könyvtárosok küldöttközgyűlése ünnepélyes keretek között fogadta el; a dokumentumot a kibocsátók, elfogadók és címzettek képviselői aláírásukkal hitelesítették.

Hangodi Ágnes

A magyar könyvtárosok etikai kódexe

I. Könyvtárosi etika

A könyvtárosi tevékenységet a szakmai ismeretek, eljárások és szokások, valamint jogszabályok és szabályzatok mellett etikai normák is vezérlik.

A magyar társadalom közvéleménye, gyakorlata és törvényei kinyilvánították, hogy demokratikus jogállamban az információs és kulturális igények kielégítésének egyik alapfeltétele a könyvtári rendszer; működtetése a társadalmi munkamegosztás keretében a könyvtárosokra hárul, akik a rájuk bízott szellemi vagyont a jelen és a jövő javára kezelik. A könyvtáros szakma hivatás, melynek gyakorlása során azonos súllyal esik latba a szakmai felkészültség és az etikus magatartás. Minden könyvtáros köteles tartani magát az általános morális követelményekhez; ezen túlmenően azonban a könyvtárosságnak sajátos etikai értékei és követelményei is vannak, melyeket az etikai kódex foglal össze részben a könyvtárosok már munkában álló és felkészülő nemzedékei, valamint az őket foglalkoztató könyvtárak, részben pedig a nagyközönség és a könyvtárak fenntartói számára. Az előbbieknél irányítóként az etikus viselkedésre, az utóbbiaknak jogos elvárásai megalapozására és a könyvtárosokba vetett bizalmuk megerősítésére.

A könyvtárosi etikai kódex a jogszabályok és könyvtári szabályzatok rendelkezéseit meghaladó, a szakmai alapértékek által meghatározott etikai irányelveket tartalmazza, amelyek mellett a magyar könyvtárosság elkötelezi magát. Ezen irányelvek között fontossági sorrend nem állítható fel.

II. Alapértékek

A könyvtáros elkötelezett az emberi jogok, a demokrácia, a jogállamiság, az esélyegyenlőség, a szellemi szabadság és az információ szabadsága mellett.

A magyar könyvtárosok az informált és művelt polgárságra, a társadalmi sokszínűségre alapozott társadalmi rendszer, a demokratikus berendezkedés hívei, minthogy a könyvtár lényegénél fogva az emberi jogok kiteljesedését szolgálja, noha történelmi példák szerint az ellenkezőjére is felhasználható. A könyvtáros a maga eszközeivel járul hozzá az emberi jogok érvényesüléséhez, különösen az információhoz és a művelődéshez való jognak az emberi méltóság tiszteletben tartásával való gyakorlásához, a társadalmi harmóniához, a szellemi szabadsághoz. A könyvtárhasználó állampolgároknak minden lehető segítséget megad ahhoz, hogy élvezhessék a mindezekből fakadó előnyöket.

A könyvtáros magáénak vallja az emberiség általánosan elfogadott erkölcsi normáit és értékeit, elkötelezett a társadalmi haladás, az egyének boldogulása mellett. Felelősséget érez a jelen és jövő nemzedékek érdekében azért, hogy a gondolat-, vélemény- és szólásszabadságot, a tanítás és tanulás szabadságát az információk és gondolatok szabad áramlásával és hozzáférhetőségével segítse. Ennek érdekében a maga részéről mindent megtesz a művelődés és az információellátás folyamatának nyitottságáért és átláthatóságáért, feltételeinek megteremtéséért.

A könyvtáros a társadalom számára nélkülözhetetlen feladatot lát el; általában a társadalom egésze vagy csoportjai által közvetlenül vagy közvetve fenntartott intéz-

ményben, a könyvtárban fejti ki tevékenységét. Nyitott a társadalom kérdéseire és igényeire anélkül, hogy kedvezés vagy ellenszenv vezetné világnézeti és politikai, tudományos és művészeti ügyekben. Azon munkálkodik, hogy a könyvtár teljesítse társadalmi küldetését, s legyen az élethosszig tartó tanulás, az információcsere, valamint a szabadidő hasznos eltöltése és a kulturális rekreáció színtere.

III. Könyvtárosi hivatás

A könyvtárosi hivatás a könyvtárostól a használók iránt tiszteletet és odaadást, valamint állandóan fejlődő szakismereteket és készségeket kíván meg. A könyvtáros szakmai döntéseit autonóm módon, személyében feddhetetlenül, személyes anyagi vagy egyéb jogszolgáltatás előnyét vagy hasznát kizárva hozza meg.

A könyvtáros társadalmi feladata ellátása során betartja a törvényességet és jogkövető magatartást tanúsít, s másoktól is ugyanezt várja el. Saját világnézete, tudományos vagy politikai álláspontja, nézetei és ízlése nem befolyásolhatja szakmai munkáját. Tetteit és döntéseit könyvtári tevékenységében kizárólag szakmai megfontolások vezérlik.

A könyvtáros elhivatottan, az emberiség szellemi teljesítményei iránti tisztelettel, személyes felelősséget vállalva folytatja szakmai tevékenységét. Munkája során követi az itt rögzített etikai elveket, s ha ezért sérelem éri, joggal számít az őt megillető védelemre a szakmai közösség részéről, s különösen a jelen etikai kódex kibocsátói-tól. Munkája társadalmi hasznával arányos erkölcsi és anyagi elismerés illeti meg. Viselkedése, megjelenése és fellépése összhangban áll a szakmájával szemben támasztott társadalmi elvárással.

A könyvtáros hozzáértéssel, szakmai felkészültséggel és alkalmassággal, széles körű tájékozottsággal és általános műveltséggel, méltósággal és kompetenciával, legjobb tudása szerint végzi munkáját. Ismereteit folyamatos önképzéssel bővíti és a kor színvonalán tartja saját szakterületén, s törekszik arra, hogy kellő jártasságot szerezzen a könyvtára gyűjtőkörébe eső szakterületeken, beleértve történetüket is. Tájékozódik a rokon- és egyéb szakterületek fejleményeiről. Tehetsége szerint maga is hozzájárul a könyvtáros szakma gyakorlatának és elméletének fejlődéséhez.

A könyvtárosnak erkölcsi integritása nyújt biztos alapot szakmai döntéseinek meghozatalához, szakmai ügyekben való autonóm eljárásához, a gyűjteményi és szolgáltatási kérdésekben jelentkező külső nyomásgyakorlás elhárításához. A könyvtáros nem húzhat személyes előnyt vagy anyagi hasznot helyzetéből.

A könyvtárost tevékenységében a könyvtárhasználók iránt tanúsított tisztelet és jóindulat vezérli. Véleményüket tiszteletben tartja és kiszolgálásukat a maga érdekei elé helyezi. Viselkedését velük szemben udvariasság, mások elfogadása, empatikus magatartás, szolgálatkészség és fegyelmezetttség jellemzi.

A könyvtáros nem csak munkahelyén, hanem az élet más területein és magánéletében is tartja magát hivatása szakmai és etikai szabályaihoz a könyvtárakat és a könyvtárosságot érintő ügyekben.

IV. A gyűjtemény gondozása

A könyvtáros felelősséggel tartozik az emberiség, a nemzet, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségek, a helyi közösségek kulturális örökségének megőrzéséért. Gyűjteményépítő munkáját a használók igényeire és az emberiség értékeire alapozza, de a közvélekedéssel és saját nézeteivel ellentétes műveket is beszerez. Elítéli a cenzúrát, s maga sem cenzúráz. Feltáró munkájával a könyvtár teljes gyűjteményét hozzáférhetővé teszi.

A könyvtáros a maga munkakörében szakmai felelősséget érez az emberiség, a magyarság és a magyarsággal együtt élő nemzeti és etnikai kisebbségek, valamint a kisebb-nagyobb helyi közösségek kulturális örökségének gondozásáért és fejlesztéséért. A rábízott könyvtári gyűjteményt felelősséggel, a gyűjtőköri szabályzatnak megfelelően, az emberi értékekre alapozva, az egyéni és csoportos igényekre tekintettel gyarapítja és apasztja. A beszerzésben és kiiktatásban visszautasít minden önkényes külső beavatkozást a könyvtár gyűjteményének és gyarapításának korlátozására, egyes csoportok értékrendjének kizárólagos érvényesítésére, s fellép a könyvtáron kívüli és belüli cenzúra, a könyvüldözés ellen. Egyoldalúság és értékítéletének érvényesítése nélkül kezeli és szolgáltatja a közvélekedéssel és a közízléssel szemben álló műveket, s olyanokat sem zár ki a szabályzat szabta kereteken belül, amelyek egyes alapértékeket támadnak. A művészileg silány vagy vitatható tudományos értékű munkáknak a szabályzat előírásainak megfelelő mértékben ad csak helyet. A gyűjteményépítésben és a rendelkezésre bocsátásban nem befolyásolhatják saját nézetei és nem érvényesítheti személyes ízlését és érdeklődését.

A könyvtáros törekszik arra, hogy minél alaposabban megismerje a gondjaira bízott gyűjteményt, és – a gyűjtemény méretétől függően – legalább nagy vonalakban tisztában legyen tartalmával. Feltárja a könyvtár teljes állományát és eredetiben vagy másolatban a használók (beleértve más könyvtárak használóit is) rendelkezésére bocsátja. Az igényekkel és a lehetőségekkel összhangban a dokumentumállomány minél nagyobb részét szabadon hozzáférhető módon helyezi el, s gondoskodik a gyűjteményhez való helybeli és távoli hozzáférést biztosító és megkönnyítő eszközökről. A könyvtár saját gyűjteményéből hiányzó művek lelőhelyéről tájékoztatja a használókat, és a használati szabályzat rendelkezéseinek megfelelően a könyvtárközi együttműködés révén igyekszik számukra hozzáférhetővé tenni azokat.

A könyvtáros az anyagi lehetőségekhez, adottságokhoz és a dokumentumok értékéhez mérten mindent megtesz a gyűjteménybe tartozó dokumentumok tartalmának és fizikai állapotának megőrzéséért és megvédéséért. Ha ellopott vagy más könyvtárak állományából eltulajdonított könyvekről és más dokumentumokról tudomást szerez, ezt haladéktalanul a tulajdonos tudomására hozza.

V. A könyvtárhasználók szolgálata

A könyvtáros és a használó viszonya az egyenrangú partnerségen és a kölcsönös bizalmon nyugszik. A könyvtáros megkülönböztetés nélkül nyújt segítséget a könyvtár szolgáltatásainak igénybevételéhez. A használók személyes adatait bizalmasan kezeli. A használóknak joguk van az adott feltételek között a lehető legjobb könyv-

tári ellátáshoz és az egyenlő elbánáshoz; a könyvtáros ezzel összhangban törekszik az esélyek kiegyenlítésére.

A könyvtáros szigorúan kerülve minden hátrányos megkülönböztetést, egyenlő elbánásban, tisztességes eljárásban és kiszolgálásban részesít minden, a könyvtárhoz forduló személyt nemre, nemi irányultságra, életkorra, származásra, etnikai, nemzeti és állampolgári hovatartozásra, világnézetre, vallásra, műveltségi színvonalra, fizikai vagy mentális állapotra, értelmi képességre, anyagi és társadalmi helyzetre, politikai állásfoglalásra vagy bármilyen egyéb szempontra való tekintet nélkül. Az esélyki-egyenlítés érdekében azonban a könyvtárhasználók körében pozitív megkülönböztetésben részesíti a gyerekeket, a nemzeti és etnikai kisebbségeket, a szellemi, fizikai vagy szociális hátrányokkal küzdő személyeket, s szükség szerint más csoportokat is. A könyvtáros védi a könyvtárhasználathoz való jogot, tiszteli és kiszolgálja a könyvtárhasználók igényeit. Az egyéni használók ellátása a közjót is szolgálja, ezért az egyedi, konkrét igények elsőbbségének elismerése társadalmi érdek.

A használó és a könyvtáros egyenrangú partnerségéből következően a könyvtáros nem tekinti magát a könyvtárhasználók nevelőjének és irányítójának, de kötelességének tartja, hogy megtanítsa őket a könyvtár használatára, tudomásukra hozza a hazai és nemzetközi könyvtári rendszer kínálta lehetőségeket, s felhívja figyelmüket az értékes, számukra hasznos, érdeklődési körükbe vágó művekre. (A nevelő-oktató intézmények könyvtárosai emellett sajátos, pedagógiai szerepkört töltenek be.) Segít eligazodni az irodalom és az információk világában, s támogatja a könyvtárhasználók minden rétegét az olvasás-írás, valamint az információszerzés és kommunikáció egyéb eszközeinek elsajátításában, de nem gyakorolhat cenzúrát és nem ellenőrizheti sem a használók olvasmányait, sem az általuk igénybe vett információkat. A könyvtáros személyes ügyének tekinti, hogy a lehetséges használók minél nagyobb számban éljenek a könyvtár szolgáltatásaival.

A könyvtáros arra törekszik, hogy a könyvtár szolgáltatási kínálata legyen összhangban a társadalom elvárásaival és az adott használói kör igényeivel. A rendelkezésére álló eszközöktől és feltételektől függően az elérhető legmagasabb színvonalú szolgáltatást nyújtja.

A könyvtáros tiszteletben tartja a könyvtárhasználó személyiségi jogait és óvja személyes szféráját. Bizalmasan, a titoktartás kötelezettségével kezeli a tudomására jutott személyi adatokat (beleértve a kért és használt dokumentumok és információk, valamint használók azonosítására szolgáló adatokat is) és információkat, továbbá a belőlük levonható következtetéseket, s csak a törvény rendelkezésére, illetve bírósági döntésre adja ki őket harmadik félnek.

A könyvtáros őrzi a könyvtár rendjét, s kötelességének tekinti, hogy vonzó könyvtári környezetet teremtsen. A használókkal való kapcsolatát a kölcsönös bizalmon alapuló együttműködés jellemzi. Számít a használók jóakarató közreműködésére; ennek hiányában a használói közösség védelmében fellép a könyvtár rendjét megbontó, a zavartalan használatot akadályozó személyek ellen. A használók egymással ütköző igényeit a szabályzatokban rögzített módon kezeli, s döntéseiben megértés, kölcsönös érdekegyeztetés és jó szándék vezérli. Módot ad arra, hogy a használók aggodalom nélkül kifejtthessék a könyvtári szolgáltatásokat érintő észrevételeiket és panaszait, s mindent megtesz, ami erejétől telik ezek orvoslására. A könyvtáros elvileg a könyvtári szolgáltatások, de legalább az alapvetőnek tekintendő helybeni

használat, kölcsönzés, távoli forrásokhoz való hozzáférés ingyenessége mellett van. Kényszerűségből azonban tudomásul veszi, hogy egyes könyvtárak használati szabályzata a beiratkozást és bizonyos szolgáltatások nyújtását térítéshez és egyéb feltételekhez köti, de fellép annak érdekében, hogy ez a körülmény ne akadályozzon meg senkit az információkhoz és a dokumentumokhoz való hozzáférésben.

VI. Az információk közvetítése

A könyvtáros tőle telhetően mindent megtesz azért, hogy a használó szabadon és korlátozás nélkül hozzáférhessen az információkhoz. Segítséget nyújt az információs források és eszközök használatához. Legjobb tudása szerint hiteles, megbízható, teljes, megfelelő, személyre szabott információt nyújt.

A könyvtáros a bármely nyilvános információhoz való szabad hozzáférést, a tájékozódás és a tájékoztatás szabadságát minden ember természetes jogának tekinti: a hozzáférést nem befolyásolhatja az információt kérő személye, a források jellege, nyelve vagy formája. A könyvtáros tiszteletben tartja az információt kérő személyiségét és információs igényeit, s azt, hogy az információnyújtást egyedül a törvény vagy a rendelkezésre álló eszközök és anyagiak korlátozhatják. A könyvtáros nem felelős azért, ha a használó a közreműködésével nyert információval vagy hordozójával visszaél, és a maga vagy a mások kárára, illetve bűncselekmény elkövetése során használja fel. Nem tagadhatja meg az ún. laikus személyektől sem a szakmai információt, de kötelessége felhívni a figyelmüket a rosszul értelmezett és alkalmazott, esetleg elavult érvényű információkból fakadó veszélyekre.

Az információt igénylő használók nem képeznek homogén csoportot. A könyvtáros segít abban, hogy mindenki – feszélyezettség nélkül – a maga igényeinek és felkészültségének megfelelő terjedelmű és szintű információhoz jusson, de nem helyezheti magát az információs folyamat irányítójának szerepébe, nem szabhatja meg, ki milyen információt vehet igénybe, nem teheti személyétől függővé az információhoz való hozzáférést. Az információban gazdagok és az információban szegények, az információ megszerzésében, kezelésében és felhasználásában jártasok és járatlanok ellátása egyaránt feladatát képezi, s ennek végrehajtása során törekszik az esélyek kiegyenlítésére. A könyvtáros dolga, hogy a használókat megismertesse az információkeresési és -szerzési eszközökkel és eljárásokkal, s ezzel kulcsot adjon kezükbe az önálló információszerzéshez.

A könyvtáros kötelessége, hogy legjobb tudása szerint törekedjék hiteles, megbízható, pontos, teljes, megfelelő és személyre szabott információt adni; ha szükséges, az adott vagy más könyvtárakban dolgozó kollégáinak bevonásával. A használóval világosan és egyértelműen közli az információszolgáltatás kiterjedését és korlátjait, beleértve személyes kompetenciája határait is. A használót előzetesen tájékoztatja az információszolgáltatás áráról – ha van – és az információ megszerzésének alternatív (gyorsabb, olcsóbb) lehetőségéről. Annak ellenére, hogy a könyvtáros nem vállalhat szavatosságot az információk vagy forrásaik hitelességéért, eligazítást adhat a használónak arról, milyen szempontok alapján értékelheti őket. Ezen túlmenően szakmai felelősség terheli azért, ha tudatosan téves információt ad, vagy visszatart valamely információt, vagy nem fejezi ki kételyeit az adott információ vagy forrása hitelességét illetően.

A könyvtáros az igényeknek leginkább megfelelő forrásokból, a leghatékonyabb eszközök és technikák (beleértve az internetet és az elektronikus forrásokat), valamint eljárások felhasználásával tájékoztatja a hozzá fordulót, s minden esetben egyértelműen azonosítja a forrást, amelyből az információt nyerte. Az eredeti mű (szöveg, zene, kép, adatsor hagyományos vagy elektronikus formában) egészét vagy részletét csak az idézés szabályainak és a szerzői jogi törvénynek megfelelően bocsáthatja rendelkezésre, és erre a használó figyelmét is felhívja.

VII. Könyvtárosi szakmai közösség

A könyvtáros őrzi és növeli a könyvtárosi szakma tekintélyét, részt vesz a szakmai közéletben és együttműködésben. Készségesen osztja meg tudását és tapasztalatait.

A könyvtáros személyében felelős a könyvtáros közösség és szakma társadalmi tekintélyének fenntartásáért és növeléséért. Elvárható tőle, hogy védje meg a szakma hírnevét a méltatlan támadásoktól, s tartózkodjék a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyének és jelentőségének lebecsülésétől.

A könyvtáros tiszteli szakmája múltját, ápolja hagyományait. Szolidáris a szakmai közösséggel, s tiszteletet tanúsít a könyvtáros kollégák és minden könyvtári dolgozó iránt, elismeri szakmai tudásukat, emberi kvalitásaikat. Tőle telhetően figyelmet és támogatást nyújt a szakmai tevékenységtől visszavonult, idős kollégáknak. Személyesen, valamint a nyomtatott és az elektronikus kommunikáció eszközei révén részt vesz a szakmai közvélemény alakításában, s előmozdítja a lényeges problémák megoldásához szükséges egyetértést. Szakmai közéleti tevékenységét igyekszik valamely könyvtárosi társadalmi szervezetben kifejezni. A hivatásának elkötelezett könyvtáros joggal számíthat a szakmai közvélemény, szervezetek és fórumok szolidaritására.

A könyvtári szolgálatot lényegéből következően az jellemzi, hogy társadalmi küldetését a könyvtárak és könyvtárosok együttműködésével teljesíti. A könyvtáros ezért kész a szakmai együttműködésre más könyvtárakban tevékenykedő kollégáival, nyitott közös vállalkozások indítására, szolgáltatások közös nyújtására. Erősíti a könyvtárak közötti kapcsolatokat, függetlenül a könyvtár típusától. Az együttműködés nem áll meg az ország határainál: éppen a könyvtárhasználók minél teljesebb ellátása, valamint a magyar kulturális és tudományos teljesítmény megismertetése érdekében kiterjed az egész világra. Különös gondot fordít a határokon túli magyar könyvtárosokkal való együttműködésre, és tőle telhetően támogatja a más országokban élő magyar lakosokat ellátó könyvtárakat.

A könyvtáros kötelességének érzi, hogy szakmai tudását, tapasztalatait megossza kollégáival, s maga is tanuljon tőlük; hogy segítse a könyvtáros utánpótlás pályaválasztását, a fiatal kollégák fejlődését, s a társadalmi munkás könyvtárosok tevékenységét.

VIII. A könyvtár mint munkahely

A könyvtáros elkötelezett könyvtára iránt, és tiszteletben tartja fenntartójának céljait és érdekeit. Beosztottként és vezetőként egyaránt a legjobb tudása szerint járul hozzá a könyvtár feladatainak teljesítéséhez és a munkahelyi közösség erősítéséhez.

A könyvtáros tiszteli munkahelyét, és kötődik könyvtárához; munkaviszonya során és szüntén sem illeti méltatlan kritikával. Megőrizve lelkiismereti szabadságát lojális munkaadójához és a könyvtár fenntartójához; megismeri, megérti és támogatja legális céljait és törekvéseit. Nyilatkozataival nem ássa alá a könyvtár és fenntartója jó hírnevét, nem sérti érdekeit. Megőrzi a hivatali és üzleti titkokat. Ha etikai természetű aggályai merülnek fel, azokat haladéktalanul a vezetőség és az illetékes fórumok, illetve az érintettek tudomására hozza. Szakmai természetű nézeteltéréseket először házon belül igyekszik tisztázni, s illő formák között viszi őket a szélesebb nyilvánosság elé. Szakmai pályafutását, magánéleti boldogulását összhangba hozza a munkahelye iránti lojalitással. Tudomásul veszi a fenntartó anyagi kényszerből hozott intézkedéseit, ha ezek nem sértik a hatályos törvényeket, szabályzatokat, etikai normákat és munkaszerződéseket, s nem csorbítják a használók érdekeit és a könyvtár állományát vagy a nemzeti dokumentumvagyonot. Az ilyen intézkedések elleni tiltakozását a fennálló jogi keretek között fejezi ki, számítva a könyvtárosi közösség támogatására. A nyilvánosság előtt is fellép könyvtára és szakmája érdekében.

A könyvtáros azon van, hogy könyvtárában a szolgálat szempontjából optimális munkahelyi légkör alakuljon ki. Szívélyes munkatársi viszonyban áll könyvtárosi és nem könyvtárosi végzettségű munkatársaival és szolidáris velük; ez utóbbiakkal szemben nem él vissza helyzeti előnyével, és segíti őket abban, hogy sajátos szakismereteikkel és jártasságukkal eredményesen járuljanak hozzá a könyvtár céljai eléréséhez. A vezetői beosztást betöltő könyvtárost különös szakmai és emberi felelősség terheli: vezetői alkalmasságán, hozzáértésén túlmenően személyes példamutatásával kell a könyvtárosi etikus magatartást erősítenie beosztottaiban.

A könyvtárosnak a könyvtár munkatervébe illesztett alkotótevékenysége révén létrejött művei (pl. tanulmány, kiállítási forgatókönyv, szöveggondozás) a szerző szellemi tulajdonát képezik. A hozzá kapcsolódó vagyoni jogosultságok gyakorlását a könyvtár szabályzata vagy külön megállapodás rendezi.

A könyvtáros nem versenyezhet könyvtárával annak gyűjtőkörébe, különösen a nemzeti kulturális örökség körébe eső dokumentumok gyűjtésében; magánszemélyek, intézmények és vállalkozások felkérésére könyvtárosi szakértelmére alapozott megbízást (pl. értékbecslés, bibliográfia-szerkesztés, dokumentáció, irodalomkutatás) csak a könyvtár szabályzatában megszabott módon vállalhat.

A könyvtár fenntartójának kötelessége, hogy rendelkezésre bocsássa a működéshez szükséges anyagi feltételeket, de a könyvtáron múlik ezek célszerű és eredményes felhasználása. A könyvtáros felelőséggel tartozik a könyvtárért, az általa használt munkaeszközökért, illetékességi körében a helyi környezetért, a szolgáltatási körülményekért. Dokumentációs és muzeális célzattal őrzi meg a könyvtár irattárát, kiadványait, s válogatva a berendezésének és technikai felszerelésének egyes darabjait.

A munkáltatótól, illetve a könyvtár fenntartójától elvárható, hogy tartsa tiszteletben a könyvtáros szakmai integritását. Vegye tudomásul, hogy a könyvtároság etikai kódexe vezérli a könyvtáros emberi és szakmai magatartását, s ne szorítsa a kódexben foglaltakkal és a szakmai alapelvekkel ütköző állásfoglalásokra, viselkedésre és cselekedetekre.

IX. Társadalmi kapcsolatok

A könyvtáros elfogultságtól és előítéletektől mentes kapcsolatban áll a társadalom tagjaival, csoportjaival, szervezeteivel. Tisztelettel és együttműködésre készen fordul más szakmák és tagjaik felé. Védelmezi a szellemi tulajdonhoz való jogot és a szellemi alkotásokhoz való hozzáférés jogát.

A könyvtáros együttműködik a társadalommal, egyes tagjaival és csoportjaival, szervezeteivel, részt vesz a közösség kulturális, tudományos, gazdasági környezetének fejlesztésében. Személyes világnézeti és politikai elkötelezettsége nem befolyásolhatja könyvtári tevékenységét; a könyvtár nevében kifejtett közszereplése legyen elfogulatlan és pártoktól független. A könyvtár eszközszerét azonos feltételek mellett, a használati szabályzat előírásai szerint köteles a társadalmi szerveződések rendelkezésére bocsátani.

A könyvtáros felelős magatartást és tiszteletet tanúsít az információk előállításában, feldolgozásában, tárolásában, terjesztésében érdekelt más szakmák és szervezetek iránt, s kész együttműködni velük. Ugyanilyen tisztelettel és együttműködési készséggel fordul minden más szakma felé.

A könyvtáros nagyra értékeli és támogatja az alkotó tevékenységet, amely a szellemi tulajdon forrása. Felajánlja segítségét és közreműködését a tudományos kutatók és alkotóművészek szakmai közösségeinek. Elismeri és védi a szerzői jogot és a hozzá kapcsolódó vagyoni jogosultságokat. Ugyanakkor a felhasználók és a széles közönség érdekeinek, az oktatás, a művelődés, a művészeti alkotás és a tudományos kutatás szempontjainak megfelelően védelmezi a szellemi alkotásokhoz és az információhoz való szabad hozzáférés jogát is a szabad felhasználás keretei között.

X. Az etikai kódex érvényesülése

Az etikai kódexben foglalt követelmények a könyvtárosok tevékeny közreműködésével valósulnak meg. Ezt a folyamatot a kódex kibocsátói egy etikai bizottság felállításával segítik elő.

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Informatikai és Könyvtári Szövetség a saját tagságukra vonatkozó érvénnyel bocsátják ki ezt az etikai kódexet, de számítanak arra, hogy a magyar könyvtárosság egésze, valamennyi könyvtáros, minden könyvtár és könyvtárosi szervezet tartja magát a benne lefektetett értékekhez és követelményekhez, s ezt aláírásával meg is erősíti. Az aláírók közül a külföldön működő magyar könyvtárosok, könyvtárak, könyvtári egyesületek és szervezetek azon lesznek, hogy a kódex alapelveit saját országuk könyvtári gyakorlatában is érvényre juttassák.

Bár a könyvtárosi etika követelményeinek teljesítését csak a nyilvános vagy nem nyilvános könyvtárban, közintézményben vagy gazdasági vállalkozásnál, illetve szellemi szabadfoglalkozásuként működő könyvtárosoktól lehet elvárni, kívánatos, hogy az ő példamutatásuk nyomán a könyvtári alkalmazottak teljes köre tartsa magát e kódex szelleméhez.

A kibocsátók támogatják, hogy ezt az etikai kódexet – alapelveivel összhangban – szükség és igény szerint további olyan etikai szabályzatok egészítsék ki, amelyek az

egyres könyvtárfajták, munkakörök, könyvtárosi szakterületek sajátosságainak megfelelő magatartási és viselkedési normákat tartalmaznak. Indokolt lehet etikai szabályzatot alkotni az egyes könyvtárak vagy könyvtári rendszerek munkatársi közösségei számára is; e szabályzatok terjedjenek ki a nem könyvtárosi szakképzettségű munkatársakra is.

A kibocsátók előtt nyilvánvaló, hogy az etikai kódexben kifejtett iránymutatás csak a könyvtárosok személyes erőfeszítésével, a szakmai ethosz iránt elkötelezett viselkedésével válhat a könyvtárosi és könyvtári gyakorlatot meghatározó erővé. Ezért számítanak valamennyiük, különösen a szakma véleményformáló, tekintélyes képviselőinek és a könyvtárak vezetőinek közreműködésére. A könyvtárosképző intézetek tanárait arra kéri, hogy a felnövekvő könyvtárosi nemzedékeket szakismeretek mellett vértézzék fel hivatástudattal és szakmai etikával is.

A kódexben foglaltak érvényesülését a kibocsátók a követendő példák felmutatásával igyekeznek elősegíteni, a velük ellentétes gyakorlattól pedig elhatárolják magukat. Az ezzel kapcsolatos teendőket az e célra létrehozott etikai bizottságra bízzák, amelynek feladata a kódex érvényesülésének nyomon követése, állásfoglalás vitás kérdésekben, a súlyosabb esetek nyilvánosságra hozatala.

* * *

A magyar könyvtárosság etikai kódexét

a Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnöksége,
az Informatikai és Könyvtári Szövetség elnöksége
és az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézete

által felkért munkabizottság dolgozta ki.

Tagjai:

Biczák Péter
Hangodi Ágnes titkár
Hock Zsuzsanna
Horváth Sándor Domonkos

Ottovay László

B. Majkó Katalin
Papp István elnök
Redl Károly
Süttő Gézőné
Virágos Márta

* * *

A magyar könyvtárosság etikai kódexét a Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnöksége és az Informatikai és Könyvtári Szövetség elnöksége 2006. január 17-én bocsátotta ki.

Bakos Klára elnök
Magyar Könyvtárosok Egyesülete

Dr. Fodor Péter elnök
Informatikai és Könyvtári Szövetség

Az etikai kódexet aláírja, a benne rögzített értékeket és követelményeket magáénak vallja, szellemükben tevékenykedik és érvényesülésükért síkra száll:

Virágos Márta elnök
Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma

Bondor Erika elnök
Könyvtáros Tanárok Egyesülete

Vadné Kokovay Zsuzsa elnök
Főiskolai Könyvtárak Kollégiuma

Ásványi Ilona elnök
Egyházi Könyvtárak Egyesülete

Dr. Vasas Livia elnök
Magyar Orvosi Könyvtárosok Szövetsége

Horváth Ádám elnök
MOKKA Egyesület

Magyarázatok, kommentárok, kiegészítések

Előszó

1 A Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnöksége és a Könyvtári Intézet által felállított munkabizottság arra kapott megbízást, hogy dolgozza ki a magyar könyvtárosság etikai kódexének tervezetét. A munkálatok előrehaladtával nyilvánvalóvá vált, hogy az etikai kódex műfajából következően a dokumentum csak a legalapvetőbb, a könyvtárosság egészét érintő értékeket, alapelveket, magatartásbeli és viselkedési szabályokat tartalmazhatja a lehető legtömörebb fogalmazásban. Arra is tekintettel kellett lenni, hogy a kódex egyaránt szól a szakmához (könyvtárosokhoz, leendő könyvtárosokhoz, könyvtárakhoz) és a nagyközönséghez (használókhoz, leendő használókhoz, fenntartókhoz, munkáltatókhoz). Ennek következtében nem nyílt kellő tér egyes kérdések részletes kifejtéséhez, a követelmények melletti érveléshez, az elvi tételek gyakorlatban való érvényesülésének bemutatásához, a bonyolult helyzetekben való eligazodás segítéséhez.

2 A munkabizottság úgy véli, hogy ez a részletező kifejtés és útbaigazítás meghaladja eredeti megbízatása kereteit; viszont tájékozódása és munkája során számos kérdésben sikerült olyan, megfontolásra érdemes nézeteket és álláspontokat felvetnie és kialakítania, amelyeket kár volna veszendőbe hagyni. Ezért ebben az összeállításban megbízáói rendelkezésére bocsátja őket azzal a javaslattal, hogy bízzák gondozásukat a megalakítandó etikai bizottságra. Egyúttal hatalmazzák fel az etikai bizottságot arra, hogy a magyarázatok, kommentárok és kiegészítéseket belátása szerint, s az érvénybe léptetett etikai kódexben foglaltakkal összhangban öntse végső formába, szükség szerint folyamatosan egészítse ki továbbiakkal, s a maga hatáskörében hozza nyilvánosságra.

3 Az alábbiakban az etikai kódex tervezetének rendjében, de nem összefüggő szöveg, hanem tételenkénti kifejtés formájában állnak az alkalmazás szempontjából fontosnak és hasznosnak ítélt állásfoglalások. Az egyes témák kapcsán bizonyos következtetések, utalások, kijelentések többször is megismétlődnek az anyag belső összefüggései következtében. Célszerűbbnek látszott vállalni ezt a tartalmi redundanciát szemben az átfedések kigyomlálásával. A szöveg nagymértékben támaszkodik a munka során feldolgozott bel- és külföldi forrásokra, a szóban és írásban a munkabizottsághoz érkezett vagy másutt publikált észrevételekre, az etikai kódex előkészítése során tartott regionális és szakmai megbeszéléseken elhangzottakra, s főként a munkabizottság tagjainak közreműködésére. Az anyag összeállítója úgy véli, hogy jelen esetben eltekinthet a tartalmilag, esetenként szövegszerűen felhasznált források megjelölésétől, ugyanis a bennük kifejtett gondolatok a könyvtárosság közös álláspontját fejezik ki; a tőlük kapott segítségért azonban a maga részéről is hálás köszönettel tartozik.

I. Könyvtárosi etika

I.1. A könyvtárosi szakma és hivatás

4 Egy meghatározott társadalmi tevékenységi körnek bizonyos fejlődési szakaszon kell átesnie, s eleget kell tennie különféle kritériumoknak avégett, hogy a társadalom szakmaként fogadja el. A könyvtárosság is megtette ezt az utat. Ahhoz azonban, hogy a szakmán túllépve hivatássá váljék, a szakmai ismeretek mellé oda kell állítani az etikai követelményeket is. Tulajdonképpen az etikai dimenzióban fejeződik ki az, amit hivatásnak nevezünk, ami a szakma gyakorlóinak java részét magához vonzotta, s vállaltatta velük a társadalom, az egyének szolgálatának e sajátos területét. Éppen ezért vélhetjük úgy, hogy több mint foglalkozás: hivatás könyvtárosnak lenni. Ha egy szakma tudatosítja etikai elkötelezettségét és megfogalmazza normarendszerét, ezt általában a szakmává válás olyan kritériumának tekintjük, amelynek teljesítésével valódi professzióvá nemesülhet.

5 Az elmúlt tízegy-néhány esztendő, akárhogy próbálnánk szépíteni, a könyvtárosság kemény egzisztenciális küzdelme volt. A változó társadalomban, a kíméletlen gazdasági és politikai harc közepette akartuk megőrizni szakmánk helyét, szerepét, miközben önmagunkat is meg kellett változtatnunk, a magunk értékrendjét is alaposan felül kellett vizsgálnunk. Ránk zúdult a számítástechnika minden áldása – hatalmas munkával kellett évtizedes lemaradást bepótolnunk.

6 Nem kerülhető meg a hosszú évekig megalázóan alacsony bérek kérdése sem, hiszen emiatt a könyvtárakból ma hiányzik egy generáció. Ennek azonban nem volt, nincs és nem lehet etikai kihatása, mert a pálya vonzerejét ugyan csökkenthette a túlságosan szerény anyagi elismerés, de a pályára lépőkkel szemben támasztott erkölcsi követelményeket nem.

7 Ha mindenáron különbséget akarunk tenni a szakma és a hivatás között, talán akkor járunk helyes úton, ha a szakmára nézve a társadalmat szabályozó általános erkölcsi értékeket és szabályokat tartjuk érvényesnek, míg a hivatásra ezek mellett speciális követelményeket is szabunk. Úgy véljük, hogy a könyvtárosságnak vannak ilyen, csak rá jellemző követelményei, s aki ezeknek meg akar felelni, nem csupán kenyérkereső foglalkozásnak tekinti munkáját, hanem olyan tevékenységnek, amelyhez fontos társadalmi érdek fűződik, s etikai szabályai megsértésétől a társadalomra kár származik. Ezért van az, hogy egy hivatás etikájában nagyobb súly esik a kötelezettségekre és elvárásokra, mint a jogokra és az ellentételezésre. Az etikai kódex ezért nem érdekvédelmi dokumentum.

I.2. Az etikai kódex

8 Mint minden, az etika tartalma is állandó változás alatt áll. Jelenthet bölcséletet, erkölcsant, viselkedéskultúrát és még sok egyebet. Lényegét tekintve íratlan szabályokat fogalmaz meg, olyanokat, amelyekkel a jog nem tud mit kezdeni, viszont a társadalmi együttélés zökkenőmentességéhez elengedhetetlenül szükségesek. Lényegéhez tartozik, hogy konszenzuson alapul, és a kötelezettségek vállalása esetén védelmet is kínál az elfogadójának.

Az etika a társadalomnak nem egyetlen (bár talán a legfontosabb) normarendszere, hanem a jogi normákkal, nem jogi jellegű szabályokkal, a szokásnormákkal, az illemmel együtt fejt ki – társadalmi méretekben is és az egyes szakmák képviselőire vonatkoztatva is – az emberi magatartást szabályozó pozitív hatását. A többi normának, normarendszernek a tárgya ugyanaz az emberi társadalom, ami az erkölcsi normáé, ennél fogva némely esetben szűkebb tárgyuk is azonos lehet. Lévéen azonban a társadalom rendkívül tagolt képződmény, az emberi magatartások mozgatórugói és formái rendkívül sokfélék; vannak a különféle szabályozásoknak olyan vonatkozásai (tárgyai is), amelyek csak az egyik vagy másik normának képezik a tárgyát.

9 1997 óta, a kulturális törvény megszületésétől felgyorsult a könyvtári jogi szabályozás folyamata. Az egységes könyvtári rendszer, de még az egyes könyvtár zavartalan működését, bonyolult eljárásrendjét sem lehet azonban teljes egészében központilag és jogi eszközökkel szabályozni. Ebben az összefüggésben különös jelentőséget nyernek az olyan szabályozók, amelyek hatékony volta eredményeképpen jó döntések szülehetnek a különféle szinteken és a használó szakszerű, azonos alapokon nyugvó és hozzá barátságos ellátással találkozik, bárhol is lép kapcsolatba a könyvtári rendszerrel.

10 Minthogy a könyvtári rendszer működtetői a könyvtárosok, messze nem közömbös, hogy milyen etikai normák vezérlik tevékenységüket. Ebben az értelemben tulajdonképpen nem is a könyvtárosságnak mint olyannak az etikájáról beszélhetünk, hanem a könyvtári szolgáltatásnak mint tevékenységnek az etikájáról. E normákat foglalja össze a könyvtárosi etikai kódex, amelyben egyfelől a szakma önbecsülése, másfelől társadalmi megbecsültsége fejeződik ki, s egyúttal demonstrálja a szakma egységét is.

11 Az élet minden területén, így szakmai téren is elengedhetetlen követelmény az etikus viselkedés. Az etikai kódex formálja és irányítja a könyvtárosi gondolkodást és viselkedést, erkölcsi fogódzót nyújt az állandóan változó követelmények között. A benne foglalt szellemiség átadása, a gyakorlatba való átültetése segíti mind az egyén, mind a szakma egésze kompetenciájának működését.

12 A jelek szerint emelkedőben van a könyvtárosi szakma társadalmi presztízse. Ezt a folyamatot jótékonyan befolyásolja az etikai kódex azzal, hogy a könyvtárosok öntudatosodása javítja a könyvtárak, a könyvtári ellátás jelenlegi helyzetét és jövőbeli pozícióit a társadalom irányító és döntéshozó testületei, valamint az állampolgári közösségek előtt.

13 A nemzet kollektív tudásában és kultúrájában a könyvtárosok kulcsszerepet játsznak. E szerep betöltése végett számos országban etikai kódexeket fogadtak el a könyvtáros egyesületek. Ezek célja, hogy érzékeltesék a könyvtárosokkal azokat az értékekkel és etikai kérdésekkel összefüggő problémákat, amelyek gyakran felmerülnek az információs társadalomban, és segítséget nyújtsanak megoldásukhoz, minthogy ezek jogilag sokszor nincsenek elég világosan meghatározva.

14 A magyar könyvtárosság számára mérvadó etikai kódex a vonatkozó magyar jogszabályok és a nemzetközi szervezetek idevágó politikai és szakmai dokumentumai

szabta keretek között fogalmazza meg a maga követelményrendszerét. Hangsúlyozni kell, hogy összhangban kíván lenni az emberiség közös és általánosan elfogadott etikai értékrendjével. Rögzíti azokat az értékeket, amelyek iránt elhivatott a magyar könyvtárosság, és magában foglalja azokat az elemeket, amelyek a szakmát vezérlik a változó információs környezetben.

15 Különbséget téve a törvényekhez igazodó és az etikus viselkedés között, hangsúlyozni kell, hogy az utóbbi feltételezi az előbbit, de túl is megy követelményeivel azokon. Alapját a természetes etikai érzék képezi, amelynek lényege az, hogy meghitelezük a másik emberrel szemben azt a viselkedést, amelyet tőle is elvárunk. Az erkölcsi előírások voltaképpen ott kezdődnek, ahol a jogszabályok végződnek, mégis alapvetően meghatározzák a könyvtárakban dolgozó könyvtárosok, s így a könyvtári intézmények szolgáltatásokra orientált etikáját.

16 A könyvtárosság egészére vonatkozó etikai kódex szükségképpen tömör és kellően általános, mert csak így alkalmazható a szakma minden ágában. Ezért nincs is tekintettel azokra a sajátos körülményekre, amelyek között az egyes könyvtárak, s bennük a könyvtárosok működnek. A konkrét könyvtár tevékenységét a jogszabályok, a fenntartói elvárások és rendelkezések határozzák meg, s a könyvtárosnak e keretek között kell etikus magatartást tanúsítania. Előfordulhat, hogy bizonyos kérdésekben a könyvtárosi etikából következő álláspont ütközhet a jogszabályok, vagy szabályzatok vagy fenntartói utasítások előírásaival. Ilyen esetekben a könyvtárostól csak azt lehet elvárni, hogy az utasítások végrehajtása előtt különvéleményének, illetve fenntartásának adjon hangot és hivatkozzék az etikai kódexben foglaltakra.

17 A kódex megalkotását nem írja elő semmiféle külső rendelkezés vagy elvárás. Ebből az következik, hogy a kódex egy önkéntesen, szakmai belátás alapján létrehozott szabályzat, lényegében irányelv-gyűjtemény. A könyvtáros szakma elég régi ahhoz, hogy számos kérdésben már kialakult a tevékenységgel kapcsolatban valamiféle általános, követendőnek tekintett magatartásforma. Ebben az értelemben a kódex egyfajta „szakmai-viselkedési” szokásjog-gyűjtemény. A szakmai etikai kódex azokat az íratlan szabályokat gyűjti egybe, amelyek az ún. „jó könyvtári gyakorlat” kialakításához szükségesek. Arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy a könyvtáros társadalmat a technikai fejlődés új problémák, kihívások elé állította. Ezek közül talán a legjelentősebb az informatika döbbenetes ütemben fejlődő eszköztára. Ugyanakkor az utóbbi másfél évtizedben a jogi/gazdasági környezet is változott, megjelent a „könyvtárhasználati jog”, emellett a könyvtárak a fenntartó feladatait és érdekelttségét tekintve alapvetően differenciáltabb működési körülmények/feltételek közé kerültek. A megcélzott közönség jogokat kapott, és ezzel párhuzamosan jogaira ébredt. A könyvtárhasználó mint adófizető állampolgár jelenik meg, akinek jogai vannak, vagy a versenyszférát tekintve, magas szintű, rentábilis szolgáltatást igénylő megrendelőként lép fel. Eközben tisztában van (vagy akként vélekedik, hogy tisztában van) személyhez fűződő jogaival, információs (adatvédelmi) jogaival, állampolgári és emberi jogaival. A versenyszférában mindez kiegészül a gazdasági érdekekkel, az üzleti titokkal, és ezernyi más, bonyolult tényezővel.

18 Az etikai kódex nem vonatkoztatható el a szakmai gyakorlattól és elmélettől. Az etikai problémák általában szakmai köntösben jelentkeznek, és minden szakmai kérdésnek van etikai vonzata is. A kódex szilárd hátterét egy alaposan végiggondolt, szakmai vitában kiérlelt közmegegyezés képezi, hiszen csak így válhat írott malasztból a könyvtárosság kalauzává egy ellentmondásokkal terhes, folytonosan változó világban. Az etikai követelmények jelentős része hosszabb időszakon keresztül érvényes marad, sőt

vannak olyanok is, amelyek a szakma állandó lényegéhez tartoznak, mégis – e tartós, sőt változatlan elemek őrzése mellett – az etikai kódexnek igazodnia kell a társadalmi és intézményi környezethez, valamint a szakmában bekövetkező változásokhoz, s választ kell adnia az aktuális kérdésekre is. Ebből fakad folyamatos gondozásának követelménye.

19 A könyvtárosi etikai kódex fontos, nélkülözhetetlen szerepet tölt be a szakmán belüli, valamint a szakma és a társadalom közötti kommunikációban, az alábbiak szerint:

- a kódex kifelé, a társadalom, a használói közösség felé tájékoztatást ad a szakma értékrendjéről, a tagjaitól elvárható viselkedésről, magatartásról, s egyben bizonyos garanciát ad az elvárható szolgáltatás minőségéről és terjedelméről;
- a szakmán belül növeli a tudatosságot, a közösséghez való tartozás érzését, iránymutatást ad a tagságnak, támogatást nyújt gyakorlati problémák megoldásához, erősíti az önreflexió, az önkritika szellemét, s némileg oldhatja az eszmények és a valóság szorításában élő könyvtárosokban meglévő feszültséget;
- a kódex segít meghozni a mindennapi döntéseket a jogszabályok, szabályzatok szabta tágabb vagy szűkebb keretek között, iránymutatást nyújt, ha bonyolultabb etikai ügyek merülnek fel;
- a kódex összefoglalja és prezentálja a szakma alapértékeit, s hozzájárul megvalósulásukhoz;
- a szakmához újonnan csatlakozókat megismerteti ezekkel az alapértékekkel;
- ráirányítja a közvélemény és a hatóságok figyelmét a könyvtári szolgálat fontosságára és szükségességére. Erősíti a társadalom és a könyvtárak közötti kapcsolatot, s bátorítja az embereket a könyvtárak használatára;
- biztosítékot nyújt a társadalomnak a szakma, illetve egyes könyvtárosok esetleges nem legális, sőt tiltott, erkölcstelen, inkompetens vagy felelőtlen gyakorlata ellen;
- a kódex célja tisztázni a szakmai köteletség és felelősség mibenlétét, s eszköze annak, hogy a különféle használókat és változatos igényeiket a könyvtáros egységesen, mégis a körülményekhez alkalmazkodva, a még elfogadható viszonylagossággal kezelje;
- ösztönzést adhat az etikai tudatosság fejlesztésére, ami nélkülözhetetlen vonása a szolgálatnak, s megerősítheti a viselkedési normákat, amelyek jelentős mértékben meghatározzák egy könyvtár atmoszféráját;
- a kódex gyakorlati haszna, hogy állandóan és alkalmanként emlékezteti a tagokat, különösen az új tagokat, hogy a könyvtáros szakmához tartozva kötelezettség megfélelni azoknak a normáknak és viselkedési szabályoknak, amelyeket a többi tag magától értetődőnek tart, és viselkedését azokhoz szabja;
- az etikai kódex talán a betetőző lépése a szakmásodás folyamatának, s egy foglalkozás hivatássá való minősítésének nélkülözhetetlen eleme;
- az önszabályozás kitűnő eszköze: adott esetben elhárítja a külső, nem szakmai szervezetek beavatkozását a szakmai testületek által is megoldható problémákba, s növeli a szakma felelősségérzetét az értékrendjét sértő viselkedések kiküszöböléséért;
- az etikai kódex azok számára, akikre vonatkozik vagy akik elfogadják, bizonyos értelemben megkülönböztetett helyzetet teremt. Ez természetesen kötelezettségekkel jár, de ugyanakkor jogok alapjául is szolgálhat. Azzal, hogy megfogalmazza a szakmai szempontból kiváló viselkedés kritériumait, csökkentheti a szolgálati, munkahelyi konfliktusok számát, segítséget nyújt kezelésükhöz;

- a társadalmi együttélés és viselkedés szabályainál szigorúbb, igényesebb normákat írhat elő a munkahelyen tanúsított magatartásra és a munkavégzés stílusára;
- a kódexhez többnyire válságos, súlyos helyzetben, érzékeny döntések meghozatalakor kell nyúlni. Megnehezíti az állásfoglalást, ha a szakma csak íratlan, általánosan elfogadottnak feltételezett normákra támaszkodhat, amelyeket valójában nem vetettek alá nyilvános vitáknak, s nem szilárdultak meg a közvélekedésben és nem nyertek formális megerősítést;
- ha a könyvtáros következetesen tartja magát a kódexben foglaltakhoz, ez adott esetben védelmet nyújt számára a nyomásgyakorló csoportokkal, agresszíven fellépő használókkal, s a munkáltató-fenntartó szervekkel szemben.

20 A kódex 10 fejezetből áll; ezek mindegyike élén egy vastagbetűsen szedett, parancsolatszerű szakasz áll, amely a lényegyet foglalja össze, s amelyet egy kifejtésszerű rész követ. Ezt a megoldást nem az a megfontolás szülte, hogy a tartósabb, hosszabb távra szóló normák elkülönüljenek a változékonyabbaktól, hiszen a kódex tartalmát egyként képezi mindkét rész. Praktikusabb okok játszottak közre: megfontolások, tömörség, lényegkiemelés, üzenet. A két rész szervesen összetartozik, a második inkább csak kifejti az első tartalmát (esetenként megismétli). Végül is mindkét rész önállóan is megáll, de jobb, ha a második részt megfejeljük az elsővel, míg az elsőt nem minden esetben és szükségképpen követi a második.

1.3. Az etikai kódex célja

21 Az etikai kódex időszerűségét és szükségességét a mindennapi tapasztalatok bizonyítják: a könyvtárosokra, a könyvtárosi kollektívákra nagyon is ráfér egy olyan, a tevékenységet és a magatartást szabályozó normagyűjtemény, amely a lehetséges szituációkban megmutatja, előírja a helyeset, a követendőket. A szabadságnak a hivatás szempontjából elengedhetetlen társadalmi légköre – amit a rendszerváltás óta mindenki élvezhet – közismerten fellazította a társadalmi normarendszereket, még a legerősebb jogi normarendszert is, hát akkor mennyire igaz ez a jognál enyhébb társadalmi normákra, így például az erkölcsre. A helyzeten nincs mit csodálkozni: nagy társadalmi átalakulásoknak ez velejárója. Bűnös mulasztás lenne azonban, ha nem vennénk tudomásul a pozitív és negatív változásokat, és nem próbálnánk meg kijelölni a zsinórmértéket, amely útmutatást ad az egyénnek, és amely végső soron az erkölcsi rendszer stabilizálásához vezet. Az élet mint olyan nehéznek és alkalmanként zűrzavarosnak tűnik az egyén számára, akitől nem várható el, hogy minden esetben helyesen járjon el. Ez azonban nem gyengíti azt a követelményt, hogy cselekedeteinket a magunk elé állított etikai mérce és alapszabályok szerint ítéljük meg, s az etikai optimumra törekedjünk.

22 Mindez az etikai kódex szükségességét húzza alá, bár óvatos realizmussal nem árt hozzáfűzni, hogy a kódex megléte önmagában csak kis mértékben akadályozza az etikátlan viselkedést. Haszna inkább a szakma erkölcsi tudatosságának növelésében, társadalmi elfogadottságának erősítésében áll. Nem az a célja, hogy átírja a szakma filozófiáját és eszméit, hanem az, hogy figyelmeztessen betartásukra és követésükre. Az etikai kódex lényegi célja, hogy elősegítse a szakma etikai tudatosodását, megerősítse az etikus szakmai magatartást, ugyanakkor növelje a hivatástudatot és emelje a szakma társadalmi presztízsét, elfogadottságát és elismertségét. Voltaképpen a könyvtárosi szakma fő céljait fejezi ki etikai metszetben.

23 A kódex arra ösztönzi a könyvtárosokat, hogy a fontos kérdéseket általánosan érvényes elvekhez igazodva, de a konkrét szituációnak megfelelően válaszolják meg. A kódexben foglaltak irányelvekként szolgálnak, keretet képeznek a gyakorlat számára, de nem diktálják, s nem is diktálhatják, hogyan kell viselkedni az egyes vagy rendkívüli esetekben. A könyvtáros személyében felelős egyéni döntéseiért, a kódex pedig segíti ezek meghozatalában. A kódex célja, hogy eligazítást nyújtson a könyvtárosi tevékenység mindennapjaiban, s különösen a válságos helyzetekben, a kihívások erkölcsi vonatkozásának kezelésében, a problémás esetek megoldásában.

24 Az etikai kódexnek tehát nem célja, hogy konkrétumokra törekvő, aprólékos szabálygyűjteményt adjon. Ez ugyanis csak egyes adott esetekre nyújtana útmutatást; az életviszonyok bonyolultsága azonban sokkal több egyedi szituációt eredményez, mint amennyi előre látható lenne. A kódex etikai alapelveket tartalmaz, mégpedig olyan mértékben és részletességgel, amely alkalmassá teszi arra, hogy e tekintetben a szakmai tevékenység minőségének egyik mércéje lehessen.

25 A kódex – bár ezzel az elnevezéssel illetjük – inkább irányelvek gyűjteménye. Ennek megfelelően kevésbé a tiltás, a helytelen gyakorlat elítélése, mint inkább a pozitív megközelítés jellemzi. Tehát nem „törvénykönyv”, hanem az etikai alapelvek megfogalmazása, ami segíthet a szakma valamennyi tagjának abban, hogy maga is hozzájárulhasson a szakma mint egész viselkedésének meghatározásához. Más szóval: a kódex nem arra való, hogy szűk határok, pontos előírások közé szorítsa a szakma etikai gondolkodását és magatartását a jó és a rossz gyakorlat egyértelmű és kizárólagos megkülönböztetésével a szakmai fegyelem erősítése érdekében (mely szerint a követendő mintát szabályok határozzák meg, s ezek megszegését meg kell torolni), hanem hogy növelje az etikai tudatosságot a szakma széles köreiből, rávilágítva arra, hogy a tevékenység legapróbb mozzanatainak is megvan az etikai aspektusa. Éppen a mai bonyolult világ, gyorsan változó technológia, gazdasági nehézségek (amelyek állandósulni látszanak), a politikai törekvések sokszínűsége, a használói kör részéről jelentkező kihívások indokolják, hogy kifinomultabb módszerekkel érvényesítsük az etikai szemléletet. Sok esetben a vita, a nyilvános dialógus hasznosabb, mint egy merev kódex. A könyvtárosi viselkedés a mai körülmények között nem lehet zárt és elutasító; inkább nyitottnak, több irányból vezéreltnek kell lennie magának is, mint ahogy ilyen használóié is. Ahogyan a könyvtárosi munka sem válik soha rutinná, úgy a kódex sem merevedhet meg. A könyvtáros személyesen felelős egyéni döntéseiért, ehhez a kódex csak iránymutatással szolgál, hogy megteremtődjen a felelősségvállalás és a flexibilitás egyensúlya.

26 A szabadság, egyenlőség, testvériség nagy emberi eszményei – amelyeket egy bizonyos történelmi eseményhez szoktunk kötni, holott kikristályosodásuk az európai civilizáció évezredeinek nagy vívmánya, s gyökereik kutatása elvezet szinte valamennyi európai szellemi áramlat értékeihez – igazodási pontként állnak a könyvtárosi etikai kódex tételei mögött. A cél az, hogy ezen a területen is érvényesüljenek, még hozzá egymással harmóniában. Közülük egyet sem helyezhet háttérbe a könyvtáros, még ha az adott szituációban és esetenként egyikre vagy másikra (pl. a testvériségből fakadó segítőkészségre) helyezi is a hangsúlyt.

I.4. A címzettek

27 Az etikai kódex esetében nem lehet hatályról vagy illetékességről beszélni, e jogi fogalmak itt nem alkalmazhatók. A kódexnek nincs személyekre szóló hatálya; elfoga-

dása és követése végső soron egyéni döntés kérdése. Viszont nem lehet megkerülni azt a kérdést, kikre vonatkoznak a felállított erkölcsi normák, milyen körben érvényesíthetők, kiket szólítanak meg. Kikre is vonatkozik hát a kódex?

28 Természetes, hogy minden könyvtárosra, a teljes könyvtárosságra. Ebből a szempontból mindegy, hogy a könyvtáros milyen típusú könyvtárban dolgozik, milyen munkakört lát el, ki a fenntartója, működtetője a könyvtárnak, amelyben dolgozik. Az más kérdés, hogy az etikai normák alkalmazása, érvényesülése során lehetnek speciális, megszorító vagy kiterjesztő szempontok, de a kódex egészének érvényessége szempontjából ez mellékes. Ezért nem csak ajánlatos, de szükséges is lehet egyes könyvtárosi foglalkozási körökre, szakterületekre, különféle könyvtártípusokban dolgozó könyvtárosokra részletesebb etikai szabályokat kidolgozni, sőt egyes könyvtárak vagy könyvtári rendszerek is megalkothatják a maguk kiegészítő dokumentumait.

29 A személyi „hatályból”, valamint mert a könyvtárak országos rendszert képeznek, az következik, hogy a kódexnek területi „hatálya” is van: az egész országra kiterjed. Van-e egy ilyenfajta kódexnek időbeli „hatálya”? Ilyen is van, ha nem szólnak is róla kifejezetten: ebben az esetben ez a kibocsátással és a módosítás lehetőségével függ össze. Vagyis a kibocsátással lép érvénybe és a szükségszerű módosításokkal és kiegészítésekkel változik érvényessége.

30 A könyvtárosság etikai kódexe nem vonatkozik közvetlen módon a könyvtárakra mint intézményekre. A könyvtárak működésének szabályozása a jog, a különböző külső és belső szabályzatok dolga. A szervezetnek van működése, de nincs magatartása, márpedig az etikai norma magatartást szabályoz. Ezért a kódex a könyvtáros magatartására vonatkozó szabályokat tartalmaz, amikor szól a könyvtáros és a használó viszonyáról, a könyvtáros és a vezető viszonyáról, a könyvtáros és a fenntartó viszonyáról, a könyvtáros és a társadalom, illetve a társadalmi szervezetek viszonyáról stb. Kétségtelen azonban, hogy testületek és szervezetek működésében is érvényesülnek erkölcsi értékek, normák, s az is nyilvánvaló, hogy az intézmény működése és az egyéni etika egymással szoros korrelációban áll. A könyvtáros etikus magatartása azonban közvetlenül kihat a könyvtár működésére, szolgáltatásaira, egész arculatára, befolyásolja filozófiáját, mentalitását, szabályzatainak megfogalmazását, ezért ebben az értelemben mégis beszélhetünk magának a könyvtárnak az etikájáról is. Ennek ellenére sem állíthatjuk azonban, hogy a könyvtárosi etikai kódex közvetlenül vonatkozik a könyvtárakra is. Az egyén etikus viselkedése és az intézmény társadalmi hasznának közös alapja a szolgálat szelleme, amely az előbbi számára erkölcsi normákat, az utóbbi számára korrekt működési szabályokat sugall. Minthogy a fenntartó kapcsolatban áll mind a munkavállaló könyvtárosokkal, mind pedig az általa finanszírozott és irányított könyvtárakkal, a kódex címzettjei között őket is figyelembe kell venni legalább abban az értelemben, hogy vegyék tudomásul érdekeltségüket a kódex rájuk nézve is releváns elemeinek érvényesülésében.

31 A címzettek köre természetesen tovább bővíthető. A kódexet könyvtáretikai útmutatóként forgathatja bárki, aki idevágó problémával találkozik: a hatóságtól és a fenntartótól kezdve a könyvtár vezetőjén, a könyvtároson, az információs szakemberen keresztül egészen az olvasóig vagy az információ felhasználójáig, ideértve természetesen mindazon szakmák képviselőit, amelyek valamilyen területen közreműködnek a könyvtári feladatok végrehajtásában (könyvkiadók, szerkesztők, könyvterjesztők, adatbáziskészítők és -forgalmazók, reprográfiai szakemberek stb.). Az etikai kódex mint forma szikár, tömör, pontokba foglalt fogalmazást kíván meg, de ezt a feldolgozást segítenek oldani a hozzá csatlakozó magyarázatok és kommentárok.

32 A kódex elsőrendű címzettjei, érintettjei azonban a könyvtárosok. Ők azok, akik számára erkölcsi követelményeket, parancsokat fogalmaz meg, akiknek mércéül kíván szolgálni minden tevékenységükhöz, szakmájuk gyakorlásához. Az első kérdés itt merül fel: vajon irányadó-e a kódex azok számára, akik könyvtárosi szakmájukat nem egy könyvtár keretében, alkalmazásában gyakorolják, vagy más szakterületen működnek, vagy nem folytatnak szakmai tevékenységet (pl. nyugdíjas)? Minthogy az etikai követelmények bizonyos szakismeretek birtoklásához, valamint gyakorlásához kötődnek, azt kell mondanunk, hogy függetlenül attól, hogy valaki könyvtári alkalmazott, vagy más szervezetben vagy intézményben lát el könyvtárosi munkakört, vagy más minőségében (egyéb szakképzettsége alapján) fejt ki tevékenységét, fizetésért, tiszteletdíjért, társadalmi munkában vagy emberi jószolgálatként nyújt könyvtárosi szolgálatot, könyvtárosi mivoltát nem vetkezheti le, s akármilyen viszonyba lép is a társadalommal, illetve szervezeteivel és egyedeivel, kötik a könyvtárosi etika előírásai.

33 A következő kérdés azt érinti, kit is nevezünk könyvtárosnak. Az etikai kódex e kérdés definíciószerű megválaszolását más jogi és egyéb dokumentumokra bízta. Mindenesetre a kódex követelményrendszere azon alapszik, hogy szakmai etikai elvárásokat csak olyan személyekkel szemben lehet támasztani, akik megfelelő ismeretekkel és készségekkel rendelkeznek. A könyvtárosi szakmát jelenleg felsőfokú tanulmányok révén, egyetemi vagy főiskolai szinten lehet elsajátítani; ebből következően – noha a közvélekedés és köznyelv hajlamos mindenkit könyvtárosnak tekinteni és nevezni, aki könyvtárban dolgozik, sőt kisebb intézményekben bár szakképzettség nélkül, de könyvtárosként jelenik meg a használó előtt – a könyvtárosi etikai kódex normarendszere a felsőfokú szakképzettségű könyvtárosokra vonatkozik, hiszen megalapozottan csak tőlük lehet elvárni, hogy etikus viselkedésüket szakmai biztosítékok alapozzák meg. A könyvtárhasználó számára azonban közömbös, hogy a könyvtárban számára szolgáltató valaki könyvtáros-e vagy csupán könyvtárosnak látszik: az olvasó–könyvtáros viszonylatban akkor is a könyvtáros etika előírásainak kell érvényesülniük, ha a könyvtárosként fellépő személynek (még) nincs meg az előírt végzettsége (levelező formában tanul, egyszemélyes könyvtárban tevékenykedik). Etikai felelőssége azonban megoszlik azokkal, illetve áthárul azokra, akik az előírt könyvtárosi képesítés nélkül állították könyvtárosi posztra. A könyvtárosi szakismeretek alacsonyabb szintjével és szűkebb körével vagy más szakterületen akár felsőfokú szakképzettséggel bíró könyvtári alkalmazottakkal szemben támasztott követelményeket és elvárásokat az érintett könyvtárak szabályzatai fogalmazzák meg, amelyek feltételezhetően tekintetbe veszik a könyvtárosi etikai kódex normáit is. Más szóval: az a körülmény, hogy a könyvtárosság felsőfokú szakképzettséget igénylő szakma, nem zárja ki azt, hogy a könyvtárakban dolgozó más, vagy alacsonyabb szakképzettségű személyek is érvényesnek tartsák magukra nézve etikai kódexét; a könyvtárosi etikai kódexnek ezt a kisugárzó hatását a könyvtárak küldetésnyilatkozataiban, szervezeti és működési, valamint használati és gyűjtőköri szabályzataiban, munkaköri leírásaiban, s ha indokolt, az adott könyvtárra kidolgozott etikai szabályzatban lehet érvényesíteni.

34 Szép számmal vannak azonban, akik azon a véleményen vannak, hogy a könyvtárosságot nem kell, sőt nem szabad felsőfokú könyvtárosi szakképzettséghez kötni, s a könyvtáros mivoltot voltaképpen a könyvtári alkalmazástól teszik függővé. E nézet képviselői szélsőséges esetben valamennyi könyvtári alkalmazottat (beleértve a raktárost, takarítót) könyvtárosnak tekintik, tehát olyasvalakinek, akire vonatkozik a könyvtárosság etikai kódexe. Az etikai kódex kidolgozásával megbízott munkabizottság túlnyomó

többsége nem azonosul ezzel az állásponttal. Egyrészt nem a könyvtári alkalmazottak, hanem a könyvtárosok etikájának megfogalmazására kapott megbízást, másrészt álláspontja szerint könyvtáros az, akinek szakmai ismereteit felsőfokú tanintézet által kiadott oklevél igazolja. (Ezzel nem kívánja kétségbe vonni azt a sokak által hangoztatott tényt, hogy sok esetben nem könyvtárosi szakképzettségű könyvtári dolgozó sokkal magasabb színvonalú szolgáltatást nyújt a használónak, mint könyvtárosi oklevéllel rendelkező kollégája.) A munkabizottság azonban nem kívánja kiélezni ezt a nézetkülönbséget: az etikai kódexben „könyvtárosokról” beszél, s eltekint attól, hogy megfogalmazza a könyvtárosság kritériumait, hanem rábízta ezt a vonatkozó jogszabályokra. Ez az eljárás nyitva hagyja az utat az előtt, hogy az etikai kódexben megfogalmazott értékeket és követelményeket azok is vallják és vállalják, akik esetleg nem rendelkeznek könyvtárosi felsőfokú diplomával. Segít feloldani azt a dilemmát is, ami abban áll, hogy a kibocsátó szervezetek az etikai kódexet érvényesnek tartják valamennyi tagjukra nézve, bár általában nem kötik a tagságot felsőfokú könyvtárosi szakképzettséghez.

35 A harmadik kérdés abból adódik, hogy a korábban egységesen könyvtárosnak nevezett szakembert manapság különféle szavakkal illetik, amelyeket nem lehet pusztán szinonimáknak tekinteni, mert az eredeti tevékenység tartalmi módosulására, bővülésére utalnak. Magában a szakképzésben is különféle ágazatok alakulnak ki annak megfelelően, hogy az egységes információkezelő és -közvetítő szakmának melyik aspektusára helyezik a hangsúlyt. Ebből a differenciálódásból fakadóan az egyes etikai követelményekre is eltérő nyomaték eshet. Ezek azonban nem olyan jelentőségűek, hogy ne lehessen általánosan érvényes normákat megállapítani az alapjaiban egységesnek tekinthető szakma számára. Célszerű a hagyományokra és a társadalmi elfogadottságra építve a könyvtáros etikai kódexéről szólni azzal a megjegyzéssel, hogy ezt a kifejezést a lehető legszélesebb értelmében használjuk, s feltétlenül és mindenképpen beleértjük a könyvtárakban és máshol dolgozó, könyvtárosi szakképzettséggel vagy annak egy válfajával rendelkező információszakembereket is. Nem látszik tehát szükségesnek a külön-különféle nevekkkel illetett könyvtárosi foglalkozásokat felsorolni s a könyvtárosságot mint olyant meghatározni. (Ez esetben célszerűbb nem vitatkozni a társadalom tudatában élő, bármilyen túlhaladottnak is tűnő könyvtárosképpel – mindennapi gyakorlatunkkal kell ezt megváltoztatni.) A finomabb disztinkciót azonban érdemes lesz elméleti szinten elvégezni, ezzel is megalapozva a speciális etikai szabályzatok kidolgozását.

36 A negyedik kérdés az, hogy a kódex valamennyi könyvtárosra vonatkozik-e, vagy pedig csak a kibocsátó szervezetek tagságára. Talán nem is helyes a kérdést ilyen formában feltenni. Egyfelől nem minden könyvtáros egyben tagja eme szervezeteknek, másfelől a tagság köre elvileg általában nem korlátozódik a könyvtárosnak nevezhető vagy felsőfokú könyvtárosi szakképzettséggel rendelkező személyekre. A kódex a kibocsátóknak a könyvtárosság etikai alapelveiről vallott nézeteit fejezi ki, s követésüket nem csak saját tagságuk, hanem minden könyvtáros számára ajánlja. Nem is szólva arról, hogy az egyesületi tagság nem kötelező a könyvtárosok számára (nem létezik könyvtárosi kamara), és az egyesületi tagok jelenleg csak kisebb részét képezik a könyvtárosságnak. Valamely egyesületbe belépni teljesen önkéntes, s ha valaki nem lép be, attól még könyvtáros marad. Az egyesületi kereteket nem vállaló könyvtárosoktól azonban mégis elvárható a kódex követése.

37 Ezen etikai kódex követése – bár az egész világot átfogó könyvtári rendszer, s benne a könyvtárosi hivatás részének ismeri el a szakma magyar szekcióját, s a nemzetközi

könyvtári együttműködés során kikristályosodott alapelveket követi és érvényesíti – kifejezetten a hazai könyvtárosság számára ajánlott. Értve ez alatt a Magyarországon tevékenykedő magyar és külföldi könyvtárosokat, valamint a kibocsátó szervek tagsági körébe tartozó könyvtárosokat, de semmiképpen sem a más országokban működő, bár magyar nemzetiségű könyvtárosokat. Ugyanakkor a kibocsátó szervezetek örömmel veszik, ha más országok könyvtárosai arra méltatnák ezt az etikai kódexet, hogy referenciaanyagnak, hivatkozási pontnak tekintik, sőt ha a magyar nemzetiségű könyvtárosok határokon túli szervezetei a maguk tagsága számára követendőnek tartják.

II. Alapértékek

II.1. Az értékekről

38 A jogi formába öntött eszmények, amelyek az emberek társadalmi együttélését irányítják, alapvető, egyetemes emberi jogokként jelennek meg. Ezek közé sorolandó az emberi méltósághoz és az emberi élethez való jog, az egyén joga a társadalmi fejlődésben való részvételre és annak befolyásolására, a törvény előtti egyenlőség, az információhoz való hozzáférés joga, a véleménynyilvánítás szabadsága. Mindezeknek, s különösen a vélemény- és szólásszabadságnak közvetlen és meghatározó jelentősége van a könyvtárosi etikára nézve, minthogy éppen ezeknek a jogoknak a védelméből és érvényre juttatásából vezethető le a könyvtárak társadalmi küldetése. A szellemi szabadságnak mint az egyén és a közösség boldogulása előfeltételének, a demokratikus társadalmi berendezkedésnek, a virágzó kultúrának intézményi garanciái közé tartozik a könyvtár, s hogy ezt a funkcióját teljesíthesse, ahhoz arra van szükség, hogy a könyvtáros magatartását és tevékenységét ezzel harmonizáló etika, s annak magvát alkotó értékrend irányítsa.

39 A könyvtárosság központi értékét a szellemi szabadság képezi; az iránta való elkötelezettségből vezethetők le alapértékei, amelyek közé tartozik

- az információk és gondolatok szabad áramlásának elősegítése a rögzített és publikus tudáshoz, információhoz és művészeti alkotásokhoz való nyitott hozzáférés megteremtése révén;
- az emberek közötti kapcsolatok kiépítése és megerősítése gondolatok közvetítésével, törekvés a társadalmi harmóniára;
- az írni és olvasni tudás (elsődleges alfabetizáció), ezen belül az információk megszerzésének és felhasználásának készsége (másodlagos alfabetizáció) társadalmi elterjedésének és egyéni gyakorlásának támogatása;
- az iskolai és az életen át tartó tanulás segítése;
- közreműködés a szórakozási-rekreációs szükséglet kielégítésében;
- az emberiség emlékezetének ápolása, a nemzeti (s benne a nemzetiségi és helyi) kulturális örökség védelme;
- az emberek különbözőségének és egyedi mivoltának az egyenlő elbánásban megnyilvánuló tisztelete, egyenlő esélyek nyújtása, illetve az esélyek kiegyenlítése;
- törekvés a lehető legmagasabb minőségi követelményeknek megfelelő szakmai tevékenységre, folyamatos önképzés;
- a küldetés megvalósítására szakmán belüli és kívüli partneri kapcsolatok kiépítése, részvétel a szakmai közéletben;

- értékekre orientált magatartás: a tudományok, a művészetek, világnézetek, életviteli modellek értékeinek közvetítése;
- a magánélet tisztelete, a személyes adatok bizalmas kezelése;
- szolgálatkészség;
- a használók elsőbbségének érvényesítése a könyvtárossal szemben a könyvtár gyűjteményeinek és eszközeinek használatában;
- az uralkodó, általánosan elfogadott, valamint a könyvtáros személyes értékrendjével ellentétes vélemények, nézetek, állásfoglalások elfogulatlan prezentálása;
- az egyén és a közösség érdekeinek szolgálata, ennek során az egyéni érdek elsőbbségének biztosítása;
- profitorientált szolgáltatásoknak kizárólag a könyvtár küldetése határain belül való működtetése, s a profit könyvtári célokra való fordítása;
- jogkövető állampolgári magatartás, a szakmai szabályok, szabályzatok betartása, a civilizált viselkedés és külső megjelenés normáinak követése a munkahelyen és azon kívül is.

40 A könyvtárost olyan általános értékeknek kell vezérelniük, mint önállóság, felelősség, integritás, önkontroll, önbizalom, tolerancia, segítőkészség, kölcsönös tisztelet; s olyan szakmai értékeknek, mint szakszerűség, felkészültség; tisztesség, korrektség; lojalitás (a kollégákhoz is), kreativitás, szakmai igényesség, elkötelezettség, tartózkodás a hatalommal való visszaéléstől.

41 Az etikai kódex megfogalmazásai mögött egyfelől a könyvtári szolgálat ethosza áll, amely a könyvtári szolgálathoz való jog, ezen belül és ezen túlmenően az alapvető emberi jogok érvényesülését kívánja megvédeni, illetve előmozdítani, másfelől – kissé túlzó fogalmazással – a könyvtáros védekező ösztöne, amely részint a használók vagy a fenntartók (végső soron a társadalom) alaptalan, túlzott vagy az emberi jogokba ütköző elvárásai ellen akar bástyát építeni.

II.2. Az információ szabadsága

42 Az információ szabadsága mint a könyvtáros etika egyik vezéértéke kapcsán szembe kell nézni azzal a ténnyel, hogy az információáramlás különféle elemei és mozzanatai egyre inkább üzleti vállalkozások és kormányzati ügynökségek kezébe kerülnek, s ez a globalizációs tendenciának inkább a negatív vonásait erősíti fel. Ebből kifolyólag a helyi információellátásnak komoly nehézségekkel kell számolnia, amelyek etikai dilemmákkal is járnak. Nem pusztán szakmai, hanem egyre inkább etikai kérdésként is felmerül

- az információban szegények és az információban gazdagok közötti egyenlőtlenségek kialakulása;
- társadalmi nyugtalanság keltése, technikai, politikai vagy társadalmi változásokhoz vezető adatok terjesztése;
- az angol nyelv uralkodó helyzete az információs-bibliográfiai rendszerekben;
- a túlspecializált technológiák elterjedése,
- az információs elit kialakulása (csak a gazdasági, hatalmi, kapcsolati, kulturális előnyt élvezők férhetnek hozzá az információs rendszerekhez);
- az információ központosított rendszere, melyben a rendszer tulajdonosai az információ elosztását is ellenőrzésük alatt tarthatják;

- az információhoz való szabad és ingyenes hozzáférés csökkenése;
- a fejlődő országoknak a fejlett országoktól való gazdasági és információs függősége;
- a kulturális erózió növekedése;
- a nemzeti önállóság megkérdőjelezése.

43 Az információs szabadságot fenyegető, imént felsorolt tendenciák ellen az információ szétsugárzásának optimalizációja érdekében könnyen hozzáférhetővé kell tenni a gyűjteményeket és az információt. A könyvtárosi etika megköveteli, hogy az állományban lévő és az elektronikusan elérhető információ szétsugárzása álljon a könyvtár tevékenységének középpontjában. A szétsugárzást befolyásolja a könyvtár fizikai elhelyezkedése, a számítógépek elérhetősége, az on-line információ rendelkezésre állása és az Országos dokumentum-ellátási Rendszer működése; mindezeknek a tényezőknek etikai aspektusa is van, hiszen a könyvtár kulcsfontosságú célkitűzése továbbra is a lehető legjobb használói hozzáférés biztosítása marad. A legfőbb törvény a jelen és a jövő használójának az érdeke, azé a használóé, akit a maga személyiségének egyediségében kell kiszolgálni. A csoportérdek sohasem takarhatja el az egyéni igényeket.

II.3. Vezérelvek

- 44** A könyvtárosok munkáját nagy általánosságban a következő alapelvek vezérik:
1. A hozzáférhetőség elve, amely a könyvtári vagy egyéb információs rendszer felhasználói számára egyformán és térítésmentesen biztosítja az anyagokhoz való hozzájutást.
 2. A titoktartás és a bizalom elve, amely biztosítja az információkeresők számára a titoktartás jogát, és azt, hogy az információs rendszerrel vagy annak személyzetével történt kapcsolatfelvételt bizalmasan kezelik.
 3. A teljesség elve, melynek értelmében egy adott információs rendszer az általa megjelölt keretek között a lehető legteljesebb információval rendelkezik, mentes a pontatlan adatoktól, az elfogultságtól és a szándékos félrevezetéstől.
 4. A hozzáértés és szakmai kompetencia elve biztosítja, hogy az információs rendszer a keresőnek a szolgáltatást lelkiismeretesen és szakmailag a lehető legmagasabb színvonalon nyújtja.
 5. Az integritás elve kimondja, hogy az információkereséssel megbízott egyének vagy csoportok az információs rendszer céljaitól és érdekeitől függetlenül kell, hogy eljárjanak; a kiválasztás során nem érhet hátrány semmilyen dokumentumot „eredete vagy a készítőinek háttéré, világnézete miatt”; a könyvtárosok és információs szakemberek tartózkodnak mindenfajta cenzúrától vagy személyes érdektől vezérelt megnyilvánulástól, és mindenkor fenntartják a gondolat szabadságának elvét.

45 Ezek az elvek – az eltérő körülmények, feltételek, adottságok, funkciók ellenére – valamennyi könyvtárban érvényesülnek, ezért alkalmasak arra, hogy a könyvtáros etikus viselkedésének zsinórmértékéül szolgáljanak bármilyen típusú könyvtárban. E vezérelvek között nem lehet fontossági sorrendet felállítani, mert az egyik sérelme magával vonja a többiek sérelmét is. A vezérelvek igazodási pontot jelentenek, amelyekhez a könyvtáros igazíthatja és mérheti konkrét tevékenységét. Megvalósításuknak, érvényesítésüknek állandó késztetesként és törekvésként kell integrálódni a könyvtárosi munkában.

II.4. Értékek ütközése, kompromisszumok

46 A könyvtárosi etika, mint minden etika, értékorientált, egy adott értékrendet közvetít, annak érvényesülését akarja biztosítani. Az értékrend – állandó elemei mellett – maga is változó, mint ahogy változnak a belőle fakadó szabályok is. A könyvtárosi etika értékei főként utilitáriusak, haszonelvűek, s nem abszolútak, feltétlenül érvényesítendőek. A könyvtári etikában ilyen állandó értéknek tekinthető például az emberiség kulturális örökségének gondozása, s változóznak a használói körrel kapcsolatos értékegyüttes, eltekintve magától a szolgálattól mint állandó, önmagában is értéknek tartott tartalomtól. A könyvtárosi etika a jó és a rossz, a helyes és a helytelen cselekvés között akar különbséget tenni, és ezen a szálon kapcsolódik az emberi lét végső kérdéseire.

47 Az etikai követelmény azonban a gyakorlatban sokszor valamiféle ideálhoz való igazodást, az eszménykép megvalósítására való törekvést jelent, semmint számonkérhető feladatok teljesítését vagy valamiféle elérendő minőségi szintet. Következik ez abból is, hogy az etikai normák követendő irányelvekként funkcionálnak és nem konkrét válaszokként a felmerülő problémákra. Maga az etikai kódex nem állít és nem is állíthat fel rangsort a követelmények, az etikai előírások között. Mégis előfordulhat, hogy az elveknek és értékeknek más-más viszonylagos fontosságuk lehet attól függően, milyen kontextusban állnak. A könyvtárosoknak arra kell törekedniük, hogy megfelelő egyensúlyt tartsanak a törvények szabta kereteken belül olyan, alkalmanként egymással ütköző tényezők között, mint például a használók igényei, a bizalmasság követelménye, a munkavégzés körülményei, a munkaviszonyokból következő előírások, a közjó szolgálata és magában az etikai kódexben körvonalazott felelősségük között.

48 Az etikai követelmények a gyakorlatban egymással ellentmondásban álló, szinte egymást kizáró ellentétekként jelentkezhetnek – számos példa közül hadd utaljunk csak egyre: a kulturális örökség megőrzése a szabad információhasználattal kerülhet könnyen viszályba. Az ellentmondások kiegyenlítése nem jelenti egyik vagy másik elv feladását, hanem olyan kompromisszumok keresését, amelyek lehetővé teszik mindkét elv érvényesülését. Kompromisszumokat azonban csak konkrét helyzetekben lehet kötni, elemezve az egyes tényezők súlyát, hatását a normarendszer egészének keretében, s törekedve az elérhető legnagyobb jóra. Ennek során nem sérülhetnek az egyén információs jogai (a modern technika egyre inkább lehetővé teszi az információs igény különféle alternatív megoldásokkal való kielégítését), de az egyéni igények végletes kielégítése nem vezethet oda, hogy sérüljön a közjó.

II.5. A társadalmi haladás szolgálata

49 A könyvtárosnak szem előtt kell tartania, hogy bár egyéni igényeket elégít ki, s az egyén információs szabadságát célozza egész tevékenysége, végső soron a közjót szolgálja ezzel. Etikai dimenziója is van annak, hogy a könyvtárak, az információs szervezetek a nemzet fontos, közérdekű erőforrásai. Nem közömbös az egész közösség szempontjából, hogy milyen hatékonysággal járulnak hozzá a könyvtárak a tudományos és műszaki haladáshoz, a kulturális, gazdasági, tudományos és művészeti tevékenységhez. A könyvtáros erkölcsi kötelessége, hogy olyan intézménnyé formálja azt a könyvtárat, amelyben dolgozik, amely megfelel a szűkebb és tágabb közösség igényeinek, beilleszkedik az országos és nemzetközi könyvtári rendszerbe, s méltó helyet foglal el a társada-

lom kulturális-tudományos intézményei között. A könyvtáros személyében is hozzájárul a fenntartható társadalmi fejlődéshez, a demokratikus értékek valóra váltásához, az alapvető emberi jogok érvényesüléséhez. Vállaljon – a maga területén – aktív szerepet és felelősséget közösségi és országos (nemzeti) ügyekben, szakmai kötelezettségeinek ellátásával fáradozzon a társadalmi haladás érdekében, s tegyen meg minden tőle telhetőt az információ szabadságáért, ami a társadalmi stabilitás és biztonság fenntartásának előfeltétele. Ezzel maga is hozzájárul a társadalmi harmónia kialakításához, a demokratikus kapcsolatok megerősítéséhez.

50 A könyvtáros etikus magatartása szorosan összefügg a demokratikus társadalmi berendezkedéssel, az egyén és a társadalom harmonikus viszonyával. A könyvtárosi etika alapértékei egybevágnak a demokrácia elveivel és céljaival. A demokratikus társadalom embere nem csak a jelen generációk együttélésével foglalkozik, hanem felelősséget vállal az emberiség jövőjéért is. Ezért a könyvtárosi szolgálatban a jelen igények kielégítése mellett mindig szem előtt kell tartani a később jelentkezőket is, s rájuk való tekintettel kell kezelni az információvagyonot és hasznosítását. Ebben az összefüggésben nyerne különös súlyt a gyerekek és a fiatalok a könyvtárosi etika szempontjából is. Az információ szabadságának fogalmába beletartozik a tanulmányi igények kiemelt kezelése is mind a felnőtt társadalomba belépő korosztályok, mind pedig az életen át tartó tanulás vonatkozásában.

51 Ugyanez a jövő iránt viselt felelősség írja elő a könyvtárosnak a környezettudatos gondolkodást és cselekvést. A természet erőforrásaival és anyagaival való takarékoskodásnak a mindennapi munkában is jelen kell lennie, s a környezetvédelem a könyvtárosi értékrendnek is a része: álláspontunk szerint a szabad információáramlás elősegíti természetes és épített környezetünk megőrzését.

II.6. Elfogulatlanság az eszmék iránt

52 A könyvtárosok jelentős mértékben befolyásolják vagy irányítják az információk kiválogatását, rendezését, megőrzését és terjesztését. Abban a politikai rendszerben, amely a tájékozott állampolgárokra támaszkodik, a könyvtárosok olyan szakma képviselői, amely egyértelműen elkötelezte magát a szellem és az információszerezés szabadsága mellett. Különösen fontos, hogy gondoskodjunk róla: az információ és az eszmék szabadon eljussanak a mai és a következő nemzedékekhez.

53 A könyvtáros legyen elfogulatlan ne csak a társadalom különféle szervezetei iránt, hanem először is és mindenekelőtt a különféle eszmék és eszmei áramlatok iránt. A demokrácia feltételezi az eszmék pluralizmusát, amiből a különféle eszmék egyidejű társadalmi jelenléte következik. Nem az a könyvtáros dolga, hogy válogasson az eszmék között, s személyes elkötelezettségét szakmai tevékenységében is érvényre juttassa, hanem hogy egyenlő esélyt adjon az egymással sokszor versengő eszméknek. Nem a könyvtáros, hanem a törvény szabja meg, miképpen kell kezelni azokat az eszméket, amelyeknek célja éppen a társadalmi alapértékek, a demokrácia elveinek az aláásása. A könyvtáros nem tilthat ki a könyvtárból egyetlen eszmét sem gyűjtőköri szabályzata keretei között, de sokat tehet azért, hogy a használók objektív képet kapjanak az eszmék vitájáról.

54 A könyvtárostól eszmei elfogulatlanságot kívánó álláspont abból következik, hogy a cél a maximális jó elérése. Ez pedig az információ szabadsága, ami kevésbé sérül akkor, ha éppen az információs szabadságot és alapértékeket kétségbe vonó eszméket hor-

dozó dokumentumok bekerülnek a könyvtárba, mintha a könyvtáros kizárná őket. Az eszmék iránti elfogulatlanság kevesebb ártalommal jár, mint az eszmék fölött gyakorolt cenzúra.

II.7. Alapozó dokumentumok

55 A könyvtárosi etikai kódex az emberi jogokba veti horgonyát, ezekből eredezteti értékrendjét. Jó kiinduló alapot képez az ENSZ emberi jogokról szóló nyilatkozata, s ezen belül is a 19. paragrafus, továbbá az adott ország írott alkotmánya (manapság már a szalonképesség előfeltételének tekintjük, hogy többé-kevésbé az ENSZ nyilatkozatával összhangban rendelkezék az emberi jogokról) és jó esetben könyvtári törvénye (egy korszerű könyvtári törvény ugyancsak az emberi jogokból, az emberiség és a nemzet kulturális értékeinek gyűjtéséből, megőrzéséből, terjesztéséből, a könyvtár társadalmi küldetéséből vezeti le rendelkezéseit). A hivatkozási alapot kiegészítik a könyvtáros szakma nemzetközi és nemzeti szervezeteinek hivatalos könyvtár-politikai nyilatkozatai és az évszázadokon keresztül kiérlelt szakmai nézeteket tükröző, kiegészítő, kifejtő és a könyvtári tevékenységre alkalmazott etikai állásfoglalásai.

56 A könyvtári szolgálatnak, s ebből következően a könyvtárosság etikájának szilárd alapja az emberiség közvélekedését kifejező Universal Declaration of Human Rights ENSZ-dokumentum, amelynek 19. paragrafusa a következőképpen szól:

1. *Nézetei miatt senki sem zaklatható.*
2. *Mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra; ez a jog magában foglalja mindenfajta adat és gondolat határookra való tekintet nélküli – szóban, írásban, nyomtatásban, művészi formában vagy bármilyen más tetszés szerinti módon történő – keresésének, megismerésének és terjesztésének a szabadságát is.*
3. *Az e cikk 2. bekezdésében meghatározott jogok gyakorlása különleges kötelességekkel és felelősséggel jár. Ennélfogva az bizonyos korlátozásoknak vethető alá, ezek azonban csak olyanok lehetnek, amelyeket a törvény kifejezetten megállapít és amelyek*
 - a) *mások jogainak vagy jó hírvének tiszteletben tartása, illetőleg*
 - b) *az állambiztonság vagy a közrend, a közegészség vagy a közérkölcsvédelme érdekében szükségesek.*

57 Ezt megerősíti a Magyar Köztársaság Alkotmánya (1989. évi XXXI. törvény), amelynek két szakasza ad közvetlen fogódzót:

61. § (1) *A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra, továbbá arra, hogy a közérdekű adatokat megismerje, illetőleg terjessze.*
- 70/G. § (1) *A Magyar Köztársaság tiszteletben tartja és támogatja a tudományos és művészeti élet szabadságát, a tanszabadságot és a tanítás szabadságát.*

Az 1997. évi CXL. törvény (a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről) bevezetője, valamint 2., 3. és 4. szakasza még konkrétan jelöli ki a könyvtárosi etika vonatkozási pontjait.

58 E jogi alapok mellett legalább olyan fontos a könyvtárosság története során felgyülemlett írott és íratlan etikai hagyomány, melynek legújabb megfogalmazásait az

UNESCO könyvtári vonatkozású manifesztumai (főképpen a közkönyvtári kiáltvány utolsó változata), az IFLA és egyes szervei (különösen a Committee on Freedom of Access to Information and Freedom of Expression) dokumentumai, továbbá az egyes könyvtáros egyesületek etikai kódexei tartalmazzák. A legfőbb forrást a vonatkozó IFLA dokumentumok jelentik, az idevágó határozatok és állásfoglalások: Statement on libraries and intellectual freedom, The IFLA Internet Manifesto, Statement on libraries and sustainable development, Resolution on freedom of expression, censorship and libraries stb. Igen nagy haszonnal jár az egyes könyvtáros egyesületek kódexeinek és a hozzájuk fűzött magyarázatoknak a tanulmányozása. Összefoglaló áttekintésük egy IFLA kiadványban jelent meg: *The ethics of librarianship: an international survey*. Ed. by Robert W. Vaagan (München, 2002. K. G. Saur). Ezen túlmenően illő figyelmet kell fordítani a két nagy múltú egyesület, az LA és az ALA etikai kódexekre és állásfoglalásaira (az imént említett kiadványban e dokumentumok nem szerepelnek, csupán ismertetésük). Az ALA-dokumentumokról a hazai szakma is tájékozódhatott a 3K 1992. 2. és 1994. 2. száma alapján; az ALA Code of Ethics legfrissebb verziója egyébként 1995-ben jelent meg (<http://www.ala.org/alaorg/oif/ethics.html>). Az LA CILIP-pé (Chartered Institute of Library and Information Professionals) alakult át, s 2004-ben megújította etikai kódexét. Az IFLA FAIFE (Free Access to Information and Freedom of Expression) bizottságának weboldalán egyébként megtalálhatók a kódexek teljes szövegei (<http://www.ifla.org/faife/ethics/codes.htm>).

59 Az egyes könyvtárak által kidolgozott etikai kódexre példa az oslói Deichmanske Bibliotek anyaga. Ennél sokkal részletesebb és a kérdéskör gazdagságára és szerteágazó voltára világít rá az Etikai elvárások és ajánlások a Fővárosi Szabó Erin Könyvtár munkatársai számára (belső használatra) című dokumentum (Könyvtári Híradó 2001. 4. sz. és 2001. 6. sz.).

60 Itt kell megemlíteni az ICOM által kibocsátott Code of ethics for museums és az ICA-tól eredő Code of ethics (for archivists) című dokumentumokat. A testvérgyűjtemények két nemzetközi egyesületének állásfoglalásai tanulságosak a könyvtárak szemszögéből is (pl. a múzeumi kódex megkülönbözteti az intézményi és a szakmai etikát).

III. Könyvtárosi hivatás

III.1. Felelősség a társadalom és a használó előtt

61 A könyvtáros alapvető feladata, hogy általában a társadalom megismert elvárásaival és különösen az adott könyvtár használói igényeivel összhangban végezze munkáját. A társadalmi és az egyéni igényekből vezethető le a könyvtár célja és fő funkciója: a cél biztosítani az emberek tudáshoz való jogát, a fő funkció a könyvtári anyagok hozzáférhetővé tétele. A könyvtáros kötelessége az elvárások és igények előrejelzése, megértése, elemzése és kielégítése.

62 A könyvtárosi szakma egyik megkülönböztető jegye, hogy tudásanyaga és készségi készlete nem egyszerűen csak a közvetlen használó érdekeit, hanem az egész társadalom jólétét is szolgálja. Ezért a könyvtárosoknak a munkaviszonyukból és szakmai feladataikból közvetlenül fakadó követelmények teljesítése mellett tekintetbe kell venniük a közjó előmozdítását is, továbbá arra kell törekedniük, hogy a társadalom minden tagja egyenlő mértékben férhessen hozzá a nyilvános információ minden fajtájához és formájához.

63 A könyvtár a közösség, szervezeté, intézményé, amelyet szolgál. Nem válhat a könyvtáros–könyvtárosok könyvtárává azáltal, hogy ők egyéni szempontjaikat, törekvéseiket a gyűjtésben, valamint a nyitvatartási idő és a könyvtárhasználati feltételek megállapításában fölébe helyezik a használók érdekeinek. A könyvtárost egyaránt felelősség terheli a közvetlen (egyének) és a közvetett használók (a társadalom és csoportjai), a tényleges és potenciális használók, a jelenlegi és a jövőbeli használók, valamint az információk előállítói (alkotók, szerzők, összeállítók stb.) és terjesztői (kiadók, kereskedők, adatbázis-gazdák stb.) iránt.

64 A felelősségből fakadó kötelezettségek – egyben az ellátás minőségének személyi garanciái – hosszú listát tesznek ki. A könyvtáros akkor végzi jól munkáját, akkor felel meg hivatásának, ha tevékenységét a társadalom, az intézmény, a szakma, de legfőképpen a használói közösség, s ezen belül is az egyéni használó iránt érzett felelősségtudat hatja át. Ez az a könyvtárosi alapállás és szemléletmód, amely – a szakmai kompetencia mellett – kivívja a társadalom bizalmát és elismerését, megteremti a szakmai és egyéni tekintélyt, s alapot nyújt egy tisztes karrier befutásához. A könyvtáros személyes felelősséget visel az információt kereső és használó iránt, s a maga részéről hozzájárul azoknak a társadalmi egyenlőtlenségeknek a csökkentéséhez, végső soron felszámolásához, amelyek megosztják a társadalmat: az információk egyenlőtlen megosztása az információban gazdagok és szegények között, a digitális szakadék országok között és országon belül. A könyvtáros esélyegyenlőséget teremtve áll az információban szegények, az in-

formációhoz nehezen hozzájutók, az információval élni alig tudók oldalán, bár mindenki számára minden elfogultság, megkülönböztetés és részrehajlás nélkül nyújtja a könyvtári szolgáltatásokat. Ugyanígy a könyvtári ellátásban az egyéni használó érdekét képviseli a csoportok részéről jelentkező igényekkel szemben, mivel a könyvtárhasználat lényegében individuális tevékenység, s az egyéneknek egyenként kisebb az érdekérvényesítő ereje, mint a szervezett vagy jól azonosítható csoportoké. A könyvtáros felelőssége az információ beszerzésétől a feldolgozásán és tárolásán át a szolgáltatásáig terjed, a használó felel viszont az információ felhasználásáért, alkalmazásáért és hasznosításáért, a vele való esetleges visszaélésekért.

65 Mindez elvárható attól a pragmatista szakmától, amelynek gondjára az emberiség kulturális emlékezte, civilizatorikus örökségének egy, talán legnagyobb része van bízva a jelenben élők és az utódok javára, s amelyben lényegéből fakadó hajlam él a legmodernebb, jövőbe mutató technológia alkalmazása iránt küldetése teljesítése végett. A könyvtárosság mint szakma lényegéből következik a szolgálatra való orientáltság, vagyis az, hogy saját sikerességét a mások céljai szolgálatának eredményességével méri. Föltételezhető és elvárható, hogy azokat, akik ezt a szakmát választják, bizonyos altruista, sőt emberbaráti érzések vezetik a tudományos teljesítmények, a művészeti alkotások iránt való tisztelet, és az információ hasznosságába vetett bizalom mellett.

66 A fentiekben megfogalmazott követelmények túlzásnak tetszhetnek, ha összevetjük őket azokkal a konkrét körülményekkel, feltételekkel és adottságokkal, amelyek között hazánkban a könyvtárosok dolgoznak. Mégis, amikor egy szakmát vezérlő értékek kitéréséről van szó, indokolt pillantásunkkal a legmagasabb pontokat keresnünk, bár tudván tudjuk, hogy elérésüket számos hátráltató tényező, kedvezőtlen külső környezeti hatás és saját esendőségünk gátolja.

67 Itt kell rámutatni arra is, hogy valaki könyvtárosi tanulmányok folytatásával nem csak egy bizonyos ismeret- és készséganyagot sajátít el, hanem elvárásaink szerint a könyvtáros etikai habitusát is. Ez pedig azt jelenti, hogy a könyvtáros – bár lásson el más munkakört, végezzen más teendőket – nem feledkezhet meg azoknak az eszményeknek a követéséről, amelyeket választott és tanult hivatása magáénak vall. Továbbmenve: a könyvtárosnak magánszemélyként is tudatában kell lennie könyvtáros mivoltának, és a könyvtári munkaviszony szabta kereteken kívül is ennek megfelelően kell viselkednie a társadalmi érintkezés során.

III.2. Jogkövető magatartás

68 A könyvtárosi etikai kódex összhangban van az emberiség etikai értékrendjével, a hazai társadalom mint kulturális közösség által vallott általános etikai értékekkel, az érvényes jogszabályokkal, a nemzetközi és hazai vonatkozó, hivatalos és szakmai állásfoglalásokkal, s ebben a keretben tükrözi a szakmához tartozók által közösen vallott értékeket, valamint kifejezi a szakma létének értelmét. Azt sem szabad azonban elfelejtenünk, hogy nem a mi kódexünk az egyetlen, amely szabályokat tartalmaz. A könyvtárosnak engedelmeskednie kell a jogi normákba, a különféle szabályzatokba, sőt egyes eseti intézkedésekbe (pl. a vezetői vagy fenntartói utasításokba) foglalt vagy háttérüket képező etikai előírásoknak is. Emiatt is fontos kiemelni, hogy a könyvtáros kötelezettségei között szerepel a jogkövető magatartás mint követelmény, hiszen a szakma szempontjából ez is etikai kategóriának minősítendő. Tehát a könyvtáros jogkövető magatartást ta-

núsít, betartja és betartatja a könyvtári szolgálatra és ellátásra vonatkozó törvényeket és egyéb jogszabályokat.

69 Ezen túlmenően azonban alkalmazza a szakmai szervek, testületek által kibocsátott irányelveket, állásfoglalásokat, követi az információs és könyvtári szabványokat, betartja a más könyvtárakkal, szervezetekkel és szállítókkal kötött megállapodásokat, szerződéseket. A felsoroltak ugyan nem kötelező rendelkezések, illetve kötelező erejük csak megállapodásokon, önkéntes vállalásokon nyugszik, mégis rendkívül fontosak mind a könyvtári rendszer, mind az egyes könyvtárak optimális működése végett. Ezért a könyvtárossal szemben etikai követelményként is támasztandó, hogy kövesse a szakmai közmegállapodáson nyugvó szabályokat, tartsa magát a minden résztvevő javát szolgáló együttműködés tartalmát és formáját rögzítő keretekhez.

III.3. Szakmai felkészültség

70 A könyvtáros rendelkezék a szakmája gyakorlásához szükséges általános elméleti felkészültséggel és gyakorlati képzettséggel, s beható ismeretekkel és készségekkel valamely szakmai ágazat terén. Ezekhez járulnak az általa betöltött munkakör ellátásához szükséges speciális és egyedi tudnivalók. A könyvtárosnak jól felfogott érdeke, de erkölcsi kötelessége is, hogy a megszerzett szakmai ismereteit és készségeit fenntartsa és folyamatosan fejlessze. Tájékozódnia kell a könyvtár- és információtudomány, valamint más, rokon- vagy kapcsolódó szakmák idevágó fejleményeiről a szakmai továbbképzésben való részvétel útján, s önképzését egész életén át tartó folyamatnak kell tekintenie. Ez a feltétele annak, hogy a könyvtáros magas színvonalú szolgáltatásokat legyen képes nyújtani, és optimalizálhassa a rendelkezésére álló források használatát, hiszen a könyvtárosság terén nagy horderejű fejlemények zajlanak, új technikák és technológiák lényeges változásokat indukálnak nap mint nap.

71 A továbbképzés elvileg a munkaidő részének tekintendő, s joggal várható el, hogy a munkáltató erre megfelelő időkeretet és szervezett alkalmakat biztosít. A mai viszonyok között (a munkaidő folyamatos csökkenése, a munkaidő intenzív hasznosítása, költségvetési megszorítások stb.) azonban reálisan nem lehet arra számítani, hogy a továbbképzés teljes egészében a hivatali munkaidő terhére folyjék. A könyvtárosnak magának is áldozatot kell hoznia szakmai fejlődése érdekében; elsősorban ami az önképzést illeti, de a szervezett továbbképzés terén is részben szabadidejéből, részben anyagi forrásaiból hozzá kell járulnia az ezzel járó terhekhez.

72 Noha sajnálatosan kiment a divatból a szokás, mely szerint az értelmiségi foglalkozásúak szakmájuk legalább egy folyóiratára előfizettek, napjainkban is él az az erkölcsinek is tekinthető parancs, hogy a könyvtárosnak rendszeresen át kell tekintenie a megjelenő folyóirat-irodalmat, és alaposan tanulmányoznia szűkebb szakterületének publikációit. A szakirodalmat, folyóiratokat nem olvasó könyvtáros nemcsak a legújabb szakmai fejlemények ismeretétől és saját képzésének eszközétől fosztja meg magát, hanem a szakma vezetőinek és prominens képviselőinek kvázi személyes ismeretétől is, olyankéntől, akiknek tanácsaira éppúgy számíthat(na), mint érdekérvényesítésben, kapcsolatok kialakításában – lobbizásokban! – hathatós támogatásukra.

73 Ha személyes adottságai, valamint munka- és életkörülményei megengedik, a könyvtárostól az is elvárható, hogy járuljon hozzá a szakmai ismeretanyag gyarapodásához, végezzen egyénként vagy team tagjaként kutatómunkát, támogassa a könyvtári ku-

tatásokat (például adatszolgáltatással és -felvétellel). Ezzel nem csak saját fejlődését segíti elő, hanem hozzájárul szakmája gazdagodásához és társadalmi presztízsének növekedéséhez is. A kutatómunkát folytató könyvtárosnak szigorúan be kell tartania a kutatásokra vonatkozó etikai szabályokat és tudományos követelményeket. Ez utóbbiakkal itt nem foglalkozunk; az előbbieket közül is elsősorban a korrekt idézésre, az elődök teljesítményeire való hivatkozás kötelezettségére, a társak eredményeinek elismerésére, a szellemi tulajdon tiszteletben tartására hívjuk fel a figyelmet. Mások szellemi termékének eltulajdonítása – történjék ez bármilyen formában és bármilyen viszonylatban – megbocsáthatatlan etikai vétség.

74 A kutatás és a publikálás minden érdemi munkát végző könyvtárosnak és főleg vezetőnek mintegy hivatásbeli kötelessége. A könyvtári szakterület művelése mellett a tudományos (szak- és egyetemi) könyvtárakban azonban elengedhetetlen az adott tudomány(ág) irodalmának kellő ismerete, és rendkívül hasznos, ha annak történetét kutatja, hiszen a könyvtáros csak így élheti bele magát a könyvtárhasználó, a kutató lelkivilágába és lehet segítségére, vehet részt érdemben az állomány gyarapításában. S ha valóban ismeri állománya tudománytörténeti értékeit, akkor kellő megfontoltsággal és felelősségtudattal kezeli a rábízott gyűjteményt, s aligha vállalkozik megalapozatlan, óvatlan és ártalmas selejtezésekre. (A helyhiányra való hivatkozás már több esetben vezetett az állomány károsodásához.)

75 A hazai és a nemzetközi rendszer ismerete ugyan részét képezi a könyvtárosi tudni-valóknak, hangsúlyoznunk kell azonban azt a kívánalmat, hogy éppen a használók megfelelő színvonalú ellátása végett ezen túlmenően a könyvtárosnak célszerű személyes, valamint intézményi alapokon nyugvó kapcsolatokat is kiépítenie mind hazai, mind nemzetközi szinten a könyvtárakkal mint intézményekkel, a bennük dolgozó kollégákkal, szervezetekkel és képviselőikkel, egyesületekkel és tagjaikkal, kereskedelmi és ellátó vállalatokkal. Ez önkorlátozást és empátiát, saját érdekek megalapozott képviselését, mások érdekeinek tekintetbe vételét, jó kooperációs készséget, pozitív emberi tulajdonságokat kíván meg a könyvtárostól, s nem utolsó sorban személyes integritást és megvesztegethetetlenséget.

III.4. Szakmai autonómia és integritás

76 A könyvtáros szakmai autonómiája azt jelenti, hogy tettei és döntései kizárólag szakmai megfontolásokon alapulnak, vagyis követi szakmája törvényeit. A könyvtárosság mint foglalkozás és hivatás öntörvényűséget tételez fel, sajátos, csak rá jellemző követelmény- és szabályrendszert. Ezért a könyvtáros önállóan jár el szakmai ügyekben, hozza meg döntéseit, s cselekedeteit, magatartását ennek megfelelően kell megítélni.

77 A szakmai autonómián alapszik a könyvtáros integritása, erkölcsi feddhetetlensége és sértetlensége, becsülete és tisztessége, amelyet minden körülmények között meg kell védenie. A szakmailag súlyos, illetéktelen beavatkozással járó, kellemetlen helyzetekben a könyvtáros kötelessége, hogy világos határok megvonásával őrizze meg integritását. A szakmai autonómia és az integritás teszi lehetővé, hogy a könyvtáros elhárítsa személyek (legyenek azok használók vagy nem könyvtári tagok, egyszerű állampolgárok vagy különféle társadalmi szerveződések tagjai) és szervezetek (legyenek azok fenntartók, politikai alakulatok, civil szervezetek, állami és önkormányzati intézmények, médiumok stb.) részéről jelentkező, a könyvtáros etikai alapelveket és a könyvtár küldetését

sértő, vagy azokkal diszharmóniában lévő elvárásokat, kívánalmakat, követeléseket vagy kritikát, egyáltalán a külső nyomásgyakorlás bármilyen formáját.

78 A könyvtáros szakmája gyakorlása során a társadalom által rábízott feladatot lát el, s ebben az értelemben közfeladatot ellátó személy. A közszolgálati alól erednek egyfelől a könyvtáros kötelezettségei, másfelől azonban védelem illeti meg a társadalom és illetékes szervei részéről, ha autonóm szakmai tevékenysége során méltatlan támadás, a könyvtár célkitűzéseit, a könyvtári szakmaiságot és etikát megkérdőjelező, az elfogadott szabályokat és utakat megkerülő nyomás éri. A közszolgálati alól elvől az is következik, hogy a könyvtár használói jogosultak tájékoztatást kapni a könyvtár működésének minden részletéről (beleértve a fenntartással-irányítással, a költségvetéssel és fejlesztéssel kapcsolatos ügyeket is); a nyilvános könyvtárak esetében ez a jog értelemszerűen kiterjed a potenciális használókra is. A könyvtáros nem tagadhatja meg az ilyen jellegű kérdésekre a választ, sőt azon van, hogy a könyvtár működéséről minél részletesebb tájékoztatást kapjanak a használók és más érdekeltek.

79 Ha a könyvtáros legjobb tudása szerint, eleget téve a szakmai és etikai követelményeknek végzi munkáját és hozza meg döntéseit, bárki részéről joggal várhat el jóhiszeműséget tevékenységét illetően. Ez nem jelent felmentést a jogos kritika alól: lehetőséget kell adni a súlyos helyzetek tanulságainak, a gyakorlat során szerzett szakmai és erkölcsi tanulságoknak utólagos megvitatására és megalapozott következtetések levonására és érvényesítésére. Így teljesítheti a könyvtáros egyre jobban legfőbb feladatát, a demokráciának, a kifejezés szabadságának és a tudás szabad terjesztésének védelmét és támogatását az irodalmi kulturális örökséghez és a különféle hordozókon található információhoz való hozzáférés aktív előmozdítása révén. A könyvtáros szakmailag autonóm módon és erkölcsi feddhetetlenséggel mozdítja elő a könyvtári szolgáltatások elérhetőségét és változatosságát a könyvtár céljainak és a használók igényeinek megfelelően.

III.5. A szakma tisztelete

80 A könyvtárosok jelentős mértékben befolyásolják vagy felügyelik az információ válogatását, megszervezését, megőrzését és terjesztését; egy informált polgárságra alapozott politikai rendszerben egy olyan szakmának a tagjai, amely határozottan elkötelezett a szellemi szabadság és az információhoz való hozzáférés szabadsága mellett. Különös kötelezettségük, hogy biztosítsák az információ és a gondolatok szabad áramlását a jelenlegi és a jövő nemzedékek számára. Ezért a könyvtáros becsülje meg, tekintse értékesnek szakmáját és legyen tisztában társadalmi jelentőségével. A könyvtárosi hivatás azért értékes, mert hozzájárul a kultúra és tudás fenntartásához és fejlesztéséhez. A társadalom fejlődését segíti elő a tudás és a kultúra terjesztésével és az új ismeretek születésében való közreműködéssel. Ez viszont megköveteli azt, hogy csak kielégítő felkészültség és ismeretek alapján vallják magukat hozzáértőnek a könyvtári és információs munka egyes területein vagy más szakmákban.

81 A könyvtáros munkája során személyes viselkedése olyan legyen, hogy mindenkor a lehető legjobban mozdítsa elő a szakmát. Működjön úgy, hogy pozitívan tüntesse fel a szakmát mind kollégái, mind a nagyközönség szemében. Munkája során tartózkodjék az olyan viselkedéstől, amely az információs szakma rossz hírét keltheti. Viszonyuljon szakszerűen kollégáihoz és ne diszkreditálja és kritizálja munkájukat ésszerűtlenül és nem helyénvaló módon.

82 E követelmények teljesítésén nyugszik a könyvtárosi hivatással bíró szakember szakmai kompetenciája és a társadalmilag elismert karrierhez való joga. Mindezekon túlmenően azonban az emberi viselkedés szabályai különös jelentőséget nyernek a könyvtáros–használó viszonyban. Morális megítélés alá esik a könyvtáros modora, emberi attitűdje, viselkedése. Nagy súllyal esik latba jóindulatú, toleráns személyisége, érzéke a demokratizmus iránt, hajlama mások véleményének respektálására, formális és informális udvariassága, fegyelmezettsége. A használók előtt autoritással megjelenő könyvtáros munkahelyi magatartása hozzátartozik a könyvtár arculatához, s jelentős mértékben meg is határozza. Fölösleges említeni, mégis hadd mondjuk ki, megengedhetetlen a munkahelyen az alkoholfogyasztás, a kábítószer-élvezet, a szerencsejátékok üzése, s előbb-utóbb a dohányzás is. A könyvtáros jól teszi, ha nyilvános helyen másutt is tartózkodik e szenvedélybetegségekhez vezető ártalmak túlzott élvezetétől.

83 Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a könyvtáros eleget tesz azoknak a morális követelményeknek, amelyeket a szakma írott (etikai kódex) és íratlan szabályai fejeznek ki, megbecsüli szakmáját, tiszteli hivatását, szereti és pontosan, mindenre kiterjedő figyelemmel végzi munkáját, nyitott és készséges a változások iránt, szemléletmódját és munkamódszereit hozzáigazítja az új igényekhez, fejleményekhez, ismeretekhez, eljárásokhoz és technológiákhoz, technikákhoz.

III.6. A könyvtáros magánszférája

84 Nincs könnyű helyzetben a könyvtáros, amikor annak a követelménynek kell eleget tennie, hogy tegyen különbséget személyes meggyőződése és a szakma gyakorlásából fakadó kötelezettségei között (pl. elfogulatlanság a különféle eszmék iránt, személyes érdek nem érvényesülhet az állományépítés során stb.). Nem engedhető meg, hogy a könyvtáros személyes véleménye befolyásolja a könyvtár intézményes céljainak tisztességes képviselését vagy az információs forrásokhoz való hozzáférés egyenlőségét.

85 A könyvtárosnak joga van ahhoz, hogy világnézeti, politikai és tudományos meggyőződésének, művészeti ízlésének megfelelő köztevékenységet folytasson, de ezt szigorúan el kell választani a könyvtáron belül végzett munkájától. A valódi probléma abból fakad, hogy ugyanakkor a könyvtárostól az is elvárható, hogy a hivatali órákon és az intézményen kívül is könyvtároshoz illően viselkedjék, hiszen a hivatásszerű szakmákat gyakorló személyekről a társadalom feltételezi, hogy ebbéli minőségüket a munkaviszonyon kívül is fenntartják. (Ennek értelmében tehát a könyvtáros nem háríthatja el egyszerűen az utcán hozzá tájékoztatásért fordulót azzal, hogy menjen a könyvtárba kérdésével.) Ezzel szemben áll a magánszférához való jog, amely szerint szabadon megválasztható a politikai, világnézeti stb. orientáció, s az ebből következő viselkedés.

86 Kérdés, mennyire lehet eleget tenni annak a követelménynek, hogy a könyvtárosnak mind cselekedeteiben, mind szóbeli megnyilvánulásaiban határozottan különbséget kell tennie egyfelől saját, személyes nézetei, másfelől intézménye filozófiája és értékrendszere között. Vitatható ennek az elvnek mindkét értelmezése: a könyvtári szolgáltatást tekintve a könyvtárosnak nem lehetnek politikai, vallási, erkölcsi nézetei, illetve a személyes etikát a szakmai etika alá kell rendelni. Mindkét álláspont meglehetősen túlzó. Ezen a területen alighanem meg kell elégedni azzal, hogy megfogalmazzuk az általános elvet, mely eligazításul szolgálhat. Az etikai kódex nem vonatkozik közvetlenül egyes konkrét esetekre, hanem általános útmutatást ad a morálisan nehezen eldönthető

kérdések kezelésére. Mindenesetre leszögezhető, hogy a könyvtáros is tagja lehet bármely törvényesen működő politikai pártnak, de könyvtári munkájában nem érvényesítheti e párt eszmerendszerét és érdekeit. Ugyanígy tartozhat bármely vallási felekezethez, de könyvtárosi tevékenységét nem befolyásolhatják a vallási előírások.

87 A könyvtárosoknak nem kell egyetérteniük az általuk beszerzett és kezelt dokumentumokban foglalt minden eszmével vagy véleménnyel; viszont ellentétbe kerülnének a közérdekkel, ha saját politikai, erkölcsi vagy esztétikai ítéletüket tekintenék mércének. A könyvtárosok a tudomány, a művelődés, az oktatás folyamatát szolgálják, amikor elősegítik a tudás gyarapításához szükséges ismeretek és gondolatok hozzáférhetővé tételét, s ellentétes hatást érnek el, ha saját gondolkodásmódjukat, nézeteiket erőltetik rá másokra. Az embereknek arra van szükségük, hogy az eszmék szélesebb választékából választhassanak, mint amit egyetlen könyvtáros a magáénak tekint. Helytelen és elutasítandó, ha az egyik ember, legyen az fiatal vagy gyerek, csak azt olvashatná el, amit egy másik a számára megfelelőnek tart.

III.7. A társadalmi megbecsülés elvárása

88 Az etikai kódex egyoldalú dokumentum. Mindenekelőtt a könyvtáros számára szab meg irányelveket, követelményeket, s ugyanakkor a használói közönséget, a munkáltatókat, a fenntartókat, az egész társadalmat is tájékoztatja arról, hogy milyen viselkedést, milyen eszmények követését várhatja el a könyvtárosoktól. Az etikai normák érvénye nem munkaszerződés, nem fizetés, nem megállapodás kérdése. Elvetendő és elítélendő az az álláspont, amely az etikus magatartást az anyagi elismerés mértékétől, a társadalmi elismertségtől és presztízstől, a munkakörülményektől, általában az anyagi és erkölcsi ellenszolgáltatástól teszi függővé, vagy akár csak kölcsönös összefüggést tételez fel közöttük. Az etikai eszmények és alapelvek érvényesülése nem öltheti az árucseré formáját. Az etikai kódex nem szakszervezeti dokumentum, ezért nem is foglalja a munkavállalói jogokkal – a szakmailag etikus viselkedés nem lehet függvénye sem a fizetés nagyságának, sem a munkafeltételeknek.

89 Kétségtelen azonban, hogy az utóbbi időben lényeges változásokon ment át a társadalmi környezet, amelyben a könyvtárosok működnek, s a könyvtáraknak is súlyos kihívásokkal kellett szembenézniük. A velük szemben támasztott szakmai követelmények egyre nőttek, amelyekkel a működés anyagi feltételei nem tartottak lépést. A alacsony anyagi elismerés, a növekvő munkaterhelés, a minőségi elvárások kikezdték a könyvtárosi hivatás erkölcsi integritását, s kedvezőtlen jelenségek is mutatkoznak. Ezért kell nyomatékosan hangsúlyozni, hogy az etikai kódex azzal, hogy magas mércét állít a szakma elé, a megújulás, a hivatás-erkölcs érvényesülésének előmozdítója akar lenni. Ez az egyetlen útja annak, hogy a könyvtárosok megkapják a magas színvonalú, erkölcsileg feddhetetlen és a szakmai etika normáit betartó szakmai munkát megillető erkölcsi és anyagi elismerést a társadalom, pontosabban az adott közösséget képviselő fenntartó szervek részéről.

90 A szakmai etikát követő szolgálat ad szilárd erkölcsi alapot ahhoz, hogy a könyvtárosság megfelelő és arányos részesedést várhasson el a társadalom anyagi javaiból mind a könyvtári szolgáltatások és körülményeik fejlesztésére, mind tagjainak boldogulásához, materiális és szellemi létfeltételei biztosításához. Továbbá az etikailag kifogástalan magatartás ad alapot a használók érdekeinek hatásosabb képviseléséhez és a méltányos

munkafeltételek kivívásához. Annak fejében viszont, hogy a könyvtáros magára nézve kötelezőnek ismeri el az etikai kódexet, ha a benne foglaltak szerint cselekszik, s ezért hátrány, sőt támadás vagy egzisztenciális veszélyeztetés éri, méltányos, hogy a kódex kibocsátói részéről kellő védelemben részesüljön.

91 Nem zárható ki az sem, hogy a könyvtárostól munkáltatója, illetve fenntartója olyasmint vár el, amely egyaránt ütközik a könyvtári jogszabályokkal, mérvadó szakmai dokumentumokkal, az adott könyvtár szabályzataival és a szakmai etikával. Ilyen esetekben is – túlmenően az általános és szakfelügyeleti fórumok és szervek közbelépésén – a könyvtárosnak meg kell kapnia azoknak a szervezeteknek, egyesületeknek az erkölcsi támogatását, amelyek az etikai kódexet aláírták és a benne foglaltak érvényesülésének nyomon követését vállalták.

92 Felvetődhet, hogy túlságosan magasra lett állítva a könyvtárosok etikai mércéje; teljesítése olykor az érintettektől saját érdekeiket megtagadó, túlzóan altruista magatartást vár el. Az erkölcsi követelményekre általában jellemző, hogy megalkuvást nem tűrő formában, megfogalmazásban jelentkeznek. A normát nem szabad viszonylagossá, feltételekhez kötötté tenni, mert ezzel erejét és hatását veszti. Tudjuk azonban jól, hogy minden eset más és más, minden tettet és viselkedést az adott körülmények szövetében kell elbírálni. A norma követendő imperativus, amely azonban kötöttségek között érvényesül. Eszményeinket mégsem adhatjuk fel, s naponta munkálkodva kell közelítenünk feléjük.

III.8. A könyvtáros személyes haszna

93 Az információ értékének tudatosodásával egyre nagyobb súlyt kap a könyvtárosi etikának az a követelménye, amelynek értelmében a könyvtárosnak nem származhat személyes haszna abból a különleges helyzetéből, hogy információkat hordozó dokumentumok kezelését bízta rá. Vagy másként fogalmazva, s kissé engedékenyebben: a könyvtáros ugyanolyan feltételekkel használhatja a dokumentumanyagot és az információhoz való hozzáférés eszközeit, mint a könyvtár használói. Ugyanakkor meg kell állapítanunk, hogy az erkölcsök lazulásához és különféle visszaélésekhez vezethet, ha a könyvtáros a könyvtár forrásai felhasználásával különféle anyagi hasznot hozó tevékenységeket folytat, akár hivatalos munkaidején kívül is. Ha információs brókeri, információszerzési vagy -feldolgozási feladatot vállal pénzért, ez ronthatja könyvtára saját, jogszerűen térítésért nyújtott szolgáltatásainak piaci helyzetét. Ha azonos kutatási témán dolgozik valamely használóval, s ez bizonyos dokumentumok kizárólagos használatához kötődik, fennáll annak a veszélye, hogy a könyvtáros kivonja őket a használatból. A könyvtáros tehát ugyanolyan feltételek mellett végezhet tudományos kutatómunkát, mint bárki más, egy feltétellel: nem vonhat ki dokumentumot a használatból.

94 Ezért a helyes álláspont az, hogy a könyvtáros személyes érdekei mindenképpen a használók és a könyvtár érdekeit követik a sorban. Ez következik a könyvtárosi etikából, s a munkáltatóval kötött szerződésből. Mindenképpen kívánatos, hogy a könyvtár szabályzatában megfelelő módon rendezzék ezt a kérdést. Helyileg szabályozandó tehát, hogy a könyvtáros nem fogadhat el megbízást a könyvtár használójától vagy bárkitől anyagi ellenszolgáltatásért sem munkaidőben, sem munkaidőn kívül végzett, a könyvtár gyűjteményeire és eszközeire támaszkodó munkára. Az etikai kódexnek kell azonban kimondania, hogy a könyvtáros ne használja fel a munkája során nyert információt vagy

anyagot saját hasznára mások rovására, s a saját anyagi érdekei nem vezérelhetik szakmai tevékenysége során. Munkakörülményeit nem használhatja fel saját előnyére vagy a maga személyének előtérbe állítására. A könyvtárosnak el kell kerülnie az olyan helyzeteket, amelyek személyes érdekeit szolgálhatnák vagy anyagi hasznot hajtanának számára a könyvtárhasználók, kollégái vagy az őt alkalmazó intézmény rovására. Továbbmenve ezen a nyomon: az, aki könyvtárosnak szegődött, jól teszi, ha tartózkodik a vagyon és a személyes tehetség növelésének ambíciójától, mert az lesüllyesztheti a szolgáltatásokat és árthat a szakmának.

95 Etikailag kifogásolható jelenségek merülhetnek fel a könyvtáros és a könyvtár szállítói között. A könyvtárosnak meg kell őriznie függetlenségét az áruk és szolgáltatások szállítóival szemben. A hazai és nemzetközi szállítókkal kapcsolatba lépő könyvtáros a könyvtár és a használó érdekeit képviselve válasszon közülük, s ne tegye ki magát a részükről mutakozó, elfogadhatatlan nyomásnak (hárítsa el az ajándékokat, tanulmányúti ajánlatokat). A könyvtárosnak e területen is alkalmaznia kell a szakmai etika által támasztott, s a társadalom által elfogadott magas követelményeket. Az üzleti vállalkozásokkal való érintkezés során más problémák is felmerülhetnek. A számítógépesítés esetén gyakran előfordul, hogy az eladó cég olyan rendszert kínál, amelyről tudja, hogy már idejét múlta és a telepítés után azonnal felújításra szorul; ha a könyvtáros tudomást szerez erről, s mégsem igyekszik megakadályozni az üzlet létrejöttét, etikai vétséget követ el. (Nem is szólva arról az esetről, amikor a könyvtáros maga is anyagilag érdekeltté válik egy kétséges hatékonyságú rendszer beszerzésében.) Erkölcsileg az sem fogadható el, ha a könyvtáros közrejátsszik abban, hogy könyvtára úgy fogalmaz meg bizonyos beszerzési-pályázati kritériumokat, hogy azoknak eleve csak egy bizonyos cég, személy felel meg.

96 A használó–könyvtáros viszony jellegéből következik, hogy némelykor a használó kisebb-nagyobb ajándékkal is ki akarja fejezni háláját a kapott szolgáltatásért. Ezzel kapcsolatban le kell szögeznünk, hogy ez semmiképpen sem történhet előzetes megállapodás vagy elvárás (kvázi szerződés) formájában. Az adott és kapott ajándék nem haladhat meg egy bizonyos értékhatárt. Helyes, ha a könyvtár szabályzata rendelkezik efelől, s arról is, hogy az ajándékozás tényét be kell jelenteni a hivatali eljárónak, s az értékhatáron felüli ajándékokat vagy vissza kell utasítani, vagy a könyvtár rendelkezésére kell bocsátani.

97 A könyvtáros nem adhat ajándékot használónak vagy bárki másnak a könyvtár vagyontárgyaiból; erre csak a fenntartó szerv engedélyével kerülhet sor. Célszerű ez ügyben is rendelkezni a könyvtári szabályzatokban. Itt jegyezzük meg, hogy a könyvtári állományból selejtezett dokumentumokra is a közösségnek van elővételi joga, a könyvtáros csak a nyilvános árusítás után megmaradt dokumentumokat veheti meg. (A könyvtár selejtezett ingóságait a munkatársak a szabályzatok rendelkezései és a fenntartó engedélye alapján vásárolhatják meg.)

IV. A gyűjtemény gondozása

IV.1. Állományépítés, gyűjtőköri szabályzat

98 A gyűjtemény gondozásáért a könyvtáros nem csak szakmailag, hanem morálisan is felelős. Ugyanis a könyvtár saját gyűjteménye fő, bár nem kizárólagos eszköze annak, hogy a könyvtár teljesítse küldetését. Az alapvető könyvtári értékek és a könyvtáros értékrendje mindenekelőtt a gyűjtemény fejlesztésében, megőrzésében, apasztásában, kezelésében és használtatásában nyilvánulnak meg.

99 Az állományépítés szakmai vezérfonala a gyűjtőköri szabályzat. Ennek jóváhagyása ugyan a fenntartó előjoga, de tervezetének kidolgozása a könyvtárosra hárul, akinek figyelembe kell vennie az etikai követelményeket is. Objektív kritériumok szerint kell törekedni jó gyűjtemények és egyéb információs források kifejlesztésére és fenntartására. A gyűjtemények és az információ minőségét olyan fontos tényezők határozzák meg, mint a könyvtár küldetése, a használói csoportok, a források elérhetősége, az együttműködés más könyvtárakkal. A gyűjtemények legyenek a lehető legteljesebbek és kiegyensúlyozottak. A könyvtár küldetésétől függ a könyvek és folyóiratok könyvtári élettartama. Az állománygyarapítás kulcskérdése a használói igény tudomásulvétele, érvényesítése. Ennek során azonban kellő összhangot kell teremteni az egyéni és csoportérdek között: akár egyik, akár másik megsértése nem csak szakmai hibához, de etikai vétséghez is vezethet.

100 A helyi gyűjtemény természetesen csak korlátok között építhető. E korlátok az ellátandó közösség igényrendszeréből és az anyagi feltételekből (beszerzési keret, feldolgozási és tárolási kapacitás) állnak össze. Abból a követelményből azonban, hogy a használónak kiegyensúlyozott, a nézetek legszélesebb spektrumát felölelő dokumentumváyon álljon rendelkezésére, nem az következik, hogy valamennyi könyvtár egyenként garantálja saját gyűjteménye alapján a véleményekhez való szabad hozzáférés jogát, hanem a könyvtárak együttese, az ország könyvtári rendszerének hierarchikus és területileg megosztott felépítése ad biztosítékot erre. Az egyes könyvtárak a vélemények kiegyensúlyozott prezentálásának elvi követelménye, valamint a rendszerben elfoglalt helyük és anyagi lehetőségeik alapján határozzák meg gyűjtőköri szabályzatukat, s az ezen túlmenő igényeket a könyvtárközi együttműködés segítségével elégítik ki. Ami a könyvtárban megvan, azt bárki elolvashatja, ami nincs, azt más könyvtártól kell megszerezni, de a gyűjtőkörébe nem tartozó anyagok megvásárlása nem várható el a könyvtártól. Így érvényesülhet az az ellátási elv, hogy a használónak mindent, amit nem tilt törvény, rendelkezésre kell bocsátani. A könyvtárközi kölcsönzés és az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer nagy szakmai vívmányai az etikai alapelvek érvényesülésének is garanciái.

101 A helyi gyűjteményfejlesztést és a helyileg jelentkező igények kielégítését a könyvtárosnak tehát a nemzeti és nemzetközi kapcsolatrendszer figyelembe véve kell teljesítenie. Ilyen keretek között kell érvényesítenie az alábbi követelményeket:

- a beszerzés vezérfonalául ugyan a fenntartó által jóváhagyott gyűjtőköri szabályzat szolgál, ezen belül azonban a könyvtárosnak a tudományos, művészi és információs értékhez kell igazodnia;
- tekintettel kell lennie az ellátandó közösség különféle csoportjainak speciális igényeire (gyerekek, látás- és hallássérültek stb.), valamint az adott könyvtár sajátos funkcióira (tudományos kutatás, művészi alkotás, szellemi rekreáció, szórakozás, oktatás stb.);
- törekednie kell arra, hogy ugyanazt a témát más és más szempontból megközelítő és más-más eredményekre jutó dokumentumokat szerezzen be;
- nem zárhatja ki a gyűjteményből azokat a munkákat sem, amelyek ellentétesek a tudomány jelenlegi álláspontjával, vagy ezt kérdőjelezzik meg;
- helyet kell adnia olyan dokumentumoknak is, amelyek a demokratikus társadalom alapértékeivel állnak szemben vagy ezeket támadják;
- a szépirodalmi művek közül nem rekesztheti ki azokat, amelyek szemben állnak az uralkodó ízléssel vagy amelyeket egyes olvasói vagy külső csoportok sértőnek vélnek akár világnézeti, akár morális, vagy művészi szempontból.

A beszerzendő dokumentumok kiválasztásában a fentiek szerint etikai szempontok is érvényesülnek, s a könyvtáros csak akkor töltheti be a tudással és az információval gazdálkodó szakember szerepét, ha személyes érdeklődése és értékítélete nem befolyásolja válogató tevékenységét. A könyvtáros nem léphet fel a használókkal szemben úgy, mint az információ csapjainak olyan kezelője, aki kénye-kedve szerint nyitja meg vagy zárja el a különböző csapatokat.

102 Az állományépítés etikai dimenzióját a külső nyomásgyakorlók ellen is meg kell védeni. Mindig akadnak, akik megpróbálják befolyásolni a gyarapító könyvtárost akár erkölcsi, világnézeti szempontokra hivatkozva, akár saját szakterületükön megjelent műveknek megkülönböztetett figyelmet követelve, akár egyéb érdekektől jó- vagy rosszhiszeműen vezérelve. Ez a nyomásgyakorlás az etikai elvek megsértésén túl odavet, hogy megakadályozza egy kiegyensúlyozott és egységes gyűjtemény kialakulását. A könyvtárosnak erkölcsi megfontolásból is ellen kell állnia a kiadók és kereskedők részéről jelentkező erőszakos marketingnek.

IV.2. Kétséges tartalmú művek

103 Bár a könyvtárost az értékek tisztelete vezérli az állomány építésében, nem zárhatja vagy tilthatja ki a könyvtárból a kétséges tartalmú műveket sem, tartalmazzanak ezek tudományosan nem igazolt álláspontokat, silány szépirodalmi alkotásokat, a demokratikus társadalom értékrendjét kétségbe vonó nézeteket, a közízlést sértő ábrázolásokat, a közvélekedéssel szemben álló, kihívó tételeket. Kétségtelen, hogy ez konfliktusokhoz vezethet, sőt nem egyszer vezet is mind a könyvtáros lelkiismeretében, mind a könyvtár és használója, mind a könyvtár és közössége kapcsolatában. A konfliktusok nem küszöbölhetők ki, ezért kezelésükre fel kell készülni. Abból a megfontolásból célszerű kiindulni, hogy kisebb veszélyt jelent a demokráciára, a társadalom és az egyén életére egyes vitatható, sőt ártalmas nézeteket tartalmazó művek könyvtári szolgáltatása, mint a könyvtár küldetésének meg-

sértése ezek kirekesztésével. Nem tekinthetünk el attól sem, hogy ezek a művek jelen vannak a társadalomban, az irántuk érdeklődők nagyon is könnyen hozzájuk juthatnak, s ezért könyvtári tiltásuk kétséges eredménnyel jár. Viszont joggal vetődik fel az a kérdés, hogy vajon a minden kétségen felül tudománytalan, a demokrácia alapértékeit kikezdő, ártó szándékú publikációk vagy az olcsó giccs színvonalán mozgó, szépirodalomnak semmiképp sem nevezhető, szórakoztató, esetleg pornográf kiadványok közpénzen szerzendők-e be? Ezek esetében sem lehet az a könyvtáros álláspontja, hogy eltiltja tőlük használóit; ha valamilyen megfontolásból (kordokumentáció, kutatási cél, helyismereti gyűjtemény stb.) állományába iktatta, használói rendelkezésére kell bocsátania őket.

104 A könyvtárost azonban sokszor az alacsonyabb igény szintű használói közösség nyomása is arra készteti, hogy a rekreációs igény kielégítésére gyenge művészi színvonalú műveket, szenzációhajhász, tudományosan nem igazolt ismereteket tálaló ismeretterjesztő bestsellereket is beszerezzen. Ezt az igényt nehezen háríthatja el, hacsak nem akarja kockára tenni könyvtára társadalmi elismertségét, azaz intenzív használatát. Ennek a konfliktusnak a feloldásához is egy körültekintően megfogalmazott gyűjtőköri szabályzat segíthet egyfelől, másfelől viszont a könyvtárosi szakmának azok a módszerei, melyekkel a használók figyelmét a tényleges értékekre lehet irányítani.

105 Végső soron a könyvtárak gyűjteményéből, illetve a könyvtárközi kölcsönzés, valamint az ODR által nyújtott szolgáltatásokból egyetlen publikus dokumentum sem rekeszhető ki pusztán azért, mert tudománytalanak, művészileg értéktelenek, világnézetileg sértőnek minősíthető. A kétséges tartalmú művek beszerzése más-más súllyal, illetve más-más aspektusban merül fel a különféle típusú könyvtárakban, így a könyvtárosoknak maguknak is más- és másképpen kell állást foglalniuk ebben a kérdésben. Az etikai kódex csak az információ szabadságából következő általános elvi álláspontot rögzítheti, a további, részletes eligazítás a különböző típusú könyvtárakban dolgozó könyvtárosok részére kidolgozandó, kiegészítő szabályzatokra tartozik.

IV.3. Cenzúra az állományépítésben

106 A könyvtárosi etika egyik sarkalatos pontja a bármiféle cenzúra tagadása, a könyvtár gyűjteményéből bármiféle mű elvi kitiltása, illetve a könyvtár gyűjteményében meglévő művek használatának vagy a könyvtárközi kölcsönzés igénybevételének bármiféle korlátozása. Ez a gondolatszabadság (véleményformálás, -nyilvánítás és -megismerés szabadsága) emberi alapjogából következik. A cenzúra tilalma még azokra a véleményekre, tartalmakra is vonatkozik, amelyek a társadalom egyes csoportjai szemében nem hagyományosak vagy hagyománysértők, népszerűtlenek, elfogadhatatlanok, szemben állnak a társadalomban uralkodó nézetekkel vagy megkérdőjelezzik azokat. A cenzúra veszélye többféleképpen is jelentkezhet a könyvtárban: a szerzendő művek tekintetében, a művek rendelkezésre bocsátásában, s az állomány „megtisztításában”. A könyvtárosnak fel kell lépnie mindhárom fajta cenzúra ellen, mert a cenzúrázás ellenkezik a könyvtárosi etika alapértékeivel.

107 Felvethető, hogy maga a gyarapítási politika is valamiféle cenzúrát jelent. Ez az állítás csak abban az esetben állja meg a helyét, ha a gyűjtőköri szabályzat rendelkezéseiben kirekesztő szándék nyilvánul meg, s tiltja a nézetek kiegyensúlyozott tükröztetését, bizonyos tematikájú vagy világnézetű művek beszerzését. Egyébként valóban, a gyarapítás óhatatlanul válogatást jelent, ha úgy tetszik: a szinte végtelen számú publikáció

mérlegre tételét a beszerzési döntés meghozatala végett. Ez azonban nem minősíthető cenzúrának a fogalom klasszikus értelme szerint. A speciális (pl. vallási, ideológiai, szakmai stb.) szempontból meghatározott közösségeket szolgáló nyilvános (pl. hitközségi) vagy nem nyilvános (pl. kutatóintézeti, vállalati) könyvtárak könyvtárosai sem gyakorolnak a fenti értelemben vett cenzúrát, ha tartják magukat a fenntartó által megszabott szabályzatokban foglalt állományépítési és szolgáltatási előírásokhoz.

108 Az állományépítés az a terület, ahol a gondolatszabadság és a cenzúra kérdése a leginkább előtérbe kerül. A különböző nagyságú és típusú könyvtárak mindenkor céltáblái azoknak a csoportoknak és egyéneknek, amelyek, illetve akik a könyvtárat saját elveik, ízlésük és nézeteik terjesztésére kívánják felhasználni. A probléma nem teljesen azonos a közkönyvtárak és az iskolai, illetve egyetemi könyvtárak esetében, mivel az előbbieknél a dokumentumok olyan széles választékával kell szolgálniuk, amelyet csak költségvetésük megenged, míg az utóbbiak állományát anyaintézményük oktatási céljainak kiszolgálásához kell alakítani. De mindkettőben érvényesülniük kell azoknak a szakmai követelményeknek, amelyeket velük szemben az általuk szolgált közösség támaszt.

109 A könyvtárosnak szembe kell szegülnie minden, a csoportok vagy egyének részéről a könyvtári anyagok cenzúrázására irányuló törekvéssel. A csoportok és egyének cenzúrázási törekvései elleni harcban minden könyvtárnak határozott intézkedéseket kell tennie, hogy világossá tegye irányelveit és kapcsolatokat teremtsen a közösséggel. A könyvtárosokra hárul ennek során, hogy

- olyan minőségű könyvtári szolgáltatást nyújtsanak, amely megfelel az általuk szolgált közösség igényeinek;
- a felügyelő testületeket, vezetőket, fenntartókat, irányító hatóságokat készítsék fel úgy, hogy azok megértsék a szellem szabadsága iránti igényt, gyakorlásának és támogatásának szükségességét;
- naprakészen tartsák a gyűjtőköri szabályzatot mint olyan dokumentumot, amely a leghatékonyabb védelmet nyújtja a könyvtári anyagokkal kapcsolatos kifogások ellen;
- megnyerjék szövetségesnek a sajtót és tömegtájékoztatást, a könyvtár használóit, a civil szervezeteket, emlékeztetve őket a nyílt szellemi légkör fontosságára.

A demokratikus érintkezés folyamata során elkerülhetetlen, hogy az egyedek vagy csoportok politikai, erkölcsi, tudományos vagy esztétikai nézetei időnként ellentétbe ne kerüljenek más egyének vagy csoportok felfogásával. Egy szabad társadalomban mindenki szabadon határozhatja meg, mit ajánljon társai figyelmébe. De senkinek és egy csoportnak sincs joga ahhoz, hogy saját politikai, erkölcsi stb. elképzeléseit ráerőltesse a demokratikus társadalom más tagjaira. A szabadság nem szabadság, ha csak a megszokottra és a semleges dolgokra érvényes.

110 A könyvtárostól elvárható, hogy ellenálljon minden kényszernek, amely arra irányul, hogy távolítson el olyan, a gyűjteményben meglévő vitatott anyagokat, amelyek egyébként megfelelnek a könyvtár gyűjtőköri szabályzatában rögzített elveknek. Az ilyen tisztogatás az etikai kódex alapértékeinek a megsértését jelenti. Tisztogatásnak minősül bármely dokumentum egy részének vagy teljes egészének a könyvtár állományából történő kivonása, eltávolítása, módosítása vagy megsemmisítése, ha azokat a gyűjtőköri szabályzatban rögzített elveknek megfelelően szerezték be. A könyvtáron kívüli világnézeti, politikai, pedagógiai vagy egyéb megfontolásokból kezdeményezett tisztogatást a könyvtárosnak vissza kell utasítania. Nem fogadható el az sem, hogy a művet abból a feltevésekből kiindulva „tisztítják meg”, hogy annak egyes részletei ártalmasak a kiskorúakra.

111 A könyvtáros köteles minden dokumentumot a maga teljességében rendelkezésre bocsátani, a bennük foglalt álláspontokra való tekintet nélkül. A dokumentumokat nem szabad kitiltania vagy elzárnia a forgalom elől pártszempontok alapján, vagy mert azok szerzőivel vagy elveivel nem ért egyet. Ellentétes a közérdekkel, hogy a könyvtáros a szerző személyes múltja vagy politikai állásfoglalása alapján döntsön valamely könyv elfogadhatóságáról, beszerzéséről és rendelkezésre bocsátásáról. Művészi, irodalmi és tudományos alkotásokról nem szabad alkotóik politikai nézetei vagy magánélete szerint ítélni. Nincs szabad társadalom, ha listák készülhetnének azokról a szerzőkről, akikre nem kívánnak odafigyelni, bármit mondjanak is. Ezért a könyvtáros nem rekeszthet ki dokumentumokat a gyűjteményből a létrehozásukban résztvevők származása, társadalmi helyzete vagy nézetei miatt.

112 A gyarapító könyvtáros nap mint nap ellentmondásokkal küszködik. Értékes anyagot vagy ponyvát szerezzen be; elitista vagy populáris könyvtárat építsen. Konzervatív ízlést, ideológiát és tudományt képviseljen, vagy provokatív, társadalmilag el nem fogadott nézeteket; kirekesztő vagy nyitott könyvtárat állítson a használó elé. Cenzúrázza a beszerzendő anyagot, vagy válogatás nélkül fogadjon be mindent. Minden döntését valamilyen erkölcsi, ideológiai, tudományos mérlegre helyezze-e vagy törekedjen valamiféle egyensúlyra. A bökkenő ott van – hiszen mindannyian hiszünk az értékorientációban –, hogy nehéz egyértelműen felismerni az újonnan jelentkező értékeket (pl. Rutherford sem hitt az atomrobbantás lehetőségében). Egy másik bökkenő: az ízléskényszer. Miért gondoljuk, hogy csak értékes szépirodalmat kell rendelkezésre bocsátani? S ha nem, hol van az érték alsó határa? Esztéták tömege sem tud erre válaszolni. Ki akarunk zárni tömegeket a könyvtárakból? (Pedig ez történik, ha nem kapnak igényeiknek megfelelő anyagot.) S akkor még egy szót sem szoltunk a politikai, ideológiai cenzúra veszélyeiről. A helyzet drámai. A könyvtárosnak kettős tudata van: tudja, hogy a súlyt az értékre kell helyeznie, de fél attól, hogy egyfelől elveszthet széles olvasói rétegeket, másfelől kirekeszthet olyan műveket, amelyek mégis értéknek bizonyulnak (ld. József Attila perbefogott verseit) vagy üldözöttségük mögött valamilyen sanda szándék lapul. S akkor még nem is ejtettünk szót olyasmiről, milyen alapon lép fel a válogató (keményebb szóval: cenzúrázó) könyvtáros, hogy mit olvashat, olvasson a másik honfitársa, akinek adójából fenntartják a könyvtárat. És máris megérkezünk a könyvtáros nevelő, manipuláló, befolyásoló, felsőbbrendű szerepéhez. Az etikai kódex nem ad biztos fogódzót a beszerzési döntésekhez. Egyfelől az értékekre mutat, másfelől az információ szabadságára. A könyvtárosnak nap mint nap kompromisszumokat kell találnia és kötnie. Több baj származik azonban hosszú távon abból, ha a könyvtáros „válogató”, cenzori, minősítő szerepét hangsúlyozzuk, mintha az információ szabad folyását helyezzük előtérbe. Az előbbi zsákutcába vezet (teljesíthetetlen elvárások, életidegen könyvtár, ideológiai nyomások, pedagógiai ambíciók, az olvasás irányítása, olvasótervek stb.), az utóbbi – ha elég okosak vagyunk – szabadsághoz, az igények szelíd formálásához, kiegyensúlyozott állományhoz, demokráciához, szabadsághoz.

IV.4. A gyűjtemény hozzáférhetősége. A használat korlátozása

113 A könyvtárosnak mindent meg kell tennie azért, hogy a könyvtár teljes állományához könnyen és korlátozás nélkül hozzáférhessenek a használók. Ezen túlmenően módot kell adni számukra, hogy más gyűjteményeket is használhassanak (számítógépes kapcsolatok, könyvtárközi kölcsönzés), s erről megfelelő tájékoztatást kapjanak a szükséges se-

gítséggel együtt. A könyvtár állományát és a beszerzett dokumentumokat a használók előtt fel kell tárni. Első és legfontosabb követelmény, hogy – ha nincs fizikai akadály, vagy az állomány hatalmas mérete nem jelentkezik gátló tényezőként – a teljes gyűjteményt közvetlenül hozzáférhető módon (szabadpolcon, szabad raktárban) kell elhelyezni. A digitalizált szövegekhez nyilvános terminálon keresztül lehessen hozzáférni. Emellett gondoskodni kell a szükséges feltáró eszközökről (katalogizálás, osztályozás, indexelés). Sem állományvédelmi, sem használati szempontból nem korlátozható a közönség rendelkezésére álló katalógusrendszer (állományfeltáró adatbázis) teljessége: a könyvtár tulajdonában és kezelésében lévő valamennyi dokumentumnak szerepelnie kell benne.

114 A könyvtári gyűjteményekbe került, állami hatóságok és szervezetek által kiadott, különböző hivatalos publikációk hozzáférhetőségét a teljes nyilvánosság számára biztosítani kell; ez alól csak a bizalmasnak vagy titkosnak minősített dokumentumok lehetnek kivételek.

115 A könyvtáros etika ellene van az olyan megoldásoknak, amelyek különféle érvekkel kivonnak bizonyos objektumokat vagy gyűjteményrészeket a használatból, vagy csak bizonyos feltételekkel vagy olvasói csoportoknak engedi meg használatukat (zárt polc, zárt kiadványok tára, zárt elhelyezés, csak felnőtteknek, korlátozottan használható anyag stb.).

Általában három okot hoznak fel a korlátozás indoklására:

1. védelmet jelenthet azon dokumentumok számára, amelyek a könyvtár gyűjtőkörébe tartoznak, de egyes felhasználók kifogásolják könyvtári jelenlétüket;
2. módot ad arra, hogy megakadályozzák bizonyos művek olyan használókhoz való eljutását, akik nem tekinthetők elég „felkészültnek”, vagy akik tapasztalataik, műveltségük vagy koruk miatt nem minősülnek eléggé felelős személyeknek;
3. a különösen értékes vagy nagyon keresett dokumentumokat megvédi a lopás és megcsonkítás ellen.

A könyvtári anyagok hozzáférhetőségének bármilyen okból való korlátozása gyakran ellentétes a gondolat szabadság, az információ szabadsága elvével. Noha e korlátozások nem azonosak a közvetlen cenzúrával (pl. a könyvtári anyagok kivonásával vagy bizonyos kiadványok forgalmazásának megtiltásával), mindazonáltal a cenzúra enyhébb formáját jelentik. A korlátozott használat bizonyos dokumentumok de facto kivonását jelenti, s a forgalomtól visszatartott művek betiltottnak tekinthetők. Még ha a kiadvány leírása szerepel is a katalógusban, a korlátozott használatára való utalás mindenképpen gátat emel a dokumentum és a használó közé. Mivel az ilyen művek többsége valamilyen szempontból „kényes” témát dolgoz fel, a használó számára kényelmetlen lehet a könyvtárosnál külön kérését előadni. Ez pedig egyaránt sérti a szabad hozzáférés és a használó magánszférája tiszteletben tartása elvét.

116 Bizonyos anyagok használatának a felnőttekre való korlátozása megsérti azt az alapelvet, hogy a könyvtári szolgáltatásokat egyebek mellett a korra való tekintet nélkül kell nyújtani. Az ilyen korlátozások bevezetésekor általában abból a feltételezésből indulnak ki, hogy bizonyos anyagok „ártalmasak” a kiskorúakra, vagy hogy megelőzzék azoknak a felnőtteknek a részéről érkező kritikát, akik így gondolják. A korlátozás a könnyebb, de sérelmes megoldás. Az állomány elrendezése, a vonzóan kialakított gyerekreklézleg, a könyvtári szolgáltatások és térrendszer célszerű megszervezése elősegíti annak a rangnathan-i törvénynek az érvényesülését, hogy minden könyv megtalálja a maga olvasóját, s a könyvtár használói maguk választhassák ki az életkoruk érdeklődési körének megfelelő könyveket.

117 A használat korlátozása elfogadható, ha célja kizárólag a lopás vagy a csonkítás elleni védekezés, de e mögött a cél mögött nem bújhat meg a „kérdéses” vagy „ellentmondásos” művek használatának megnehezítése. A könyvtárosnak tisztában kell lennie azzal, hogy az emberiség és a közérdek szolgálata óvintézkedéseket is indokol, de a könyvtár és dokumentumai a használat céljait szolgálják, ezért a megőrzés és a használat követelményeinek együttes érvényesítésével minden tőle telhetőt megtesz a konkrét használói igény teljesítése érdekében. Az állomány használatkorlátozással járó védelmét a legszükségesebb mértékre kell csökkenteni, s meg kell találni a módját annak, hogy az értékes eredeti példányok helyett másolatokat vagy faksimiléket korlátozás nélkül bocsássonak rendelkezésre. Egyébként tudomásul kell venni, hogy az állomány használata során való kopása természetes jelenség, amelyben illegális tényezők is közrejátszanak. Ez azonban nem vonhatja kétségbe a használat szabadságának etikai alapelvét. A félreértések elkerülése végett le kell szögezni, hogy nem tekinthető a használat korlátozásának, ha a különösen értékes, a nemzeti örökség körébe tartozó dokumentumokon túl egyes gyűjteményrészeket (pl. kézi- vagy segédkönyvtár, helyismereti gyűjtemény) csak helyben lehet használni, vagy egyes sérülékeny dokumentumokat csak speciális feltételek mellett lehet másolni.

118 A gyűjtemény hozzáférhetőségének megteremtése a könyvtárnak tehát nem csak szakmai, hanem erkölcsi kötelessége is. Voltaképpen ebből származik az a követelmény is, hogy a könyvtáros – amennyire csak lehetséges, a gyűjtemény nagyságától és jellegétől függően – ismerkedjék meg a rábízott dokumentumvagyonnal. Ez az állományismeret a nagyvonalú áttekintéstől az egyes dokumentumok megismeréséig terjed. Nem lehet mindent a feltáró és visszakereső eszközökre és használatukra bízni. Ahhoz, hogy a könyvtáros tisztában legyen az állomány összetételével és tartalmi értékeivel, széleskörű tájékozottságot kell szereznie az emberi tudásanyagról általában és egy-egy szakterületéről. Nyilván ez olyan követelmény, amit teljes mértékben aligha lehet teljesíteni. Mint eszményt azonban szem előtt kell tartania minden könyvtárosnak, hiszen a használók ezt valamiképpen el is várják tőle, amikor kérdéseikkel hozzá fordulnak.

IV.5. A megőrzés felelőssége

119 A könyvtáros a történelem házörzője, a custos-hagyományok folytatója: óvatosan él a változtatások eszközeivel, mert tart ezeknek az egész szervezeten végigfutó, nem várt következményeitől is. Állományapasztási célszerűségek vagy kényszerek esetén nemcsak a racionalitást veszi figyelembe, hanem a könyvtár történetét, szervezeti-szervezési hagyományait is. Az átszervezések, építések, rekonstrukciók, technológiai fejlesztések során saját megőrző, muzeális szerepére gondolva múltja-közelmúltja jellegzetes darabjainak megmentéséről is gondoskodik – legyenek ezek régi ügyviteli nyomtatványok, technikai eszközök, vagy legyen egy-egy, a korra jellemző bútor, illetve annak valamilyen része.

120 A könyvtáros saját korán túlnyúló felelőssége a nemzetközi, nemzeti, nemzetiségi és helyi kulturális örökségnek a múltban keletkezett, a jelenben folyamatosan születő, különféle hordozókon rögzített, bel- és külföldön keletkezett alkotásainak és termékeinek megőrzése. A könyvtáros felelőssége azonban bizonyos értelemben túlmege ezen a körön is, s a teljes emberi környezet valamennyi értékére kiterjed. Ezért a kulturális örökséget talán helyesebb úgy értelmezni, mint a kiszolgált intézmény, szervezet, szűkebb és tágabb közösség működéséhez, életéhez szükséges tudásanyagot, amelynek gyarapításáért, fejlesztéséért, feltárásáért, megőrzéséért és szolgáltatásáért – esetenként másokkal megoszt-

va – felelősséget visel. Ez a felelősség ország és világ előtt kötelezi, s voltaképpen a teljes könyvtári állományra kiterjed. Ezért a könyvtárosnak az állománnyal kapcsolatos valamennyi döntését e felelősség terhe alatt kell meghoznia. Annál is inkább, mert használói igényeinek kielégítésében támaszkodik a többi könyvtár állományára is, mint ahogyan a többiek is az övére. A nemzeti örökségért közösen viselik a felelősséget.

121 Napjainkban különösen fontos hangsúlyozni, hogy a megőrzés kötelezettsége kiterjed az elektronikus dokumentumokra is, amelyek változékonysága és sérülékenységére ilyen szempontból speciális követelményeket támaszt.

122 Lelkiismereti dilemmát okozhat a könyvtáros számára a nemzeti kulturális örökség részét képező, kivételesen értékes vagy unikális példányok megőrzése és használatba adása. A hozzáférés szabadságának elve esetükben sem sérülhet, viszont nem minősíthető a használat érdemi korlátozásának, ha a használó az eredetit helyettesítő másolatot kap kezébe; ha nincs ilyen, a könyvtár ésszerű határidőn belül készítsen saját költségére. Ez a mai technikát és a könyvtárközi együttműködés elért szintjét tekintve nem látszik teljesíthetetlen követelménynek.

123 Az állomány megőrzésének és szükség szerinti restaurálásának követelménye abból a felelősségből fakad, amelyet a könyvtáros az eljövendő nemzedékek előtt visel az emberiség történetének dokumentálásáért, az alkotások és értékek továbbhagyományozásáért, a felgyülemlett tudás, ismeretek és tapasztalatok hasznosításáért. Ez a felelősség mindenekelőtt a dokumentumok tartalmát illeti; de azoknak a dokumentumoknak az esetében, amelyek önmagukban is tudományos, történelmi vagy művészi értéket hordoznak, fizikai mivoltukban való megőrzést jelent. A könyvtáros megőrzési felelőssége kiterjed a könyvtár állományába került valamennyi dokumentumra, kétségtelen azonban, hogy eltérő módszereket alkalmaz a különböző anyagok tekintetében.

124 Az apasztás természetes velejárója az állományépítésnek. Ezt a feladatot az adott könyvtár küldetésére és funkcióira, valamint a könyvtárosra bízott kulturális örökség megőrzésére tekintettel kell végrehajtani. Semmiképpen sem játszhat azonban szerepet a selejtezésben a könyvüldözés, azaz hogy egyes dokumentumokat pusztán azért vonjon ki a könyvtáros, mert tartalmukkal szemben egyes személyek vagy csoportok kifogást emeltek, vagy úgy vélik, hogy sértik világnézetüket és meggyőződéseiket. Senkinek sincs joga ahhoz, hogy saját értékrendjét rákényszerítse másokra vagy ennek védelmében megfosszon másokat bizonyos művek elolvasásától.

125 Az apasztás pusztító következményekkel járhat, ha a könyvtáros etikai kötelezettségének elhanyagolásával hajtja végre. Ez irányú felelőssége azonban túlterjed saját gyűjteménye határain, mert minden könyvtár egy rendszer, egy országos és világméretűben koncipiált rendszer részeként működik, s a könyvtáros ennek következtében nem csak saját használói, hanem végső soron a rendszer valamennyi használója előtt is felelős a rábízott értékekért. Az apasztás során nem elegendő azt vizsgálni, hogy az adott dokumentum mennyire szükséges még az illető könyvtárban, mekkora a jelenlegi használatja, hanem azt is tekintetbe kell venni, hogy a rendszer számít-e az adott dokumentum ottani meglétére.

126 Kétségtelen, hogy alkalmanként konfliktusba kerülhet az állomány megőrzésének és használatának kettős követelménye. Az ellentmondás feloldására általános útmutatást nem lehet adni. Minden egyes esetben a körülmények mérlegelésével hozhatja meg a könyvtáros döntését, amelyet sokkal inkább etikai, mint szakmai szempontok határoznak meg. A megőrzés és használat egymáshoz való viszonyát, s a belőle következő, egymással ellentétes etikai követelmények egyidejű teljesítésében rejlő antagonizmust kizárólag az adott könyvtár küldetésének és funkciórendszerének konkrét keretei között oldhatja fel.

V. A könyvtárhasználók szolgálata

V.I. A szolgálat etikája

127 A könyvtári szolgálatot áthatja az etikai aspektus, mint ami meghatározza a minőségi színvonal lehető legmagasabb szintre való emelését és fenntartását, s a használó érdekeinek minden más elé való helyezését. Voltaképpen a megőrzés kötelezettsége is a használatot, a használó érdekeit szolgálja: ha nincs megőrzött és feltárt állomány, a szolgáltatás lehetetlenné válik. A megőrzés és a használat közötti feszültséget a korszerű technika eszközeivel, az egyéni, csoportos, nemzeti, nemzetközi érdekek gondos mérlegelésével nagymértékben oldani lehet, s minden érdekelt részére megfelelő kompromisszumra lehet jutni.

128 A szakmai etika központjában helyezkedik el az egyes használó, a használói közösség, végső soron az egész emberiség előrehaladásának szolgálata. Ebből vezethető le az olyan értékek iránti elkötelezettség, mint az ember méltósága és szabadsága, a közjó szolgálata, a munka értéke, a nemzetek közötti, különösen a fejlődő országok iránti szolidaritás, a természetes és épített környezet megóvása, fellépés a társadalmi kizsákmányolás, a visszaélések minden formája ellen, a gazdasági élet átláthatóságának érvényesüléséért, a jogszabályok uralmáért és a jogkövető magatartásért stb. A könyvtáros szakma professzionális értékközpontját és egész tevékenységét a szolgálat és értékorientáció dimenziójában határozza meg.

129 A könyvtárosnak a legmagasabb színvonalú szolgáltatásokat kell nyújtania az erre alkalmas, kellően elrendezett állomány segítségével, pártatlan, részrehajlástól mentes kölcsönzési és szolgáltatási irányelvekkel, s minden segítségkérésre szakszerű, pontos, tárgyilagos és udvarias választ kell adnia. Bár a maximális szolgáltatás nyújtásának anyagi korlátai vannak, ráadásul ez meglehetősen viszonylagos fogalom, hiszen számos szubjektív és objektív tényezőtől függ, s ezért csak általános követelményként, elérendő célként lehet megfogalmazni, mégis etikai kérdésként merül fel a szolgáltatási minimum kérdése: mi az, amit feltétlenül meg kell kapnia a használónak? És a szolgáltatási maximum kérdése: mi az, ami a szakma jelenlegi fejlettségi színvonalán megadható vagy megadandó a használónak? Hogyan lehet összeegyeztetni a használói igényeket a könyvtáros rendelkezésére álló lehetőségekkel, eszközökkel? A könyvtár adjon meg mindent, ami megadható? (Például állítsa össze egy egyetemi szakdolgozat irodalomjegyzékét?) Szabható-e felső határ az olvasói igényeknek? S meddig menjen a könyvtáros az egyes használóknak nyújtott segítség terén? Megelégedhetünk-e egy relativisztikus állásponttal, mely szerint a lehető legjobb szolgáltatást kell nyújtani a személyi és anyagi adottságok függvényében? Vagy megnyugtató garanciát adni a vállalt ellátási szintre?

130 Általános elvi álláspontként a szakmai etika nyilván a maximumot tűzi ki célul, a gyakorlatban azonban bizonyos kompromisszumokra kényszerül. Az olyan etikai normák, mint az egyenlő, megkülönböztetés nélküli hozzáférés, az információk áramlásának szabadsága vagy a gondolat- és vélemény szabadság, és a könyvtárosi magatartás olyan követelményeinek, mint a személyiségi jogok tiszteletben tartása, a szolgálatkészség szelleme vagy az értékek iránti elkötelezettség figyelembevételével kell kidolgozni azokat az adott könyvtárra érvényes szabályzatokat, amelyek a fenntartó jóváhagyásával igyekeznek összhangot teremteni a követelmények és a lehetőségek között, s amelyek egyúttal etikai fogódzókat is nyújtanak a könyvtárosnak mindennapi munkája során. Így fenntartható az igények lehető legteljesebb kielégítésének követelménye, amelynek realizálása egy időben kiteljesedő folyamatnak tekinthető. Ez a hozzáállás azonban azzal a veszéllyel jár, hogy a használó kiszolgálása esetlegessé válik, s egyfelől felmentést ad könyvtárosnak–fenntartónak a jogos igények kielégítése alól, másfelől bizonytalanságban tartja a használót afelől, mit is várhat el, mire számíthat könyvtárától. A könyvtárosnak meg kell mondania, mit kínál, s biztosítékot kell adnia arra nézve, hogy ígéretét be is tartja. Ebben a perspektívában kezelhetők az olyan gyakorlati, de etikai vonatkozású kérdések, mint például a gyűjteményépítés, a dokumentumellátás, a nyitvatartási idő megszabása, a szolgáltatások térítéses volta és a térítési díj mértéke, a szolgáltatások esetleges korlátozása, az egy olvasói kérdésre fordítható idő, egyes használói csoportok megkülönböztetett kezelése (kedvezményes tarifák, eltérő kölcsönzési szabályok, a saját használói közösségbe tartozó személyek előnyben részesítése pl. a beíratkozás, a könyvtárközi kölcsönzés során, a szabályzatok rendelkezéseinek felfüggesztése – kivételzés – bizonyos esetekben stb.). Mindenképpen elvárható a könyvtárostól, hogy adjon lehetőséget a használóknak véleményük, óhajaik, javaslataik kifejezésére, s mind a napi gyakorlatban, mind a szolgálat fejlesztése során vegye tekintetbe ezeket.

131 A könyvtári szolgálat jellegzetessége, hogy közösségekben működik, de az egyéni használókat, az egyéni boldogulást szolgálja, ám az egész közösség javára. A szolgáltatások koncipiálása, kifejlesztése és működtetése túlmegy a természetes és a nemzeti határokon, az egyéni élettartamokon, országok és kormányok illetékességén, s végső soron az emberiségért végzett munka adja meg értelmét. A könyvtárosi etikát a szolgálat ilyen felfogása határozza meg.

V.2. Az olvasás szabadsága

132 Minden embernek joga van ahhoz, hogy szabadon hozzájusson az információkhoz, tekintet nélkül származására, korára, társadalmi helyzetére vagy nézeteire. Ez a könyvtári szolgálat alapvető törvénye és a könyvtárosi etika egyik alapértéke. Minden olyan adminisztratív intézkedés, szabályzat, program stb., amely nem mozdítja elő az információk és eszmék szabad áramlását, sőt ellene hat annak, elítélendő, s a könyvtárosoknak mindent meg kell tenniük azért, hogy ilyen tendenciák ne érvényesülhessenek a könyvtári szolgálatban. Mindenkinek joga van ahhoz, hogy szabadon hozzájusson az információkhoz: ez az olvasás szabadsága, amelybe természetesen beleértendő a bármely hordozón lévő, szöveges, adatszerű, kép-, hang- stb. dokumentum „elolvasása”. Ez a követelmény feltétel nélkül, bár az adott könyvtár típusára és körülményeire tekintettel érvényesítendő, tekintet nélkül a használó származására, korára, társadalmi helyzetére vagy nézeteire. Javasolt, s az érintett könyvtárosok legyenek rajta, hogy különösen a régisé-

gekkel és ritkaságokkal, értékes különgyűjteményekkel rendelkező könyvtárak fogalmazzák meg a használat és kezelés szabályait úgy, hogy az ilyen anyagok iránt érdeklődő olvasókat koruk vagy egyéb sajátosságaik ne zárják ki tartalmuk és küllemük megismeréséből. Az ilyen gyűjtemények (pl. másolatban vagy faksimiléken keresztül történő) használatának korlátozása kizárólag az anyag védelmét szolgálhatja, és semmiképpen sem akadályozhatja az illető dokumentumokban található információkhoz és eszmékhez való hozzáférést.

133 Az olvasás szabadsága a demokratikus társadalom alapvető sajátossága. A könyvtárosoknak fel kell lépniük, ha ezt bármiféle támadás éri. Nem engedhető meg, hogy magánemberek csoportjai vagy állami szervek könyveket tiltsanak ki a könyvtárakból vagy cenzúrázzák őket, megbélyegezzék az általuk képviselt nézetekkel ellentétes műveket, jegyzékeket állítsanak össze és terjesszenek az „elvetendő” szerzőkről és könyvekről, vagy kezdeményezzék a könyvtárak tőlük való megtisztítását. E megnyilvánulások abból a felfogásból táplálkoznak, hogy a szabad véleménynyilvánítást a társadalom érdekében korlátozni kell, hogy a cenzúrára és az eltiltásra szükség van a politikai felforgatás és az erkölcsi romlás megakadályozása érdekében. Ezzel szemben a könyvtárosi etika azon az állásponton van, hogy az olvasás szabadságának megőrzése közérdek, és ellen kell állni a még oly jó szándékú korlátozásoknak is. Ugyanis e próbálkozások többsége a demokrácia alapvető elveinek tagadásából indul ki: tagadja, hogy az egyszerű állampolgár kritikai ítélőképességét felhasználva képes arra, hogy a jót válassza a rosszal szemben. A cenzorok – a magán- és közéletben egyaránt – úgy vélik, nekik kell meghatározniuk, mi a jó és mi a rossz polgártársaik számára. Azt hiszik, egyedül ők tudják, mi a jó és mi a rossz az állampolgárok számára, s elég bölcssek ahhoz, hogy a hivatalosság nevében döntsenek helyettük. Feltételezik, hogy minden egyén irányításra szorul, mert másként nem tud véleményt nyilvánítani. A könyvtáros partnernek tekinti az olvasókat, akiknek segít tájékozódni és véleményt formálni, de nem kívánja nevelni vagy irányítani őket. A demokráciában nincs helyük olyan törekvéseknek, amelyek rákényszerítenék ízlésüket másokra. Némelyek számára a modern irodalom megbotránkoztató. De az életben sok minden van, ami megbotránkoztató. Gyökerestől irtanánk ki az irodalmat, ha nem engednénk meg az íróknak, hogy az életet tekintsék nyersanyaguknak. Az ízlések különböznek, és az ízlést nem lehet törvényekkel szabályozni. Egyesek vagy egyes csoportok ízlésének kizárólagos érvényesítése korlátozná mások szabadságát, ami megengedhetetlen.

134 A konformizmus érdekében kifejtett nyomás talán érthető súlyos változások és egzisztenciális félelmek időszakában, amikor az ideológiai síkra is kivételnek ezek az árnyak. A szokatlanul vagy másként gondolkodók nézeteinek kifejezésre jutása már önmagában is félelmet kelthet, s az emberek hajlamosak rá, hogy úgy lépjenek fel ellene, mintha ellenséges cselekedet volna: erőszakkal. Az erőszakos fellépés azonban sohasem olyan veszedelmes, mint éppen az ilyen társadalmi feszültségekkel terhes időszakokban. A könyvtárosoknak tudatában kell lenniük annak, hogy mindig a szabadság adott erőt és rugalmasságot a nehézségek elviselésére és megoldására. A szabadság nyitja meg az utat az új és alkotó megoldások számára. Bármilyen eretnokség elnémitása, az ortodoxia erőltetése csökkenti a társadalom szilárdságát és ellenállóképességét, gyengíti a stresszhatások kivédését.

135 A szabadság megőrzésének legfontosabb eszközei közé tartoznak a könyvek. Jóformán az egyedüli eszközök azon eszmék és kifejezésmódok általános hozzáférhetővé tételére, amelyek eleinte csak kis létszámú közösség érdeklődésére számíthatnak. Ter-

mészetes közvetítői azoknak az új eszméknek, azoknak a próbát még ki nem állt véleményeknek, amelyek a társadalom fejlődéséhez eredeti módon járulhatnak hozzá. Nélkülözhetetlenek az eszmék széleskörű cseréjéhez, ami nélkül elmélyült gondolkodás nem lehetséges, és elengedhetetlenek ahhoz, hogy az ismeretek halmazából eszmék szerves gyűjteménye jöjjön létre. A könyv a legfőbb csatorna, amelyen a szellemi örökség átadható, alapvető eszköze ezen örökség tanulmányozásának és gyarapításának. A könyvtárosnak képességei javát kell adnia, hogy az ismerethordozók szabadságát és sérthetlenségét megvédje, a társadalomnak nyújtott szolgáltatásait erősítse és bővítse.

136 A kommunikáció szabadsága alapvető fontosságú a társadalmi szabadság és az alkotó műveltség fennmaradásához. A konformizmus elterjesztésére irányuló kényszer azt a veszélyt hordozza magában, hogy a kutatás és a kifejezés (amitől demokráciánk és kultúránk függ) lehetőségei beszűkülnek. A könyvtárosok felelősséggel tartoznak azért, hogy lehetővé tegyék az olvasóknak a változatos kínálatból való szabad válogatást. A könyvtárosoknak hozzáférhetővé kell tenniük a legkülönbözőbb véleményeket és nézeteket – a többség számára népszerűtlenekeket is – a törvényesen publikált művek köréből és a könyvtár gyűjtőkori és használati szabályzatának keretei között.

137 Az alkotó gondolkodás lényege az, hogy új. És ami új, az eltér a meglévőtől. Minden új gondolat létrehozója lázadó addig, amíg elképzelései le nem tisztulnak, és nem állják ki az idők próbáját. A totalitárius rendszerek oly módon igyekeznek hatalmon maradni, hogy könyörtelenül elfojtanak minden eszmét, amely ellentétes a fennálló ortodoxiával. A demokratikus rendszerek ereje a változásokhoz való alkalmazkodásukban rejlik, és ezt nagymértékben erősíti, hogy az állampolgárok szabadon választhatnak a nekik szabadon felkínált ellentétes nézetek közül. A nonkonformista nézetek csírájukban történő elpusztítása a demokratikus folyamatok végét jelentené. A demokratikus gondolkodás csak a mérlegelés és válogatás révén képes olyan erőre szert tenni, amilyenre mindig is szükség van. Nem csak azt kell tudnunk, miben hiszünk, hanem azt is, miért hiszünk benne.

138 Ugyanakkor a könyvtárosok felelősek azért is, hogy az olvasás szabadsága teljes mértékben való érvényesülése mellett olyan könyveket és dokumentumokat bocsássanak a használók rendelkezésére, amelyek javítják a gondolkodás és a kifejezés minőségét és bővítik változatosságát. A könyvtárosok szakmai felkészültségük révén bebizonyíthatják, hogy egy rossz könyvvel számos jó könyv száll vitába, a hamis és helytelen nézetekre pedig az igaz és helyes nézetek adnak választ.

139 Az olvasás szabadsága általában természetesen módon nyilvánul meg a mindennapi életben. Csak akkor támadnak zavarok, ha az olvasó nem jut hozzá a számára szükséges dokumentumokhoz, illetve elzárják őket előle. Ezért nem csak korlátoznia nem szabad a használatot, hanem a könyvtárosnak konkrét lehetőségeket, kedvező feltételeket kell nyújtania ahhoz, hogy az emberek azt olvashassák, amit akarnak, azokat a könyveket, amelyekről hallottak, amelyeket különféle források ajánlottak nekik, amelyek iránt felébredt érdeklődésük és azt gondolják, hogy számukra a legjobbak és leghasznosabbak.

140 A könyvtárosoknak tisztában kell lenniük azzal is, hogy az eszmék veszélyesek is lehetnek, de az eszmék elnyomása végzetes következményekkel jár a demokratikus társadalomra. A szabadság már önmagában is veszélyes életforma, de elvesztésével mindennél nagyobb kár éri az egész társadalmat és minden egyes embert. Végző soron bármilyen súlyosnak tetszhető érvek szólnak a használat bizonyos mértékű korlátozása mellett (a pornográf, az erőszakra ösztönző, a politikailag ártalmas, világnézetileg sérelmes stb. irodalom kiszűrése és elzárása a használói közösség vagy annak egyes tagjai

elől, a nemzeti kulturális örökség védelme), a szellemi, a gondolat- és vélemény szabadság összehasonlíthatatlanul magasabb értéket képvisel, a demokratikus társadalom sine que non-ja, s bármiféle, akármilyen jó szándékú cenzúrával való megsértése a szabadságot veszélyezteti.

V.3. Kapcsolat a használókkal

141 A könyvtáros a társadalmi munkamegosztás keretében látja el feladatát, a társadalom egészét szolgálja a helyi könyvtárban is, ahol meghatározott társadalmi rétegekkel, használói csoportokkal kerül kapcsolatba mindennapi munkája során. Nem szabad azonban soha elfeledkeznie arról, ahogy az orvos az egyes pácienssel, az ügyvéd az egyes klienssel áll kapcsolatban, úgy ő is mindig az egyes olvasóval kerül többnyire személyes kapcsolatba a könyvtári szolgáltatások nyújtása és igénybevétele során. Ebből következően állítható, hogy az egyes olvasó igényei élveznek elsőbbséget az ún. társadalmi szükségletekkel szemben, hiszen nem beszélhetünk ez utóbbiak kielégítéséről, ha az előbbiek kielégítetlenek maradnak. A könyvtáros nem bújhat el a kicsit elvont társadalmi, közösségi igény mögé, ha konkrét olvasói kérés merül fel. Nyilván nem a könyvtár gyűjtőkori szabályzatának felrúgásáról van szó, hanem az egyéni használó igényeinek akár saját, akár idegen állományból való kielégítéséről. A társadalom, a közösség mint olyan nem használó. A használó az, aki a pult előtt áll, vagy telefonál stb. Fennáll azonban annak a veszélye, hogy az egyéni igények abszolutizálása következtében megsérül a könyvtár társadalmi-közösségi küldetése. A könyvtáros szakmai hozzáértésén és etikai integritásán múlik, hogy sikerül-e a kellő összhangot a két, esetenként egymással szemben álló követelmény teljesítése során megtalálnia.

142 A könyvtáros és a használó viszonyának mindkét részről az emberi méltóság tiszteletben tartásán kell alapulnia. Kétségtelen azonban, hogy a könyvtárosra hárul a nagyobb teher a harmonikus kapcsolat létrehozásában. A könyvtáros viselkedésének tiszteleten és jó ítélőképességen, pártatlanságon és egyenlőségen kell alapulnia. A könyvtáros a használókkal szemben morális felelősséget visel azért, hogy igényeiket a legjobb tudása szerint, a rendelkezésére álló források és eszközök célszerű felhasználásával elégítse ki. Ez őszinte azonosulást tételez fel az olvasóval, a tájékozódó személlyel, aki bizonyos értelemben kiszolgáltatott a könyvtáros szakmai hozzáértéséből eredő fölénynek. Ezt a feszültséget a használók iránt mutatott tisztelet és empátia oldhatja fel, ami lehetővé teszi a zavartalan kommunikációt. Talán nem túlzás azt mondani, hogy a felhasználó és a könyvtáros viszonyát a szolgálat határozza meg, aminek nélkülözhetetlen velejárója a könyvtáros részéről a szolgálatkészség és az alázat, azaz a másik ember méltóságának a tudomásulvétele, s annak szem előtt tartása, hogy az egyik fél kiszolgáltatottsága és a másik fölénye a szakmai jártasság egyenlőtlen elosztásából következik, amely azonban egy másik szakterületen a visszájára fordulhat. A könyvtáros nem pusztán passzív kiszolgálója a használói igényeknek. Kötelességei közé tartozik egy bizonyos kultúrmisszió teljesítése, ami a társadalom és az egyén fejlődését elősegíti, értékek felmutatását és terjesztését jelenti. Ebbe a feladatkörébe tartozik a nemzeti irodalomban rejlő gazdagság feltárása, s erre a figyelem felhívása.

143 A könyvtár használói a könyvtáros legfontosabb, s mindenki mással szemben előnyt élvező partnerei. A könyvtáros munkája során sok személlyel, számos szervezettel, intézménnyel, hatósággal, vállalattal kerül kapcsolatba, de mindezek nem szoríthat-

ják háttérbe a használó elsőbbségét. Voltaképpen a könyvtáros a használókat képviseli a társadalmi közegben való mozgása és ténykedése során. A könyvtáros és a használó kapcsolata személyes viszony még a legnagyobb könyvtárakban is, és az emberi méltóság tiszteletén, a kölcsönös bizalmon, valamint a szolgálat iránti elkötelezettségen alapszik. A könyvtárban olyan légkört kell kialakítani, hogy a használó bizalommal forduljon a szolgálatban lévő könyvtárhoz, de esetenként kérhesse annak a könyvtárosnak a segítségét, akivel már előzőleg bizalmas kapcsolatot alakított ki. A segítséget és tájékoztatást a használó személyiségének, érzékenységének, magánszférájának tiszteletben tartásával kell nyújtani, s igazodva szellemi felkészültségének szintjéhez. A bizalom a megbízhatóság következménye. A könyvtáros a nyújtott szolgáltatások minőségével, kínálatával és választékával, igénybevételek megszervezésével, a hozzáférés megkönnyítésével, a használati szabályok egyszerűségével és következetességével érheti el, hogy a használókban kialakuljon a megbízható könyvtár képe. A könyvtárosnak lehetővé kell tennie a használóknak, hogy beleszóljanak a könyvtár ügyeibe, sőt ösztönöznie kell erre őket. Ez nem jelenti azt, hogy bizonyos használói csoportok nyomására feladhatja azokat az elveket, amelyek szakmai munkáját vezérlik, hanem azt, hogy az etikai kódex szabta elvi keretek között, s a könyvtár szabályzatával összhangban a használók szava is érvényesüljön a könyvtár működésében a partneri viszony alapján.

144 A könyvtáros mindenkor és mindenben készségesen segítse a használót igényeinek kielégítésében, ha a használó a támogatást kéri, vagy tanácstalan magatartásával elárulja rászorultságát. Ilyenkor a könyvtáros fellépését éppúgy jellemezze a segítség tapintata, mint ahogy a tolokodás pusztá látszatát is mellőzze. Segítésének célja és módszere a tájékoztatás objektivitása legyen. Értékekre, értékre orientálhat, de az elvárásainak meg nem felelő igényt tapasztalva sem nyúlhat a cenzúrázás, tiltás eszközéhez.

145 A könyvtáros és a használó viszonya az egyenrangú partnerségen nyugszik, ez pedig kizárja, hogy a könyvtáros a nevelő autoriter szerepében tetszelegjen. Ha mégis tetten érhető a pedagógiai mozzanat ebben a kapcsolatban, akkor az kétirányú: a használó is betölti a nevelő szerepét. A könyvtáros nem írhatja elő, mit olvasson a használó, nem avatkozhat bele információszerzési szokásaiba, nem irányíthatja könyvtárhasználatát, nem tarthat vissza információkat, és semmi módon nem korlátozhatja a könyvtári szolgáltatások igénybevételeit a pedagógiai funkcióra hivatkozva. A könyvtár nevelő funkciója éppen abban nyilvánul meg, hogy lehetővé teszi a tudományos eredmények, művészeti alkotások és információk korlátozásoktól mentes használatát, a gondolatok szabad cseréjét. Ugyanakkor a könyvtáros kötelessége felhívni a használók figyelmét az emberiség történelme során kialakult értékrendet tükröző, tartósnak bizonyult, egyetemes és nemzeti értékeket képviselő művekre, illetve az ilyeneket hordozó dokumentumokra. Ezen túlmenően pedig lehetőséget kell nyújtania az elsődleges és másodlagos alfabetizációs ismeretek és készségek elsajátítására, akár szervezett formában is. Természetesen vannak olyan könyvtárak, amelyek kifejezetten vállalják a nevelői–oktatói funkciót, mindenekelőtt az iskolai könyvtárak. Az ezekben dolgozó könyvtárosok egyben pedagógusok is, s ebben a minőségükben követik a pedagógia szakmai és etikai szabályait is.

146 Nemcsak munkaköri, hanem etikai követelmény a könyvtárossal szemben, hogy az egyenlő hozzáférés biztosítása mellett a használóknak megadja a szükséges segítséget a könyvtár, a források használatához is. A segítség jellege és mértéke nyilván függ a használó könyvtárhasználati gyakorlatától és készségeitől, valamint a könyvtári kapacitásoktól. A segítség mértéke és módja ugyan különféle tényezők függvénye, a használó hozzá való joga azonban semmiképpen sem kérdőjelezhető meg etikai szempontból.

Különös súlyt ad ennek a követelménynek a könyvtári szolgálatban mindinkább terjedő elektronikus technológia. Annál is inkább, mert a technológiai fejlődéssel együtt járó műszaki fejlesztések és berendezések azt a téves feltételezést szülik, hogy minimálisra csökkenthető, sőt kiküszöbölhető a használó és a források közötti kapcsolatból a könyvtáros közvetítő szerepe. Ezzel ellentétben éppen arra kell rámutatni, hogy a műszaki fejlesztés elszemélytelenítő hatása a könyvtáros szerepét még hangsúlyosabbá teszi, s közrejátszása a használó és a források értelmes és célszerű kapcsolatának megteremtésében nem csak a hatékonyság és hatásosság, hanem az etikai vonatkozások érvényesítése szempontjából is nélkülözhetetlenné válik. Hangsúlyoznunk kell, hogy a könyvtárhasználatra és a források közötti eligazodásra való megtanítás nem mentesíti a könyvtárost a közvetlen, személyes segítségnyújtás alól még akkor sem, ha a modern technológia egyre inkább lehetővé teszi a távolról (munkahelyről, lakásról, bárhol) történő könyvtárhasználatot.

147 A könyvtáros kötelessége, hogy a használókat megvédje a könyvtáron belül minden igazságtalanságtól, méltánytalanságtól és jogsérelemtől. Fel kell lépnie a használók érdekében akkor, ha akár a könyvtári szabályzatok, akár a könyvtár gyakorlata a méltányosság határain túl sértik az olvasók érdekeit (pl. a nyitva tartás idejének megállapítása, használati korlátozások, kiegyensúlyozatlan állománygyarapítás, a térítési díjak megállapítása stb.). Fel kell lépnie azokban az esetekben is, amikor úgy tapasztalja, hogy kollégái részéről éri sérelem a használókat. Ugyanígy meg kell védenie őket, ha könyvtáron kívüli tényezők illetéktelenül vagy törvénytelenül zaklatnák könyvtárhasználatukban az olvasókat. Végül az ő dolga, hogy békét teremtsen a használók közötti viszályokban, megvédve a jogos érdekeket és a használat hatékonyságát és nyugalma a megalapozatlanul követelődő, rendbontó és békétlen használókkal szemben.

148 A használók elvárhatják, hogy a könyvtáros azonnal és méltányosan foglalkozzon panaszaikkal és tájékoztassa őket a panasz elintézésének haladásáról. Ugyanakkor a használók egyes csoportjai egyre tudatosabbakká válnak és információs jogaikat néha nem éppen civilizált módon érvényesítik, sőt visszaélnak velük; a dolgot nehezíti, ha a használók műveltségi szintje alacsony. Mind gyakrabban alakulnak ki bonyolult helyzetek, s nem lehet várni egyszerű, még kevésbé sztereotipizált válaszokat komplikált kérdésekre, pedig a könyvtáros és a használó viszonya az a terület, ahol a legsúlyosabb következményekkel járhat az etikátlan könyvtárosi viselkedés, mivel a szakma alapértékeit kérdőjelezi meg. A használótól elvárható, hogy tiszteletben tartsa a könyvtáros emberi méltóságát és szakmai kompetenciáját, s olyan viselkedést tanúsítson vele szemben, amely nem vonja kétségbe a könyvtáros intézménye működéséért és valamennyi használó érdekeinek képviseléséért viselt felelősségét. Az olyan használóval szemben, aki megsérti ezt a szabályt, a könyvtáros tekintélye teljes súlyával és a könyvtárosi és használói közösség erkölcsi támogatásával léphet fel, sőt köteles fellépni. A használói közösség érdekeinek és a könyvtári tulajdon védelmében, továbbá személyét ért fizikai vagy erkölcsi sérelem esetén a könyvtáros – ha saját hatáskörében és eszközeivel nem képes megelőzni a jogsértő viselkedést, illetve véget vetni annak – haladéktalanul kérje a hatóságok beavatkozását a könyvtárért, a használókért és a maga épségéért és tekintélyéért viselt felelőssége alapján.

149 A könyvtárosnak nem szabad megfélemlenie arról, hogy a könyvtár (még a kifejezetten kutatási célokat szolgáló szakkönyvtár is) szolgáltatásai közé nem kizárólag információk közvetítése és dokumentumok használata tartozik, hanem sok minden más egyéb is, közöttük a szellemi rekreáció szükségletének a kielégítése is. Ezért minősíthetjük etikai

követelménynek, hogy a könyvtáros a szakmai segítség nyújtása mellett gondoskodjék az otthonos, esztétikus környezet kialakításáról, s tegyen meg mindent a feszélyezettség kiküszöbölése érdekében. A vonzó könyvtári környezet etikai kategória is abban az értelemben, hogy az ami szép, az jó is, és viszont. A szolgáltatási körülmények nem pusztán az anyagiaktól függenek, hanem a könyvtárosnak a szolgálathoz való hozzáállásából következnek.

150 A könyvtáros morális kötelezettsége, hogy a használók figyelmét a könyvtár szolgáltatásaira felhívja, s a közösségnek a könyvtárral mindeddig kapcsolatban nem álló tagjait a könyvtárhasználattal járó előnyökkel megismertesse, a könyvtári szolgáltatások igénybevételét népszerűsítse. A könyvtáros személyes ügyének tekinti, hogy minél többen vegyék igénybe a könyvtári szolgáltatásokat, de ugyanakkor tisztában van azzal is, hogy számos egyéni és társadalmi tényező összecsapásának eredménye a könyvtárhasználat. Így tehát a könyvtáros nem azért felelős, hogy ténylegesen hányan használják a könyvtárat, hanem azért, megtett-e minden tőle telhetőt a könyvtár társadalmi jelenlétének tudatosításáért, szolgáltatásai vonzerejének növeléséért.

V.4. A magánszféra tisztelete és védelme

151 A könyvtáros kötelessége, hogy védelmezze a használóval kapcsolatos minden ügy bizalmas voltát, beleértve a feltett kérdéseket, a nyújtott szolgáltatásokat és a használók személyes körülményeinek vagy foglalkozásának minden aspektusát; azonban éppen a terrorizmus (és egyéb bűncselekmények) elleni védekezés következtében a magánszféra, s ennek információs szegmense egyre több támadásnak, sérelemnek van kitéve és minden védekezési erőfeszítés ellenére lassú erózió figyelhető meg ezen a területen. A könyvtárosnak egyetlen választása marad: szigorúan az érvényes jogszabályok szerint kell eljárnia. Amíg azonban a törvények kifejezetten nem tiltják a személyes adatok bizalmas kezelését (illetve nem írják elő hozzáférhetővé tételüket a hatóságok számára), addig a legmesszemenőbb diszkrécióval kell eljárnia ezen a téren, s minden, az adatkezeléssel összefüggő eljárásához a használó beleegyezését kell kérnie. Az iskolákban működő könyvtárostanárok a használói adatok kezelésében a vonatkozó oktatási jogszabályok rendelkezései és a pedagógusi etika követelményei szerint járnak el.

152 Alapkövetelmény, hogy a könyvtárosnak meg kell védenie minden használónak a kért vagy kapott információkkal, a tanulmányozott, kikölcsönzött vagy megszerzett dokumentumokkal kapcsolatos személyiségi jogait. Az egyén integritásának jogát védelmeznie kell a magánélet, a kapott információk és a kikölcsönzött anyag tekintetében egyaránt. A bizalomhoz szorosan kapcsolódik a tapintatosság követelménye. A használót nem szabad megszegyeníteni, megalázni tudatlansága, tájékoztatlansága miatt, a könyvtári szabályzatok kisebb megsértése miatt, s az ártatlanság vélelmével kell élni még a könyvtári tulajdon ellen elkövetett vétség gyanúja esetén is egészen addig, amíg a vétség be nem bizonyosodik.

153 A kölcsönzési adatokra és az elektronikus anyagok használatára vonatkozó információ bizalmasnak minősül, hacsak nem merül fel a törvényellenes használat gyanúja. A lejárt kölcsönzések adatait törölni kell. A megrendelt címeket, a kölcsönzéseket mások előtt titokban kell tartani, s lehetőleg közvetlenül ahhoz a személyhez kell eljuttatni, aki kérte őket. Az is bizalmas információkkal való visszaélésnek számít, ha valaki jogosulatlanul fér hozzá felhasználói adatokhoz, az információkeresés folyamatának leírásaihoz, a könyvtári adminisztráció idevágó nyilvántartásaihoz.

154 Minthogy a könyvtáros és a használó kapcsolata személyes viszony, nélkülözhetetlen eleme a kölcsönös bizalom. Voltaképpen a könyvtári szolgálat és a könyvtár használata bizalmon nyugszik: a használó bízik abban, hogy hozzájut ahhoz az információhoz, amelyre szüksége van, a könyvtáros pedig abban, hogy a nyújtott információ a használó javára válik, s nem használja fel törvényellenes cselekedetekre. A használónak biztosnak kell lennie afelől, hogy óhatatlanul a könyvtáros tudomására jutott, személyére vonatkozó adatok (személyes adatok, lakcím, az általa használt dokumentumok bibliográfiai adatai, webhelyek, hostok, adatbázisok, portálok, érdeklődési köre, tájékoztatási kérdései, könyvtárhasználati szokásai stb.) engedélye nélkül nem jutnak harmadik fél (beleértve a hatóságokat is) kezébe. A világszerte elharapódzó terrorizmus elleni küzdelem és megelőző intézkedések összeütközésbe kerülhetnek ezzel a magánszféra védelmét célzó etikai alapkövetelménnyel, de az információhoz való szabad hozzáférés és a véleménynyilvánítás szabadságának az emberi jogával is. A könyvtárosnak határozottan ki kell állnia amellett, hogy csak törvényben rögzített keretek között és módon adhatók át személyes adatok az arra illetékes állami hatóságoknak. Mindig szem előtt kell tartani, hogy az információs önrendelkezési jog legfontosabb eleme az adatkezeléshez való hozzájárulás önkéntessége. Általános gyakorlatnak kell lennie, hogy a kölcsönzési, könyvtárközi kölcsönzési, internet- és adatbázis-használati nyilvántartások nem őrizhetnek meg személyes adatokat a lejártuk után, s róluk kutatási célra vagy a könyvtári munka jobb megszervezésére csak olyan statisztikai nyilvántartások készülhetnek, amelyek alapján lehetetlen egyes személyek azonosítása.

155 A könyvtárosok vagy külső személyek, szervezetek által lefolytatott kutatások, felmérések céljára személyes adatokat (beleértve az olvasási szokásokra, érdeklődésre, ízlésre stb. vonatkozó nyilatkozatokat is) csak az illető előzetes tájékoztatásával és előzetes hozzájárulásával lehet kérni és felhasználni. Semmiképpen sem engedhető meg, hogy ezekből az adatokból bárki is azonosítható legyen külön engedély nélkül.

V.5. Megkülönböztetés nélküli szolgálat

156 A könyvtárosnak minden könyvtárhasználó számára azonos, az adottságoknak megfelelő, a lehető legmagasabb szintű szolgáltatásokat kell nyújtania minden megkülönböztetés nélkül. A használók között nem szabad különbséget tenni hátrányukra vagy előnyükre. A közösség minden tagjának azonos joga van a könyvtár használatára. Az el látásnak korlátoktól és részrehajlástól mentesnek, valamint aktívnak kell lennie, vagyis azokhoz is el kell juttatni, akik eddig még nem vették igénybe. Az állományt és a forrásokat célszerűen és a különféle használói igényeknek és csoportoknak megfelelően, könnyen használható módon kell megszervezni. Minden kérés és kérdés pontos, elfogulatlan és udvarias teljesítése, illetve megválaszolása a pártatlan szolgáltatáspolitikára és a pártatlan hozzáférés alapján történjék. A könyvtáros nem tehet különbséget a használókhoz fűződő személyes kapcsolataiban, az irántuk tanúsított magatartásában.

157 A fenti követelmény nem áll ellentétben azzal, hogy a könyvtáros morálisan az esélyek kiegyenlítéséért is felelősnek érzi magát. Tehát aki bármiféle hátránytól szenved, aki különféle okok miatt nehezebben fér hozzá az információhoz és problémát okoz számára az információ feldolgozása és hasznosítása, joggal számít a könyvtáros megkülönböztetett törődésére. Az esetek túlnyomó többségében azonban ez nem több, hanem másfajta szolgálatot, figyelmet és ráfordítást jelent, hiszen az információban gazdagok

éppen jártasságuk miatt várják el a könyvtáros közreműködését. Egyes használói kategóriák megkülönböztetett (több anyagi és szellemi ráfordítást kívánó) ellátása nem áll szemben a könyvtárosi etikával, ha a könyvtár szabályzatai e kategóriák számára előnyöket biztosítanak.

158 A könyvtáros nem cenzúrázhatja semmiféle szempont (kor, nem, foglalkozás, tartalom stb.) alapján sem a beszerzést, sem a használatot. Ezért nem zárhatja el bizonyos olvasókat a könyvtár gyűjteményének egyes részeit, ezért nem korlátozhatja egyes gyűjteményrészeinek használatát. Sem világnézeti, sem politikai, sem erkölcsi, sem tudományos, sem művészeti szempontból nem szabad zárt gyűjteményeket felállítani.

159 A könyvtárosnak méltányosan kell kezelnie a használók egymással ütköző érdekeit, és az elsőbbségért versengő kívánalmakat a szóban forgó ügyek sürgősségére és fontosságára való tekintettel, a szabályzatok korrekt alkalmazásával kell figyelembevennie. Kétségtelenül gyakori dilemma, amikor a könyvtáros kiemelkedő, vezető személyiségektől érkező, elsőbbséget követelő kérésekkel áll szemben (pl. előjegyzés, beszerzés, információgyűjtés stb.). Az egyenlő elbánás elve ilyen esetekben sem kérdőjelezhető meg, a könyvtáros azonban megtalálhatja azokat a módokat, hogy a közösség szempontjából fontosnak minősíthető igényeket soron kívül elégítse ki (pl. további példányok beszerzése, túlmunka végzése). Sértheti más használók érdekeit az az olvasó, aki különleges kívánságokkal árasztja el a könyvtárost, másoknál nagyobb törődést követel magának vagy viselkedésével zavarja a többiek könyvtárhasználatát. Az ilyen használókkal a könyvtárosnak meg kell értetnie az egyenlő elbánás elvéből következő könyvtári gyakorlat normáit. Az ő dolga, hogy egyensúlyba hozza az egyéni és a közösségi érdekeket, s az egyéni boldogulást a közjó sérelme nélkül (tehát anélkül, hogy mások igényeit háttérbe szorítaná) segítse elő.

160 Senkit sem szabad korlátozni a könyvtár használatában, illetve senkitől sem szabad megtagadni a használatot. A könyvtárosi etika szempontjából nem tartható az az álláspont, hogy egy használót bármiféle vétsége miatt kizárjanak a használatból. A szabályokat megsértő olvasót a közösség érdekében fellépő könyvtáros a maga tekintélyével intse az illő viselkedésre, a használati szabályok betartására, azok ellen pedig, akik a törvényeket sértik meg, a végrehajtó hatalom segítségével lépjen fel.

161 A könyvtárosnak felelős magatartást kell tanúsítania minden használóval szemben és egyenlő elbánásban kell részesítenie őket (azaz a lehető legmagasabb szintű és elfogulatlan szolgáltatásokat kell nyújtania nekik), nem, szexuális orientáció, kor, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti hovatartozás, társadalmi állás vagy származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül. Ugyanakkor méltányos és indokolt, hogy testi-szellemi hátrányokkal, szociális, gazdasági vagy egyéb nehézségekkel küzdő személyek, különféle kisebbségi helyzetben lévő és ezért hátrányokat szenvedő csoportok tagjai is egyenlő esélyekhez jussanak a könyvtári szolgáltatásokkal való ellátásban. Ez azonban nem vezethet az igények kielégítésének valamiféle felsőbb szempont szerinti sorrendezéséhez, az olvasók megalázó kategorizálásához, differenciálásához a nyújtott szolgáltatások minőségének tekintetében. A teljesítés egyedüli kritériuma az lehet, hogy az előbb érkezettek előbb lesznek kiszolgálva. Az információban szegények és az információban gazdagok közötti szakadék szűkítésén és feltöltésén való munkálkodás során a könyvtárosnak tekintetbe kell vennie az adott használó szellemi színvonalát és felkészültségét az információ hasznosítására anélkül, hogy ezzel emberi méltóságát csorbítaná.

V.6. A gyerekek szolgálata

162 Az olvasás szabadságának elvéből és az egyenlő elbánás követelményéből következik a kor szerinti megkülönböztetés tilalma a könyvtárosi etikában. Még ma is tartja magát könyvtárosi körökben az a nézet, amely szerint nem hogy nem való minden dokumentum a gyerekek vagy kiskorúak kezébe, de kifejezetten meg kell akadályozni, hogy hozzáférjenek ezekhez. Ez a nézet azonban nem számol azzal, hogy korunkban a gyerekek sokkal korábban ki vannak téve a felnőttek világával való találkozásnak, mint korábban. Otthon és másutt könnyen kezükbe kerül és elolvassák, megnézik a különféle, felnőtteknek szánt dokumentumokat. Hozzá kell tenni azt is, hogy a gyerekek érési tempója egyénenként különbözik, s manapság a fejlődés üteme is felgyorsult. (Ezt már sok könyvtár gyakorlata is tükrözi, mely szerint a gyerekrészlegek használói körét a 11–12 éves korosztályban szabta meg, s a gyerekrészlegbe válogatott felnőttirodalom beszerzése helyett a felnőtt részleg használatára biztatja fiatal olvasóit.) Az az időszak, amelyben a gyermekek a kifejezetten számukra készült olvasmányok iránt érdeklődnek, rohamosan csökken. Ezt a könyvtárosoknak tudomásul kell venniük, s alkalmazkodniuk kell hozzá, ha eredményesen kívánják szolgálni a fiatalokat.

163 A könyvtárosok gyakran azért korlátozzák a könyvtár teljes állományának a használatát, mert abból a feltevésből indulnak ki, hogy bizonyos anyagok „károsak” lehetnek a kiskorúak számára. De melyek ezek az anyagok, s mely korosztályok, s személy szerint melyik olvasó számára lehetnek károsak? Vagy lehet, hogy csak a fenntartó szervvel és a szülőkkel való konfrontációt akarják elkerülni? Ők gondoljanak arra, hogy nem járhatnak el a szülők helyett és a szülők nevében. A fiatalok értelmi fejlettségének és érdeklődésének különböző szintje és eltérő családi hátterük (és a benne érvényesülő nézetek, és a gyereknevelésről vallott felfogás) nem vehető figyelembe egy, az egész közösséghez szóló szolgáltatás megszervezésénél. A könyvtárosnak az a dolga, hogy valamennyi használó számára egyformán megteremtse a könyvtári dokumentumokhoz és szolgáltatásokhoz való hozzájutást. Ha ennek a szolgáltatásnak az alapelvei és a legkisebb közös többszörösre irányuló filozófiája ellen kifogása van a szülőknek, korlátozhatja gyereke – de csak saját gyereke – könyvtárhasználatát. Azok a szülők, akik azt óhajtják, hogy gyerekeik ne használjanak bizonyos dokumentumokat, készítsék fel megfelelőképpen erre őket (pl. megtilthatják számukra bizonyos dokumentumfajták kölcsönzését, a könyvtár bizonyos részlegeinek, rendezvényeinek látogatását).

164 A szülők és a pedagógusok felelősek azért, hogy felkészítsék a fiatalokat az életben rájuk váró tapasztalatok sokféleségére, ezek feldolgozására és a köztük való eligazodásra. Ugyancsak felelősek azért is, hogy segítenek a rájuk bízottaknak elsajátítani egy önálló, kritikai gondolkodást. E felelősségteljes munkájukban több segítőre is számíthatnak, köztük a könyvtárosokra. Semmiképpen sem lehet elvárni azonban tőlük, hogy megakadályozzák olyan művek elolvasását, amelyekre a fiatalok – egyes vélemények szerint – nincsenek felkészülve.

A könyvtárosnak fel kell lépnie minden korlátozás ellen, amely a fiatalokat kizárná a könyvtár bármely szolgáltatásából. A kor szerinti korlátozás tilalma értelmében ők is igénybe vehetik a könyvtárközi kölcsönzést, látogathatják a rendezvényeket, használhatják valamennyi olvasótermet, nem zárható el előlük a könyvtár állományának egy-egy részlege, a számukra kiadott olvasójegyek nem korlátozhatják a szolgáltatások igénybevételét.

165 A használók kor szerinti megkülönböztetésének tilalmából következik a gyerekjogok tiszteletben tartása. A gyerek- és fiatalkorú olvasónak éppen úgy joga van a szabad

véleménynyilvánításhoz és az információk teljességéhez (ezen belül a könyvtár egész állományához) hozzáférni, mint a nagykorú személyeknek. Ilyen irányú korlátozást nem szabad velük szemben érvényesíteni a következő megfontolások alapján:

- a könyvtárosnak bíznia kell abban: Ranganathan törvénye abban az értelmezésben is érvényes, hogy az állomány megfelelő elrendezése esetén a fiatalkorú olvasók mindenekelőtt azokat a könyveket választják, amelyek témájukat és feldolgozási módjukat tekintve megfelelnek korosztályuk érdeklődésének, s azok a könyvek szólítják meg a fiatal olvasókat, amelyek érdeklődésüket felkeltik;
- a könyvtáros joga, de kötelessége is a fiatal, járatlanabb használók számára speciális gyűjteményeket felállítani, figyelmüket – különböző módszerekkel – a számukra érdekes és fontos művekre felhívni;
- nem tilthatja el azonban a fiatalkorú olvasókat a könyvtár ún. felnőtt részlegének használatától (az esetben sem, ha ez kényszerűen más épületben helyezkedik el);
- feltételezhető azonban, hogy a könyvtár állományában vagy a könyvtárból elérhető adatbázisokban vannak olyan művek, amelyek esetleg megzavarhatják a fiatalok gondolat- és érzelmvilágát, árthatnak természetes fejlődésüknek. A könyvtáros azonban ezek használatától sem tilthatja el őket, mert erre csak a szülő jogosult, a könyvtáros semmiképpen sincs a szülő helyében. A szülő megtilthatja gyerekének bizonyos művek elolvasását, sőt eltilthatja a könyvtár látogatásától is, de nem jogosíthatja fel vagy bízhatja meg a könyvtárost e jog gyakorlásával;
- a könyvtáros nem szolgáltathatja ki sem a szülőknek, sem a hatóságoknak a fiatalkorú használótól kapott személyes és bizalmas információkat, viszont ha külső jelek alapján úgy ítéli meg, hogy az illető nehézségekkel küzd, mérlegelheti, hogy felhívja-e erre a szülő vagy gondviselő figyelmét.

V.7. Ingyenes és térítéses szolgáltatások

166 A könyvtárosi morállal nehezen egyeztethető össze az a gondolat és gyakorlat, hogy a könyvtár bármely szolgáltatásáért pénzt kérjen. Egy közpénzekből fenntartott intézményben hátrányos megkülönböztetésnek tűnik a használat térítéshez való kötése, hiszen ez könnyen kizárhatja vagy elriaszthatja emberek sorát a könyvtártól. A térítéses szolgáltatás több etikai alapelvvel is ütközik: a megkülönböztetés nélküli használat, az egyenlő elbánás, az esélyek kiegyenlítése, a közjó szolgálata stb. mind megkérdőjeleződik, ha felmerül a térítés eszméje, amely éppen azok érdekeit sérti, akik a leginkább rászorultak az ingyenes könyvtári szolgáltatásokra: a szegényebb néprétegeket. Ugyanakkor számot kell vetni a világban érvényesülő erőkkal is, a közpénzek korlátozott voltával és pazarló felhasználásával, a közszolgáltatások terén az ingyenesség fokozódó visszahozásával, s általában az információ áru jellegének erősödésével.

167 A könyvtáros etikus magatartását az ingyenesség és a térítés két fókuszának erőterében kell kialakítani. A jelek szerint nem lehet egyértelmű válaszra törekedni, hiszen a különböző körülmények között működő, más-más fenntartó által finanszírozott, eltérő típusú könyvtárak helyzete e szempontból nagyon is különböző. A könyvtárosnak az adott helyzetben mindenesetre etikájának elveit követve kell kialakítania állásfoglalását, ezek szerint kell állást foglalnia a döntéseket megelőző vitákban, ilyen értelmű javaslatokat kell tennie, de bizonyos határokon belül. A könyvtári szolgálat fenntartóját, illetve

az őt képviselő munkáltatót, intézményi vezetőséget nem lehet megváltoztathatatlanul merev állásponttal sarokba szorítani, ugyanis az anyagi javak korlátozott volta miatt kompromisszumokra van szükség. Gyakran úgy vetődik fel a kérdés, hogy a térítés lényegében egy-egy új szolgáltatás bevezetésének, egy-egy régi fenntartásának a feltétele, s valódi alternatív döntési helyzetet jelent: vagy térítést kell fizetni, vagy nem működhet a szolgáltatás.

168 A könyvtárosnak néhány megfontolás segítséget nyújthat a használók érdekeit is, a finanszírozó lehetőségeit is figyelembe vevő kompromisszum kialakításához. A térítés senkit se zárjon el a könyvtár használatától, viszont indokolt lehet, ha a használatot könnyebbé, kényelmesebbé tevő szolgáltatásokra vonatkozik. A legegyszerűbb eset az, ha az ingyenességet a könyvtár helybeli használatára korlátozzák. Ez esetben beíratkozási díjat sem szednek azoktól, akik csak helyben kívánják a könyvtár állományát használni. A kölcsönzésért ilyenkor már lehet beíratkozási díjat kérni, üzleti alapon megszervezni a másoló szolgálatot stb. (A határidőn túl visszaadott kikölcsönzött dokumentumokért szedett késedelmi díj úgy is felfogható, mint egy külön szolgáltatásért – a használati szabályzatban megszabott időnél tovább tartó kizárólagos, otthoni használatért – fizetett térítés.) Egy-egy szolgáltatásért szedett térítési díj kialakításakor különféle szempontokat lehet figyelembe venni: a díj teljes mértékben vagy részlegesen fedezze a ráfordításokat, esetleg fejlesztésre fordítható összetevője is legyen; bizonyos használói kategóriák (nyugdíjasok, fiatalok, szegények) részére kedvezményes díjtétel állapítható meg; a napszaktól, a keresettségétől, egyéb tényezőktől függő változó mértékű térítés vezethető be stb. Sor kerülhet egy-egy térítéses szolgáltatás megindítása előtt a használói kör véleményének kikérésére: hajlandók-e s mennyit érte fizetni, vagy térítéshez kötése esetén eltekintenének igénybevételeitől. Ez a megoldás is oldhatja a könyvtárosban szükségképpen fellépő lelkiismereti dilemmát. Le kell szögezni, hogy nem sérti az egyenlő elbánás elvét, ha a rászorulóknak bizonyos szolgáltatásokért nem fizetnek térítést, ha csak így lehet érvényre juttatni az egyenlő hozzáférés követelményét.

169 A könyvtáron kívüli források használata akár dokumentumszolgáltatás (könyvtárközi kölcsönzés), akár a világháló révén többnyire jelentős beruházásokkal, hozzáférési díjjal és másolási költségekkel jár. Ezekre nézve nehezen érvényesíthető az az álláspont, hogy minimális követelményként a könyvtár helybeli használata legyen ingyenes. A felmerülő térítési díjak problémáját a már említett kompromisszumos szempontok szerint lehet megoldani (pl. az ingyenes internethasználatot bizonyos, előjegyzéssel használható gépekre korlátozni; a letöltés ingyenessége mellett a hordozó megvásárlása; a könyvtárközi kölcsönzésnél a másolási díj vagy a postaköltség részbeni vagy teljes térítése stb.).

170 A hazulról, munkahelyről történő könyvtárhasználat esetében a felmerülő költségek fedezetének megállapításakor szem előtt kell tartani, hogy a távoli használat már bizonyos előnyöket, extra szolgáltatást jelent az igénybevevő számára. Ezért – bár az ingyenesség kívánalma itt is érvényes – a könyvtárosi etika szempontjából elfogadható a térítési díj bevezetése.

VI. Az információ közvetítése

VI.1. Az informálás etikai alapjai

171 A tájékozódás–tájékoztatás szabadsága az ENSZ által deklarált emberi jogokból következik, s ennek megfelelően a könyvtári szolgálat kardinális értéke. A könyvtári tájékoztató munkát egyrészt a globalizáció, másrészt az internet új dimenziók közé helyezte. A tájékoztató szolgálathoz befutó kérdések egyre inkább függetlenednek a földrajzi dimenziótól mind a kérdések eredő helye, mind pedig az adandó válaszokhoz szükséges források elhelyezkedése tekintetében. A könyvtári szolgálatra nehezedő teher a kérdések számából és a használói igényességből kifolyólag egyre nő, s az igénybe vehető források óriási száma és változatos minősége könnyen zavarba ejtheti a könyvtárost. A globális és digitális társadalom viszonyai közepette kell megállnia a helyét a könyvtárosnak, de az új körülmények között is a könyvtári szolgálat hagyományos értékeit, a könyvtárosi etika elveit és szabályait kell követnie.

172 Az etikai hozzáállás szükségességét csak fokozza, hogy napjainkban egyre könnyebbé válik a társadalmilag értékes információhoz hozzájutni (bár az információs hulladék komolyan akadályozza ezt most is, és föltételezhetően a jövőben is); a világban politikai instabilitás mutatkozik; különösen a terrorizmus hat ki károsan az információ kezelésére és áramlására. Ezért nem hagyható figyelmen kívül az a negatív hatás, amelyet világszerte a politikai viszályok tesznek az információ szabad áramlására, az internet cenzúrázására, az információhoz való hozzáférés korlátozására; e tendenciákat a gazdasági és biztonsági megfontolások erősíthetik.

173 A tájékozódáshoz–tájékoztatáshoz való jogot mindenki nem csak korlátozás nélkül, de egyenlő mértékben is gyakorolhatja. Ez azt jelenti, hogy a könyvtáros nem tehet különbséget semmiféle tekintetben a használók között a tájékoztató szolgálat igénybevétele során, nem minősítheti az idevágó igényeket sem társadalmi fontosságukat, sem egyéb jellegzetességüket tekintve. Tudomásul kell viszont vennie, s ennek megfelelően eljárnia, ha az információ terjesztését, hozzáférhetőségét és felhasználását törvény korlátozza. Az alkalmazott technika és technológia költséges mivolta, magának az információnak az áru jellege, valamint a könyvtáros rendelkezésére álló anyagi erőforrások korlátai nem elvi vagy törvényszabta, hanem gyakorlati gátakat emelnek az információ társadalmi hasznosulása útjába. Ezek leküzdéséhez a könyvtáros hivatkozhat etikai normáira, s fel kell lépnie az információs szabadság, a teljes és hiteles információs szolgáltatás elveinek valóra váltása érdekében.

174 Ugyanis a könyvtárosnak nemhogy munkaköri, még inkább morális kötelessége, hogy a használót releváns információval lássa el, gondoskodik a használó információs

és irodalmi igényeit kielégítő forrásokról és dokumentumokról, legyen tudomása a rendelkezésre álló információs forrásokról, illetve az elérésükhöz vezető módszerekről, legyen jártas használatukban, s legyen képes kiértékelésükre a használó igényei szempontjából. Ez a szolgáltatás különböző mélységű és mértékű segítséget jelenthet a használó számára; tekintettel a munkaigényre, a könyvtár használati szabályzata szabja meg, hogy a könyvtáros meddig mehet el e téren. Nem jelenti azonban az egyenlő szolgáltatás elvének megsértését, ha a járatlanabb, hátrányos helyzetben lévő használónak a könyvtáros több segítséget nyújt, mint a járatosnak. Erkölcsi kötelessége a könyvtárosnak, hogy megtegye a tőle telhetőt az információban gazdagok és szegények, az információszerezésben jártasok és járatlanok közötti digitális szakadék felszámolása érdekében, kiküszöbölje az információs folyamatot akadályozó gátakat, amelyek különösen a hátrányokkal (ideértve a szociális helyzetből, a településszerkezetből stb. fakadó hátrányokat is) küszködő embereket érintik károsan.

175 A könyvtáros felelősséggel tartozik azért, hogy a rendelkezésére álló erőforrások szabta keretek között az információs rendszerek (a legszélesebb értelemben véve ezt a fogalmat, beleértve pl. a könyvtári katalógusokat, de a szakterületi nemzetközi adatbázisokat egyaránt), dokumentumbázisok és szolgáltatások a lehető leghatékonyabbak és leghatásosabbak legyenek a használók igényeinek kielégítése szempontjából. A könyvtáros a lehető legobjektívebb módon, a lehető legteljesebben, hitelesen és a használó igényeinek megfelelően nyújtsa az információt. Az adott információ minőségének megítélése, a „legjobb” hozzáférhető információ megállapítása a könyvtáros szakmai kompetenciájába esik, s vitathatatlanul etikai szempontokra is tekintettel van. A könyvtárosnak gyakran mérlegelnie kell a használó igényeit ahhoz képest, mit lehetséges és mit praktikus nyújtani. Ez olyan tényezőktől függ, mint a használó típusa, az időhatárok és más megszorítások, a könyvtáros felkészültsége, a használó meglévő ismeretei, a használat célja stb. Etikai megfontolások azzal kapcsolatban is felmerülnek, hogy mi számít pontos és szakmailag megfelelő szolgáltatásnak. Számos feltett kérdésre vagy nincs teljesen kielégítő válasz, vagy pedig a válasz felkutatása aránytalanul sok idővel, munkával vagy költséggel járna. Etikai döntést kíván tehát annak meghatározása is, hogy egy kérdésre van-e egy bizonyos helyes válasz, vagy hogy mikor számít egy válasz helyesnek és megfelelőnek, illetve hogy mikor kér az olvasó irracionális szolgáltatást.

VI.2. Az információ szolgáltatása

176 A tájékoztató szolgálat gazdag talaja a morális kérdéseknek, különösen mivelhogy ez az a terület, ahol a könyvtárosok közvetlen kapcsolatban állnak az olvasókkal. Az első kérdés, ami felmerül, hogy minden körülmények között minden információra irányuló kérdés megválaszolható-e, vagy pedig függővé kell tenni a válasz megadását a kérő személyétől, a kérés tárgyától, a felhasználás céljától és esetleg más körülményektől. A könyvtárosi etika által vallott alapértékekből az következik, hogy az információt semmi körülmények között és senki előtt sem szabad visszatartani. Ez az álláspont abból indul ki, hogy kevesebb ártalom származik abból, ha az információt korlátozás nélkül bocsátjuk a használók rendelkezésére, mint amennyi következhet abból, ha különféle szűrőket és korlátozásokat vezetünk be. Ez a nézet az esetek többségében helyesnek bizonyul. Nem szabad azonban kizárnunk azt a lehetőséget sem, hogy bizonyos minősített helyzetekben a könyvtáros megtagadhatja az információt. Például akkor, amikor biztos tudó-

mása van arról, hogy az információt pl. bűncselekmény elkövetésére kívánja valaki felhasználni. (Bár erről aligha fogja őt az elkövető tájékoztatni; lásd Capote: Hidegvérrel című művét.)

177 Nehéz olyan megnyugtató és egyértelmű álláspontot kialakítani ebben a kérdésben, amely útmutatást adhat a napi gyakorlat során kialakuló helyzetekben. Ezért az információ visszatartásának problémáját napirenden kell tartani, mert a korlátlan informálódáshoz való jog megsértése különböző negatív jelenségek és fejlemények, a legdrasztikusabban a 2001. szeptember 11-ei New York-i terrortámadás (és más terrorcselekmények) nyomán vetődött fel, mint a társadalom egészséges önvédelmi reakciója. Vajon az internethasználat, az internethez való hozzáférés nem járult-e hozzá az elszaporodó mérenyuletekhez, a terrorizmus infrastruktúrájának kiépüléséhez? Nem kellene-e korlátozni bizonyos források használatát bizonyos személyek számára vagy a használatot regisztrálni?

178 A gyermekek érdeklődésének információkkal való kielégítése nem jelenthet problémát (legyen szó bármily kényes témáról), ha a könyvtáros személyes közreműködésével történik. Aggályok akkor merülhetnek fel, ha a gyerek saját búvárkodása nyomán bukkan olyan információkra, amelyek megzavarhatják erkölcsi-szellemi fejlődését, romboló hatást kelthetnek benne. Ez ellen a veszély ellen sem célszerű negatív rendszabályokkal védekezni (hiszen ha nem a könyvtárból, hát más forrásból jut hozzá), hanem a fiatal használók orientálásával, az információszerzési ismeretek oktatásával, a könyvtári eszközrendszer megfelelő kialakításával kell fellépni.

179 Általában leszögezhetjük, hogy a könyvtáros etikai vétséget az információ visszatartásával követ el, mert így megtagadja a használatól a lehetőséget, hogy ő a teljes információ birtokában hozhassa meg döntését, amelyért maga, és nem a könyvtáros viseli a felelősséget. Az információ megtagadása önmagában nem gátolja meg a helytelen cselekedetet. A használatól elvárható, hogy kritikusan és felelősen használja a kapott információt. A használóra hárul a felelősség azért, hogyan és mire használja az információt. A hibás vagy bűnös használatért a könyvtárost sem etikai, sem jogi felelősség nem terheli. Ezen az alapon nem tagadható meg az ún. laikusoktól sem a szakmai információ, még az olyan kényesnek tekintett területeken sem, mint az orvos- vagy a jogtudomány. A legtöbb, amit a könyvtáros tehet, hogy felhívja a használó figyelmét az információ helytelen használatából fakadó veszélyekre, a forrás időbeli és egyéb korlátaira, de a felhasználó helyett nem dönthet a rendelkezésre bocsátásáról.

180 A könyvtáros nem zárhatja ki a használók köréből az információt gazdasági erőforrásnak tekintő használókat (köztük pl. az információs brókereket) sem. Ők ugyanolyan feltételekkel használhatják a könyvtár gyűjteményeit, forrásait, eszközeit, mint bárki más. Nem várhatnak el azonban olyan többletszolgáltatásokat, amelyek az ő üzleti tevékenységük hasznát növelnék a közösség javaiból és hátrányára. Ugyancsak nem számíthatnak soronkívüliségre, a szolgáltatások és eszközök huzamosabb, másokat megrövidítő igénybevételére. Méltányosnak tartandó, ha a gazdasági tevékenységhez kapcsolódó, a használónak, illetve megbízójának közvetlen anyagi hasznot hozó könyvtárhasználatért az érintettek a könyvtárnak önkéntes támogatást nyújtanak s ha a szokásost meghaladó szolgáltatásokra tartanak igényt, ezért a könyvtárnak megszabott tarifa vagy külön szerződés alapján térítést fizetnek.

181 A könyvtárosnak el kell kerülnie, hogy az információ csapjának kezelője szerepét vegye fel, hogy tőle függjön, ki, mikor, milyen információhoz juthat. A könyvtárostól – bármily fontos szerepet tölt is be az információ áramlásában – nem válhat függővé az

információ használója, mert feladata az információ célbajuttatása, nem korlátozása. Erkölcsileg súlyosan elítélendő, ha a könyvtáros azért tartja vissza az információt vagy dokumentumot, mert ugyanazzal a témával foglalkozik, mint a használó, ugyanazon a területen folytat kutatásokat, avagy anyagi érdekei fűződnek a tárggyal kapcsolatos információkhoz. A könyvtárosi szereppel való visszaélés semmilyen formában és viszonylatban nem fogadható el.

VI.3. Az információ teljessége

182 A könyvtárosnak gondoskodnia kell arról, hogy az információ használói tisztában legyenek a nyújtott szolgáltatás kiterjedésével és korlátaival. Ennek érdekében a lehető legvilágosabbá és nyitottá kell tenni az információellátás folyamatát és az e folyamatot szabályozó szabványokat és eljárásokat. Mindig a legpontosabb és legteljesebb információ megadására kell törekedni. Ha a könyvtáros úgy érzi, nem tud a kérdésre tökéletes választ adni, tanácsot kell kérnie kollégáitól vagy más forrásokhoz kell irányítania a használót.

183 A tájékoztatónak – amellett, hogy minden rendelkezésre álló forrás felhasználásával meg kell adni a feltett kérdésre a tény- vagy bibliográfiai adatot nyújtó választ, illetve a szükséges irodalmat – tájékoztatnia kell az olvasót arról is, hogy a könyvtáron vagy a könyvtár által közvetlenül hozzáférhetővé tett forrásokon kívül milyen további lehetőségek (könyvtárak, gyűjtemények, katalógusok, adatbázisok, internethelyek, dokumentumok, egyáltalán: források) felhasználása szükséges a kérdés teljes értékű megválaszolásához. Ha nem tudunk is, saját kereteinken túllépve, a források lehetséges köréről tájékoztatni, legalább annyit tegyünk meg, hogy felhívjuk az olvasó figyelmét szolgáltatásunk korlátaira. Ezen túlmenően általános irányelvként ki kell mondani: nem fordulhat elő olyan eset, hogy az olvasó dolgavégezetlenül távozzék a könyvtárból. Ha az információt vagy a kért könyvet nem kapta is meg, tájékoztatnunk kell arról, hol és hogyan érheti el kérése teljesülését. Nem lehet akadálya annak sem, hogy a könyvtáros, amennyiben ismeri vagy a társkönyvtár katalógusából, adatbázisokból megállapítja a keresett adat, dokumentum hozzáférési helyét, felvegye a kapcsolatot az ottani kollégákkal, és így elősegítse az olvasó sikeres látogatását. (A gyűjteményünkben, szolgáltatásunkban csalódott olvasó visszanyeri bizalmát bennünk, ha a mi közreműködésünkkel szívesen látják és eredményesen kiszolgálják a társkönyvtárban.)

184 A könyvtáros semmiképpen sem tarthatja bizonytalanságban a használót afelől, hogy bármilyen okból kifolyólag nem a kérdés megválaszolásához szükséges teljes információt bocsátotta-e rendelkezésére vagy sem. Akár a könyvtár saját forrásainak korlátozottsága, akár más könyvtárak és intézmények forrásaihoz való hozzáférés akadályozottsága, akár saját ismereteinek hiányosságai miatt felmerül a kétség a könyvtárosban, hogy nem a teljes információt nyújtja a használónak, ezt köteles tudomására hozni.

185 Az információ teljessége természetesen függ a használó kifejezett vagy ki nem fejezett, de föltételezhető igényétől. Mindkét esetben, de különösen az utóbbiban a könyvtárosnak a kérdés átvételekor tisztáznia kell a használó információs igényének kiterjedését, hogy együtt állapíthassák meg a teljesség kritériumait. Ez az eljárás segít a könyvtárosnak abban, hogy ne kövesse el azt a hibát, hogy a használóval való konzultáció nélkül, paternalista álláspontra helyezkedve maga határozza meg a használónak adott információ terjedelmét és tartalmát.

VI.4. Az információ hitelessége

186 A könyvtáros szakmai becsülete fejeződik ki a használók iránt tanúsított felelős magatartásban, amely megakadályozza, hogy tudatosan félrevezesse a használókat a források minőségét illetően, hamis, nem helytálló információkat nyújtson, rendelkezésre álló forrásokra ne hívja fel a figyelmet vagy meglétüket letagadja, hozzáférhetőségüket elhallgassa vagy megtagadja. A könyvtáros úgy is visszaélhet az információval, hogy részrehajló eredményeket ad meg, tudatosan terjeszt rossz vagy lelkiismeretlen kutatási eredményeket, vagy pedig megbízhatatlan vagy téves elbírálási véleményekkel próbálja meg érvényessé tenni az információkat. A könyvtárosnak tiszteletben kell tartania az információs források sértetlenségét és gondoskodnia kell arról, hogy megfelelő módon idézzék a használt forrásokat, s utaljanak rájuk. A könyvtárosnak a használó kérésére közelítően teljes, fellelhető információt kell rendelkezésre bocsátania (rámutatva a hiányokra is), lehetőleg a releváns információra korlátozva válaszát, s elvárható tőle, hogy a forrásokat legalább bibliográfiailag minősítse (a kiadó, a kiadás éve, az adatgyűjtemény hatálya, a kiadás sorszáma és jellemzői, közreműködők stb.) és a lelőhelyet feltüntesse.

187 Az adott információ hiteles volta alapozza meg a használó bizalmát a könyvtárosban. Jogi értelemben a nem helytálló, hamis, félrevezető információ hibás teljesítésnek minősül; s ha a könyvtárost olyan kereskedőnek tekintjük (s miért ne?), aki az információ árut veszi-adja, akkor rosszul teljesít, ha olyasmit ad el, amiben a hiba már a vásárláskor is benne volt. A szavatosságnak ez az értelmezése aligha alkalmazható a könyvtár működésére, a könyvtáros és a használó viszonyára teljes mértékben, mégis hasznos kiinduló pontot jelenthet, amikor a könyvtáros által nyújtott tájékoztatásnak az etikai dimenzióját vizsgáljuk.

188 A könyvtárostól egyfelől elvárható, hogy legjobb tudása szerint járjon el a gyűjtemény építésében és feltárásában, másfelől azonban nem támasztható vele szemben az a követelmény, hogy a könyvtárban meglévő vagy külső szolgáltatóktól származó dokumentumok tartalmával olyan mértékig tisztában legyen, hogy igazságukért felelősséget vállaljon. A könyvtáros etikus viselkedése tehát az, hogy erre a körülményre felhívja a használó figyelmét, s hogy az ő kompetenciájába esik a kapott információ igazságtartalmának, felhasználhatóságának az elbírálása. Ezen az elvi alapon – s e fenntartás hangsúlyozásával – azonban meglehetősen kiterjedt a könyvtáros felelőssége az általa nyújtott tájékoztatásért. A könyvtáros nem nyújthat tudatosan téves információt, s kétség esetén az információ helytálló voltában ezt a körülményt a használó tudomására kell hoznia; nem tarthatja vissza a használó által kért információt; minden eszközt és lehetőséget igénybe kell vennie a használó kérésének teljesítésére, ha pedig ezt a használati szabályzat nem engedi meg, akkor legalább a használó figyelmét fel kell hívnia arra, hogy a kívánt információt milyen eszközök és források révén szerezheti meg; szükség esetén a könyvtárban dolgozó kollégáihoz kell fordulnia szakmai segítségért, s ebben nem gátolhatja meg a személyes presztízs féltése; kollégáitól érkező hasonló kérésnek készséggel kell eleget tennie; a kérést csak abban az esetben továbbíthatja más könyvtárhoz, ha a saját könyvtára gyűjteményi, eszközbeli és személyi felkészültsége nem elegendő a kielégítő válaszadáshoz. A könyvtáros etikai felelősségét veti fel, ha felkészületlenségéből kifolyólag nem találta meg a keresett információt vagy nem irányította a használót a kérést nagy valószínűséggel megválaszolni képes forráshoz, intézményhez.

189 A fenti keretek között a könyvtáros igenis felelős az általa adott információért a kereskedelmi szavatosság jogi értelmében is. A tájékoztatás az esetek túlnyomó többségé-

ben személyes kapcsolatot tételez fel, amelyben a könyvtáros nem maradhat anonim személy. Ezért etikai követelménynek tekinthető, hogy a tájékoztató könyvtáros nevével mutakozzék be, ha telefonon vagy más telekommunikációs eszközön kér valaki információt, s ha személyesen a könyvtárban, akkor vagy szóval vagy kitűzővel hozza nevét a használó tudomására. Így valósítható csak meg a tájékoztatásért viselt egyéni szakmai és etikai felelősség. A tájékoztatás hitelességének garantálásában az vezesse a könyvtárost, hogy tegye a jót, de legalább ne ártson.

VI.5. Az információt kérő és adó viszonya

190 A könyvtáros feladata az, hogy elősegítse az egyes ember és a számára szükséges információ–ismeret–alkotás egymásra találását. A mai technikai feltételek minden lehetőségét felhasználva a könyvtáros arról gondoskodik, hogy a használó ne dolgvégezetlenül távozzék, vagy ne a használó keresse fel a lelőhelyet, hanem az információ–ismeret–alkotás keresse fel valamely/adekvát hordozón a használót. A könyvtáros tiszteli olvasója idejét, ezért a lehető mértékben gyorsan, személyre szabottan, a lehető adekvát szolgáltatásokat nyújtja, hogy az állampolgár ráleljen szükségletei forrására, illetve hogy a dokumentumok használóra találjanak. A könyvtáros kínálja fel a lehetőségeket, s bízza a használóra annak eldöntését, melyik megoldást tudja vállalni!

191 Az információt kereső és a könyvtáros kapcsolata bizalmi viszony, amely azon alapszik, hogy a használó feltételezése szerint a könyvtáros jártasabb az információ megszerzéséhez vezető eljárásokban, kész segíteni és a használó javát akarja, valamint a folyamat minden elemét (a kérő személye, a kérés tárgya, a keresés lefolyása és eredménye, az információ felhasználása stb.) bizalmasan kezeli, ami alól csak a törvény rendelkezése adhat felmentést. Az információszerzés folyamatában a könyvtáros nem foglalhat el autoriter magatartást, s nem töltheti be az ismeretek birtoklójának felsőbbrendű szerepét. Egyrészt azért nem, mert a használó emberi méltóságának tiszteletben tartása ezt nem engedi meg, másrészt mert a használó és a könyvtáros az információkeresés során is partneri viszonyban áll, s harmadrészt azért sem, mert számos esetben magáról a tárgyról a használó jóval behatóbb ismeretekkel rendelkezik, mint a könyvtáros, akinek viszont a keresési technikák terén van előnye.

192 A könyvtáros azonban nem tekintheti a saját privilégiumának az információkeresési eljárások ismeretét. Az információ rendelkezésre bocsátása mellett kötelessége, hogy a használókat megtanítsa a források felkutatására, kiértékelésére és hasznosítására. Ennek a feladatnak a jelentősége annál is inkább megnövekedett, mert az információszerzés módzatai megváltoztak, kiszélesedtek, bonyolultabbakká váltak, s ezzel nőtt a használó kiszolgáltatottsága. Ezt a technikai–lélektani gátat éppen a használóképzés erősítésével lehet lebontani. Ezért az információszerzés készsége és technikái elsajátításának megtanítását be kell építeni az információs folyamat valamennyi mozzanatába, különösen az iskolai keretekben folyó képzés minden szintjén, de az életen át tartó tanulás formáiba és alkalmába is.

193 A könyvtáros dolga, hogy a lehető legjobb és legkönnyebb hozzáférést biztosítsa a használó számára az információhoz, a dokumentumok teljes köréhez, kivéve az arra illetékesek által bizalmasnak minősített (titkosított) anyaghoz. E tekintetben sincs helye semmiféle cenzúrának egészen addig, amíg az anyag használata nem ütközik törvénybe. A tudomány, a kutatás, a művészeti alkotás, a gazdaság, a mindennapi élet szempontjára

ból kiemelkedő jelentőségű az információhoz való szabad hozzáférés; ennek az elvnek kell érvényesülnie a használó és a könyvtáros viszonyában is.

194 A könyvtárosnak tapintattal, de határozottan kell kezelnie a használók részéről jelentkező törekvéseket, amelyek az információs jogokkal való visszaélésre irányulnak, s többnyire az érintettek kiváltságos vagy hatalmi helyzetére épülnek. Az információhoz való jog mások rovására való érvényesítésének a könyvtáros álljon ellen, s hárítsa el az erre irányuló, hol erőszakosabb, hol finomabb formát öltő szándékokat. A határozott, de türelmes fellépés feltételezhetően hat a maguknak előjogokat vindikáló használókra, különösen ha a használói közösség támogatására is számíthat a könyvtáros. Végső esetben a fenntartóhoz vagy a nyilvánossághoz fellebbezhet megfelelő formában. Ha a könyvtár fenntartója részéről nem számíthat támogatásra ez irányú erőfeszítésében, meg kell elégednie azzal, hogy a helyes eljárásra és gyakorlatra felhívja a fenntartó figyelmét, s a továbbiakban az ő utasításainak megfelelően jár el.

195 Az információszerzés folyamatában megvan a veszélye annak, hogy a használó függő, kiszolgáltatott helyzetbe kerül a könyvtárossal szemben, aki – képletesen szólva – az információ csapját kezeli. Ez súlyos etikai vétség, amelyet nem csak kerülni kell, hanem megfelelő eszközökkel (szabályzatok, ellenőrzés) meg is kell akadályozni. Nem kerülhet a használó olyan helyzetbe, hogy azt érezze, a könyvtáros szívességet tesz neki a szükséges információ rendelkezésre bocsátásával, amiért neki hálásnak kell lennie, s háláját anyagiakkal is ki kell fejeznie. A paraszolvencia könyvtári feltűnése ellen addig kell fellépni, ameddig nem lesz késő. Ilyen meggondolásból még a csekély értékű, jelképes ajándékok (édesség, virág stb.) elfogadása is kérdéses; a használó háláját – ha szükségesnek tartja – a könyvtár anyagi támogatásával fejezze ki.

196 Elengedhetetlen szakmai követelmény, hogy az információ szolgáltatását a könyvtáros a használó személyes körülményeihez, adottságaihoz szabja. Ez megkívánja, hogy megismerkedjék a használó személyiségének lelki–szellemi vonásaival, felkészültségével, intellektuális szintjével. Mindezt tapintatosan és csak a szükséges mértékben tegye. Soha ne legyen tolakodó és semmiképpen se sértse meg a használó magánszféráját. Ugyanakkor küszöböljön ki minden olyan külső–belső tényezőt, ami feszélyezhetné az információt kérőt kérése előterjesztésében. Alakítsa ki úgy a tájékoztatási pontot, hogy a használóval folytatott konzultációt ne zavarhassa egy másik használó jelenléte. Ha ez nem lehetséges, fel kell ajánlani a négy szemközti párbeszéd lehetőségét.

197 A könyvtárnak, illetve könyvtárosának címzett, hagyományos vagy elektronikus formában érkezett levelekből következő ügyeket emberileg és szakmailag egyaránt kifogástalanul kell elintézni. A levelek válasz nélkül hagyása, a bennük szereplő kérések és feltett kérdések semmibevétele szakmai (tájékoztatási, referenzs) szempontból totális kudarc, emberileg pedig súlyos neveltlenség.

198 Ha a könyvtáros egy könyvtár alkalmazásában áll, munkaidején kívül csak a könyvtár szabályzataiban előírt módon vállalhat bárkitől információellátásra irányuló megbízást. Ha a könyvtáros vállalkozóként működik, tartsa magát az információs brókeret etikai kódexéhez is.

VI.6. Az internet és a számítógépes hálózatok használata

199 A számítógéppel és telekommunikációs eszközökkel hozzáférhető hálózatok megjelenése egyre inkább hozzájárul ahhoz, hogy eltűnjenek az egyes könyvtártípusok kö-

zötti éles különbségek, s a használók esélyegyenlőségét az információhoz való hozzáférésben egyre kevésbé befolyásolja, melyik könyvtárból folytatják a keresést. Az egyes könyvtárak hasonló etikai problémákkal találják magukat szemben akár az internet, akár más számítógépes hálózat használata során. Rá kell mutatni arra is, hogy mind etikai szempontból, mind gyakorlatilag ugyanúgy tekintendők a hálón hozzáférhető források, mint a hagyományos, papír- vagy egyéb hordozón lévő, s ugyanazok az alapelvek vonatkoztatandók használatukra. A szellemi szabadságból, az információ szabadságából eredeztethető az internet korlátozás nélküli, mindenki számára egyenlő hozzáférhetőségének követelménye. Bizonyos problémák azonban nagyobb erővel jelentkeznek az internet közegében, s bizonyos megfontolások nagyobb figyelmet érdemelnek, mint pl. a nyomtatott dokumentumok esetében. Kétségtelen, hogy az új technológia elterjedésével párhuzamosan kitáguló világban etikailag is megnehezedik a könyvtáros dolga, s felelősségét tovább növeli, hogy a könyvtár ma már elfogadottan és egyre valóságosabban az internet nyilvános hozzáféréseinek kulcsponyjává válik. A számítógépes hálózatok és az internet megjelenése a könyvtári mindennapokban nyilvánvalóvá tette, hogy a korábban pusztán technológiainak tekintett feladatoknak vagy problémáknak etikai vetülete is van (gondoljunk csak például az adatkonverzióra, az adatkezelésre és -védelemre, az adatbiztonságra, az on-line keresésre, az elektronikus adatcserére és hozzáférésre, a számítógépes bűnözésre, az elektronikus források megbízhatóságára stb.). Valószínűleg szükségesnek fog bizonyulni, hogy külön etikai szabályzat foglaljék az internettel kapcsolatos viselkedési normákkal, első lépésben azonban talán elegendő, ha az általános könyvtárosi etikát értelemszerűen alkalmazzuk az internet használatára is.

200 Ugyanazok a kérdések merülnek fel az elektronikus dokumentumok kapcsán, mint az egyéb hordozókon lévő esetében, azonban az internet jellegéből (kontroll nélkül növekvő tartalmak, szélsőséges nézetek anonim megjelenése stb.) következően nem lehet vitás olyan internet (vagy nyomtatott) tartalmak ártalmas társadalmi hatása (egy-egy használói csoportokra, különösen gyerekekre) mint az akár reális, akár fiktív erőszakos cselekményeket (bűnesetek, közlekedési balesetek, rasszista megmozdulások, újfasiszta akciók stb.) naturalista módon bemutató vagy ilyenekre biztató oldalak, szerencsejátékokat kínáló portálok, függőséghez vezető játékok, pornográf és obszcén képek és szövegek, erotikus szolgáltatásokat kínáló hirdetések, a pedofília megjelenítése, a kábítószerek propagandája, a gyerekkorúak védtelenségével visszaélő, különféle üzleti vállalkozások kínálata, a gyűlöletkeltés egyes csoportok iránt.

201 Mindezek a tartalmak intenzívebben hatnak az internet közegében, mint a hagyományos, nyomtatott médiumokban. Ezért új fénybe kerülnek a könyvtárosi etika korábbi kérdései (pl. a társadalom előtti felelősség, a könyvtár semlegessége, cenzorság, a személyes adatok bizalmas kezelése, az olvasók és az általuk használt dokumentumok jegyzékei). Több olyan ország van, ahol a törvényhozás és a hatóságok felléptek a társadalom mentális higiéniája érdekében az államot megvédendő a felforgató, a közösséget (különösen a gyerekeket) megkímélendő a sértő anyagoktól. Megtiltották a szolgáltatóknak az ilyen anyagok tárolását, öncenzúrát írtak elő, állandó monitoring szolgálat segítségével letiltottak bizonyos helyeket a hálóról, netfiltereket (szűrőprogramokat) építettek be a technológiába, hogy a nem kívánt tartalmakhoz való hozzáférést lehetetlenné tegyék az otthonokból, az iskolákból, munkahelyekről, könyvtárakból, jelszavakat alkalmaztak, különbséget tettek a hozzáférés terjedelmében attól függően, hogy mely terminálok milyen használói kör számára állnak rendelkezésre, a könyvtárakban úgy helyezték el az internettartalmakat megjelenítő képernyőket, hogy a könyvtáros, de bármely használó is rájuk tekinthessen (közösségi kontroll) stb.

202 Mindezen erőfeszítések ellenére ezek az intézkedések kétséges eredményeket hoztak, s a szűrés és korlátozás problémáját nem oldották meg. Úgy látszik, tudomásul kell venni, hogy nem lehet egyszer s mindenkorra pusztán adminisztratív és technológiai eszközökkel e káros és ártalmas jelenséget kiküszöbölni. S alighanem ezen eszközök bevetése alapvető emberi jogokat sért, s megkérdőjelezi a tájékoztatás szabadságát. A könyvtárosnak magától értetődően jogkövető magatartást kell tanúsítania, amennyiben a korlátozásról törvény vagy jogszabály intézkedik, azonban nem adhatja fel a gondolat- és vélemény szabadság, mint a szabad és demokratikus társadalom alapértéke megváltásának és szolgálatának elsőbbségét. Kevesebb baj származik ennek védelméből, mint megsértéséből. Végül is a könyvtárból hozzáférhető internet – csakúgy, mint az egyéb tájékoztatói források – használatának kontrollja nem a könyvtáros feladata, ezért nem tehető felelőssé, miként azért sem, hogy mire használja fel valaki a bárhonnét nyert információt. A könyvtáros csak arra törekedhet, hogy minimalizálja az információkhoz való szabad hozzáférés esetleges káros következményeinek hatását.

203 Különbséget kell tenni azonban a bizonyos források használatának tiltása és a használat kényszerű korlátozása között. Ez utóbbi kizárólag anyagi kérdés, amely a könyvtár gazdasági erőforrásaitól, technológiai felkészültségétől függ. Éppen az egyenlő használat biztosítása végett korlátozhatja a könyvtáros az internet nyilvános használatát, s függeszthet fel olyan szolgáltatásokat, mint az e-mail, chat, játékprogramok, szövegszerkesztés, honlapkészítés stb. E szolgáltatások korlátozása történhet időbeli megszorításokkal vagy térítés szedésével.

204 A számítógépes információs rendszerek olyan összetett technológiákat használnak, amelyek kialakulása és fejlődése indokolt aggodalmakat válthat ki. Például e rendszerek ki vannak téve annak a veszélynek, hogy illetéktelenek is hozzáférnek a tartalmukhoz vagy a felhasználókra vonatkozó információkhoz. Az on-line keresést végző könyvtárosnak óhatatlanul nagyobb szűrő funkciója van, mint a hagyományos anyagból tájékoztatónak, hiszen sok helyütt a használó teljes mértékben rábízta a keresést (nem is szólva arról, ha az olvasó közvetlenül nem is kereshet önállóan), s esetenként – a találatok túlságosan nagy halmaza miatt – a válogatást is. Ráadásul nehéz, ha nem éppen lehetetlen a találatok minőségének ellenőrzése. Az adatbázisok sokfélesége, különbözősége és bonyolultsága miatt a könyvtárostól nem várható el, hogy mindegyikben egyformán járatos legyen. Mindezek a nehézségek kétségessé teszik, mennyiben tehető felelőssé a könyvtáros az ily módon szerzett információért. A virtuális tájékoztató szolgálatok esetében még problematikusabb a helyzet, hiszen a távoli felhasználó még kevésbé lehet tisztában az adott szolgáltatás kereteivel, s viszont: a tájékoztató könyvtáros a használó körülményeivel. Ez a helyzet arra int, hogy mielőbb ki kell dolgozni az elektronikus információs szolgáltatás etikai követelményeit.

VI.7. Térítés az információért

205 Az információ áru jellegének erősödésével és általános elfogadásával mind nyomatékosabban vetődik fel az érte fizetendő térítés. Az információs forrásokhoz való hozzáférés egyenlőségét különös mértékben veszélyezteti a források használatának térítéses volta. Ahogyan egyre inkább tudatosodik az információ anyagilag is kifejezhető értéke, annál inkább megmutatkozik áru jellege, amivel együtt jár, hogy az érte fizetendő térítés többeket (sokakat?) elzárhat ettől az árutól. Ez különösen érvényes az interneten lévő in-

formációkra, hiszen már a szükséges segédeszközök beszerzését és a hálózati kapcsolatot sem képes mindenki megfizetni. Ezért eszmei célként kell a könyvtárosnak maga elé tűznie, hogy a könyvtárban lévő eszközökért és a könyvtárból igénybevett hálózatért nem szabad térítést szedni, ugyanúgy, ahogyan a polcra leemelt bibliográfia vagy kézikönyv használatáért sem kell díjat fizetni. Lehetséges, hogy az anyagi feltételek nem engedik meg a térítésmentes internethasználatot a könyvtárban, de ez átmeneti állapotnak tekintendő. Ha pedig az igénylők száma meghaladja a könyvtárból létesíthető internetkapcsolatok mérvét (terminálok száma, a térítésmentes kapcsolati órák száma), akkor meg kell szervezni, hogy a használók egyenlő időtartamban férhessenek hozzá az internethez. Ha az ingyenes hozzáférés mellett lehetséges a térítéses is, akkor – ugyancsak átmeneti megoldásként – az esélyegyenlőség érdekében egyes használói csoportokat előnyben lehet részesíteni az ingyenes hozzáférésben.

206 További problémát jelent, ha az internetről és az egyéb hálózati forrásokból nyert információért (magáért az egyes adatbázisok, helyek hozzáféréseért, illetve a letöltésért) is fizetni kell. A teljes ingyenesség kívánatos cél lehet, de elfogadható etikai szempontból az is, ha az ingyenesség csak a könyvtár esélykiegyenlítő, közszolgálati információs és tanulmányi szerepével kapcsolatos információszerzést illeti meg. Ha ez utóbbiért fizetendő térítést sem tudja magára vállalni a könyvtár (gazdasági kényszerhelyzet), ez átmeneti jelenségnek tekintendő.

207 Az információt a könyvtárosi etika közjónak tekinti, amelyhez az információ szabadsága értelmében bárkinek minden korlátozás nélkül kell hozzáférnie. Ugyanakkor azt is tudomásul kell venni, hogy az információ előállítása, beszerzése, kezelése, rendelkezésre bocsátása vagy a társadalom, vagy az egyén részéről ráfordításokat kíván meg. Tehát méltányos, ha a használatól részben vagy egészben a költségek megtérítését, sőt tisztességes hasznot várnak el. Ezt a kényes problémát a helyi különbségek és adottságok, a szolgáltatott információ jellege, a felhasználás célja és egyedi tényezők figyelembevételével lehet csak kezelni, tekintettel a szerzői jogi törvényre is. A könyvtáros etikai dilemmája abban áll, hogy milyen mértékben várható el a társadalomtól (állami, önkormányzati szervektől) a szolgáltatások és igénybevételük finanszírozása. Ugyanis a térítési díj, illetve túlzottan magas szintje tovább mélyítheti és szélesítheti az információban gazdagok és szegények közötti szakadékot, az információ ingyenességének következetes érvényesítése pedig az információ elapadásához vezethet. (A probléma kezeléséhez felhívjuk a figyelmet a víz mint közjó analógiájára.)

VII. Könyvtárosi szakmai közösség

VII.1. Szakmai szolidaritás

208 A könyvtáros szakma tagjai egyenlő státust élveznek; mint szakemberek között nincs alá- és fölérendeltségi viszony, a kiválóságot egyedül a teljesítmény és a minőség szerint lehet megítélni. Más kérdés a munkahelyi hierarchia, amelynek nem a könyvtárosi etikához van köze, hanem a munka- és szervezeti etikához. A modern könyvtárosságnak azonban lényegi jellemzője, hogy közösségben végzendő tevékenység, akár a több alkalmazottal működő könyvtárakra gondolunk, akár az egyszemélyes könyvtárra, amely szorosban együttműködik a tőle földrajzilag esetleg igen távoli, ám a telekommunikáció révén igen közeli többi könyvtárral. A könyvtáros szakmai munkája mindenképpen munkaközösségben végzett tevékenység, aminek feltétlenül megvannak a maga etikai követelményei és következményei is. Így: kooperációs kötelezettség a különféle szolgáltatásokban és e szolgáltatások feltételeinek megteremtésében, szolidaritás a szakma egészével és egyes csoportjaival, azonosulás a szakma társadalmilag akceptált eszményeivel, feladataival és céljaival, hozzájárulás a szakma mint olyan előrehaladásához, fejlődéséhez.

209 Minden könyvtáros felelősséget visel a szakma társadalmi presztízséért. A társadalom és közösségei előtt személyében is a szakma egészét képviseli, ezért viselkedésével, szóbeli megnyilvánulásaival és tetteivel azon legyen, hogy ne rontsa a szakma nyilvános arculatát, sőt erejétől telhetően javítsa. A könyvtárostól az is elvárható, hogy tartózkodjék a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyének és jelentőségének nem csak lebecsülésétől, hanem túlbecsülésétől is. Időnként sajnos ez utóbbira is látni példát, és az legalább annyira káros a könyvtárosságra nézve, mint a lebecsülés. Ezért elvárható tőle, hogy védje meg a szakma hírnevét méltatlan támadásoktól. Egy szakma társadalmi presztízsét az egyes tagok teljesítménye alapozza meg. A szakma méltóságának megvédéséért a könyvtáros teheti a legtöbbet magas színvonalú felkészültségével és az etikai kódexben foglalt normák betartásával. Ha ő maga nem tiszteli szakmáját, aligha várhatja el, hogy a társadalom megbecsülje. A gyenge szakmai teljesítmény, az erkölcsileg kifogásolható viselkedés nem csak egyes tagjai társadalmi státuszát kérdőjelezi meg, hanem megrendíti a szakma iránti közbizalmat.

210 A könyvtáros tudatában van annak, hogy a társadalmi munkamegosztás keretébe illeszkedő, fontos és sajátos feladatokkal bíró szakma tagja. Ennek megfelelően viselkedik mindazokkal szemben, akik ugyanezen szakma tagjai. Tisztelet, méltányosság és jóhiszeműség vezérli kapcsolatában társaival. Tiszteletet tanúsít tudásuk iránt, méltányos teljesítményeik elismerésében és jóhiszemű eljárásaikat illetően. A könyvtáros legyen

hű szakmai közösségéhez és saját érdekében is erősítse az összetartozást a szakmán belül. Szóban és cselekedetben nyilvánítsa ki szolidaritását veszélyeztetett kollégáival. A vonatkozó jogszabályokra, rendelkezésekre, megállapodásokra, szerződésekre támaszkodva velük együtt síkra száll a könyvtárosi szolgálat megkívánta munkafeltételekért, védi a munkavállaló könyvtárosok érdekét és jogait, előmozdítja boldogulásukat.

211 A könyvtáros munkáját közösen végzi más szakmák képviselőivel, akiknek közreműködése nélkülözhetetlen a mai könyvtárak tevékenységében. Velük, s más, nem könyvtárosi szakképzettségű munkatársaival szívélyes, feladatra orientált kapcsolatokat ápol, s nem érezheti esetleges szakmai fölényét. Várhatóan a jövőben növekedni fog a könyvtárakban az önkéntes, társadalmi munkás segítők száma. Őket tisztelettel és méltánnyalással kell fogadnia a könyvtárosnak, s minden segítséget megadni nekik, hogy vállalt feladataikat elláthassák. Lényeges azonban, hogy a társadalmi munkásokra ne hárítsanak át könyvtárosi szakképzettséget igénylő teendőket.

212 A könyvtáros nem sértegetheti társait, szakmai tevékenységüket és etikai magatartásukat konstruktív formában bírálja, szívélyesség és jó modor jellemzi a vitákban való részvételét, kerüli az ártó szándékú vádaskodást. A könyvtáros védje és őrizze meg kollégái szakmai hitelét, ne kérdőjelezze meg társai szakmai kompetenciáját. A szakmai autonómiából következően nem mondhat véleményt társairól, nem minősítheti munkájukat vagy bírálhatja felül szolgáltatásaikat a használó jelenlétében; ha ezzel kapcsolatos kifogása van, azt kötelességszerűen az esemény után hozza kollégája vagy a könyvtári közösség tudomására és így gyakorolja a kritikához való jogát.

213 A szakmai közösség iránt viselt felelősségből következik, hogy a könyvtáros kötelessége a szakmai színvonal állandó emelése részben önképzés, részben a korszerű technológiák, eljárások alkalmazása, részben tudásának és tapasztalatainak másokkal való megosztása révén. Nem méltó viselkedés a könyvtárostól, ha ismereteit nem bocsátja társai rendelkezésére, ha jártasságát önző módon kizárólag saját előnyére, mások hátrányára használja. Ehhez szorosan hozzátartozik, s a könyvtárosság megőrző-átörökítő-szervező jellegzetességéből következik a szakmai múlt megbecsülése, az elődök tisztelete, a szakma hagyományainak ápolása és a szakmai kontinuum fenntartása. A szakma története során kivívott értékeket, eszményeket – melyek a társadalomban élő értékek és normák részei – a torzulásoktól megszabadított, a változó, az új követelményekhez igazított formában kell megőrizni és követni, hogy beépüljenek a szakma egységes gondolati alapjába. Minden könyvtáros az elődök munkájára építve tevékenykedik a jelen és a jövő számára, tiszteli szakmája múltját, ápolja hagyományait, értékeli, megőrzi és továbbviszi elődei munkáját, szellemét. A könyvtáros hagyományőrző.

214 A könyvtáros szakmában is újabb és újabb generációk lépnek színre, ami felveti a kikristályosodott etikai elvek, a szakmai magatartási szokások átörökítésének kérdését. A kezdő szakembereket útmutatással, oktatással, személyes példával kell támogatniuk a pályafutásukat korábban kezdett könyvtárosoknak, legyen szó napi feladatokról, hosszabb távra szóló vállalkozásokról, kísérletezésről, tudományos munkáról vagy publikálásról. Különösen a nagy szakmai tekintéllyel bíró, véleményvezető idősebb könyvtárosok és a vezető munkaköröket ellátók tekintsek kedves kötelességüknek a fiatal nemzedékek orientálását és a szakmába való bevezetését. Ugyanígy a még aktív generációk tagjaitól elvárható, hogy tőlük telhetően figyelemmel kísérjék a nyugdíjba vonult, idősebb kollégák sorsát, s éreztessék velük az egyéni és közösségi szolidaritásból fakadó segítőkészséget. A könyvtárosi etika körébe tartozó ismeretek akár önálló kurzus, akár más tantárgyak keretében elsajátíthatók, de az etikus magatartás és viselkedés csak a

könyvtári gyakorlat során, az intézmény munkatársi közössége által képviselt erkölcsi szellemiség elsajátítása és követése révén.

VII.2. Könyvtárközi együttműködés

215 Az az alapelv, hogy minden könyvtár csak kisebb és nagyobb rendszer részeként képes küldetését betölteni, csak a könyvtárosok nagyfokú együttműködési és segítőkészsége, empátiája révén teljesülhet, valósulhat meg. Ezért minden könyvtárosnak kötelessége – intézményen és rendszeren belül – munkatársai segítségére sietni, ennek keretében szolgáltatásait falakon belül és kívül maximálisan mások rendelkezésére bocsátani. Kissé túlzó megfogalmazásban: konkrét kérés esetén szinte pozitív diszkriminációt alkalmazva, a kölcsönösség jegyében teljesíteni kell a máshonnan érkező igényt, s nem szabad kifogásként hivatkozni a csak feltételezett helyi használói igényekre, vagy túlzóan aggályoskodó állományvédelemre. Minden könyvtáros a saját intézménye és a könyvtári rendszer erőforrására egyaránt támaszkodva nyújtja szolgáltatásait, s az ebből adódó lehetőségeket egyformán ajánlja fel a használóknak. A könyvtáros támaszkodik a könyvtári rendszer egészére, s maga is hozzájárul működéséhez.

216 Mint ahogy a könyvtári szolgálat, úgy a könyvtáros szakma is a könyvtárak és könyvtárosok közötti együttműködésre épül országos és nemzetközi viszonylatban egyaránt. Az együttműködés elképzelhetetlen és megvalósíthatatlan a résztvevők morális hozzáállása nélkül. Itt nem csak a kölcsönös érdekeket kifejező, *clara pacta boni amici* vagy *pacta sunt servanda* maximákba foglalható, üzleti tisztességre gondolunk, bár ez is tartópillére a könyvtárközi együttműködésnek. A könyvtárak, még inkább a könyvtárosok egymás közötti kapcsolatát ezen túlmenően a sakkozók *gens una sumus* jelmondata fejezi ki inkább. Ezért az egyes könyvtáron belüli kapcsolatokra vonatkozó követelmények lényegüket tekintve érvényesek a más-más könyvtárak dolgozói közötti köteleke-re is, kiegészítve olyan elvekkel, mint

- az egyes könyvtárak, könyvtári intézmények és szervezetek közötti együttműködés jórészt a bennük dolgozó könyvtárosokon múlik: az ő jó szándékuk, készségességük, etikus magatartásuk és szakmai áttekintőképességük a záloga a közös jó előmozdításának;
- a könyvtárosoknak ezért nem csak tudásukat és tapasztalataikat kell egymással megosztaniuk, hanem képeseknek kell lenniük arra is, hogy a rájuk bízott eszközöket és erőforrásokat közösen és összehangoltan hasznosítsák úgy, hogy ne rövidítsék meg ezzel a közvetlenül szolgált közösséget, sőt a hatékonyság növelésével emeljék az ellátás színvonalát;
- a könyvtárosoknak tudatosítaniuk kell magukban, hogy szakmai feladataik ellátásában kölcsönösen függnek egymástól (pl. a bibliográfiai leírások elkészítése közös katalogizálásban), ezért van szükség arra, hogy kifejlesszék és fenntartsák a megértést és a kooperációt minden könyvtár között, függetlenül típusától és fenntartójától; ez nem valamiféle öncél, hanem a könyvtári szakma immanens jellegzetessége, hiszen minden kooperáció elsőrendű célja az egyes könyvtárak szolgáltatásainak fejlesztése, a könyvtárosi munka színvonalának emelése, a könyvtárosi hivatás szakmai és etikai követelményeinek teljesítése;
- a könyvtáros nyilván elsődlegesen a saját használói közössége ellátásáért felelős, azonban e feladatának sem tud maradéktalanul eleget tenni, ha nem veszi tekin-

tetbe az összes többi könyvtár tevékenységét és szolgáltatásait, s a kölcsönösség alapján nem járul hozzá amazok működéséhez;

- a nagyobb könyvtárakban működő könyvtárosok erkölcsi kötelessége támogatni tanácsal, szervezőmunkával, közös érdekű szakmai feladatok ellátásával, a közterhekből nagyobb rész vállalásával a kisebb könyvtárak és könyvtárosaik munkáját (a nobilitas obligat sajátos érvényesítése);
- a nem nyilvános könyvtárban tevékenykedő könyvtárosnak meg kell értetnie fenntartójával/munkáltatójával, hogy a kölcsönösségen alapuló kooperáció éppen a kisebb, elszigetelt könyvtárak eminens érdeke, hiszen a könyvtár hatékony működése a nagy rendszerhez való csatlakozáson múlik; a könyvtáros részéről etikátlan magatartás, ha erre nem hívja fel az érintettek figyelmét;
- bár nem lehet eltekinteni a könyvtárközi kooperáció anyagi eszközökkel való szabályozásától, az önzetlen, a használó – bárhol is jelentkeznek – szolgáltatának az intézményi anyagi érdekekkel összehangolt szolgálata a szakmai etika alapkövetelménye;
- egyik könyvtártól sem várható el azonban, hogy egy adott közösség szolgálatára rendelt anyagi erőforrásait minden korlát nélkül más fenntartók gondjaira bízott könyvtárak közvetlen használói ellátására fordítsa – a könyvtáros etikai érzékére hárul a méltányosság mértékének és módjának kidolgozása;
- a könyvtárak közös vállalkozásai, a szabványosítás, a megosztott feldolgozás, a forrásmegosztás, a dokumentumellátás (az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer kiépítése és működtetése), a könyvtárközi kölcsönzés stb., egyáltalán a könyvtári és dokumentációs szolgáltatások integrálása az országos információs rendszer keretében, nem pusztán bizonyos feladatok hatékonyabb és eredményesebb megoldását kínálják, hanem bennük a szakma küldetése, közös céljai realizálódnak, s erősítik a szakmai összetartozást, a könyvtárosok egymás iránti bizalmát és segítőkészségét;
- a könyvtáros legyen tudatában szakmája globális összefüggéseinek és törekedjen a különböző információs rendszerek közötti együttműködésre, a dokumentumok és az információ szabad áramlását akadályozó földrajzi és szervezeti akadályok csökkentésére, ugyanis a magyar könyvtárosság része a nemzetközi könyvtárügynek és részt vesz a kölcsönös függőségen alapuló nemzetközi kooperáció hálózataiban, rendszereiben és tevékenységében; nem feledheti sose, hogy amiként az információáramlás, úgy a szakmai együttműködést előíró etikai imperativus sem ismer országhatárokat, s éppen a könyvtárak és könyvtárosok nemzetközi kooperációja lehet egyike a globalizáció ártalmait ellensúlyozó tényezőknek azáltal, hogy közvetíti egyfelől az ország lakosságához és a helyi közösségek tagjaihoz a világ kulturális örökségét és információvagyonát, másfelől pedig a hazai kultúra, tudomány és művészet kincseit és teljesítményeit helyezi mások asztalára;
- a könyvtáros szakma nemzetközi jellegéből következően a könyvtárosnak szolidaritást kell vállalnia más országok könyvtárosaival mind a szakmai feladatok ellátásában, mind a szakmai ismeretek és szolgáltatások fejlesztésében, mind pedig a szakmai eszmények követésében, valamint az ezek védelmében elszenvedett üldöztetésben.

217 A könyvtárosok nemzetközi közösségével szemben fennálló kötelezettségeiken felül a magyar könyvtárosoknak különös figyelmet kell fordítaniuk azokra a kapcsolatokra, amelyeket a szomszédos országokban működő magyar nemzetiségű könyvtárosokkal

alakítanak ki. Ők részben a többségi nemzethez tartozó kollégáikkal együtt dolgoznak az ország különböző könyvtáraiban, részben a magyar lakosságot ellátó könyvtárakban működnek. Mindkét esetben számíthatnak a magyarországi könyvtárosok szakmai, esetleg egyéb ügyekben is megnyilvánuló segítségére, szolidaritására. A külföldön működő magyar könyvtárosok bekapcsolását a hazai könyvtári életbe minden könyvtáros tekintse személyes ügyének. Hasonlóképpen törekedjenek jó munkakapcsolatok kialakítására a magyar lakosokat ellátó könyvtárakban dolgozó, nem magyar nemzetiségű könyvtárosokkal. A világszerte működő, magyar származású könyvtárosokhoz a közös gyökerek, a közös kulturális háttér, a határokat átszelő közös nemzettudat fűzi a hazai könyvtárosokat. A kapcsolatok ápolása speciális hozzájárulás a nemzetközi könyvtárosághoz, s javára szolgálhat a hazai lakosság könyvtári ellátásának.

VII.3. Egyesületi tagság

218 Az etikai kódex nem írhatja elő kötelező módon egyetlen könyvtárosnak sem, hogy lépjen be valamely könyvtárosi társadalmi szerveződésbe és annak tagjaként vegyen részt a könyvtári közéletben. Szemben egyes országok gyakorlatával, mely szerint a könyvtárosként való alkalmazásnak előfeltétele a könyvtáros egyesületben történő regisztráció, nálunk a könyvtáros minősítést (az egyszerűség kedvéért nevezzük most és a későbbiekben könyvtárosnak azt a szakembert, akit a legkülönbözőbb nevekkel illet a szakirodalom, nevez a gyakorlat és minősít a diploma) az oktatási rendszerben lehet elnyerni, tehát nincs, ami kötelezően írja elő az egyesületi tagságot. Ugyanakkor azonban a könyvtároság, mint minden más szakma, azt is elvárja művelőjétől, hogy a maga erejéhez mérten járuljon hozzá fejlesztéséhez. Ennek adekvát szervezeti keretet a szakmai egyesületek nyújtanak, ezért kívánatos, hogy minden könyvtáros vegyen részt valamilyen, érdeklődésének megfelelő szervezet munkájában. A bekapcsolódás a szakmai közéletbe lehetővé teszi a könyvtáros számára, hogy egyrészt közreműködjön szakmája társadalom előtti képviseletében, presztízse növelésében, ismeretanyagának korszerűsítésében és bővítésében, másrészt részesedhessen a szervezett közösségben vállalt tagság előnyeiből (információáramlás, továbbképzés, véleménycsere, szakmai vitákban való részvétel stb.). Nem utolsósorban a szakmai egyesülettől számíthat védelemre a könyvtáros, ha a szakmai etikai kódex alapértékeinek megvallása és követése miatt esetleg konfliktusokba kerül könyvtáron belüli vagy kívüli erőkkkel.

219 Számolni kell tehát azzal, hogy nem minden könyvtáros, aki magáénak vallja a könyvtárosi etikai kódex értékeit, szükségképpen tagja valamelyik könyvtárosi egyesületnek. Akik azonban elkötelezték magukat egyik vagy másik egyesület tagjává, azok joggal várják el, hogy azok az egyesületek, amelyek kibocsátották és aláírták az etikai kódexet, maguk is az abban rögzített értékeket követve működjenek, s ennek megfelelően foglaljanak állást adott esetekben, beleértve a tagjaikat etikai okokból ért sérelmeket is. Kívánatos, hogy erre az erkölcsi védelemre azok a könyvtárosok és könyvtári dolgozók is számíthassanak, akik nem tagjai egyik szakmai egyesületnek sem.

220 Az egyesületi tagságot vállaló könyvtárosok tegyenek eleget az illető egyesület alapszabályában megfogalmazott követelményeknek, s lelkiismeretesen lássák el választás vagy felkérés révén elnyert funkcióikat. Ne feledkezzenek meg arról, hogy egy egyesületben való részvétel elsősorban nem jogokat és kedvezményeket jelent, hanem azt a lehetőséget, hogy a közösség javára dolgozzanak, eleget téve a maguk etikai normáinak.

VIII. A könyvtár mint munkahely

VIII.1. A könyvtáros és munkáltató (fenntartó) viszonya

221 A könyvtáros tevékenységét általában nem független személyként, hanem egy intézmény keretében, alkalmazásában fejt ki. Ebből következően a szakmai közösséghez fűződő viszonyán túlmenően egy munkahelyi együttesnek is tagja, továbbá egy fenntartó (önkormányzat, szerv, szervezet, testület, vállalat, intézmény stb.) megbízásából végzi munkáját. Mindhárom kapcsolatnak megvan a maga etikai tartalma, s a hatékony és eredményes munka előfeltétele, hogy ezek a kapcsolatok azonos vagy legalábbis hasonló értékrenden nyugodjanak.

222 Mielőtt a könyvtáros munkaviszonyba lép, jól teszi, ha tisztázza, a szakmai kompetencián túl milyen morális elvárásokat támaszt vele szemben leendő munkáltatója, illetve maga is kifejti etikai nézeteit és álláspontját. Föltételezhető azonban, hogy a gyakorlatban a két fél értékrendjének megegyező volta ellenére is kisebb-nagyobb nézetkülönbségek és összeütközések kísérik a közöttük létrejött kapcsolatot, s valószínű, hogy a végső szót mindig a könyvtár fenntartója, illetve megbízásából a könyvtár vezetője mondja ki. Bármilyen kudarcélményt okoz is egy-egy döntés a könyvtárosban etikailag megalapozott szakmai értékrendjének sérülésekor, el kell fogadnia egészen addig a pontig, ameddig a szakma alapértékei nem vonatnak kétségbe. Ilyen esetekben azonban a könyvtáros kötelessége a szóbeli, majd írásbeli tiltakozás, s végső esetben a szakmai fórumok és a nyilvánosság segítségéért folyamodhat. Ha mindezt megteszi, megtette, ami elvárható tőle, és nem kívánható, hogy munkaviszonya megszüntetését kezdeményezze, s ezzel létbizonytalanságnak tegye ki magát. Ez a procedura segít feloldani a „parancsra tettem” morálisan egyébként elfogadhatatlan álláspontját, s a könyvtárosi szolgálati etikát sértő döntés végrehajtásáért a felelősség teljes egészében az utasítás kiadóját terheli. Itt nemcsak arról van szó, hogy a fenntartó ne kényszerítse a könyvtárost etikátlan viselkedésre (s ne részesítse a könyvtárost retorzióban, ha ez ellen tiltakozik), hanem arról is, hogy minden intézkedéséért felelősséggel tartozik a megfelelő fórumok előtt. A könyvtárosnak joga és kötelessége, hogy ilyen esetekben maga is fordulhasson ezekhez a fórumokhoz, különösen ha az intézkedés a használói közösség érdekeit sérti.

223 Az alkalmazásban álló könyvtárosoknak olyan etikai kötelezettségeik is vannak, amelyek esetenként túlmennek a munkaszerződésük közvetlen előírásain. Ezek alkalmanként ütközhetnek munkáltatójuk közvetlen elvárásaival, de a nyilvánosság általános érdekeit szolgálják, s így – végső soron – lehet, hogy a munkáltatóiét is. Az ilyen konfliktusok feloldására és kezelésére ajánlatos az alábbi megfontolásokat figyelembe venni:

- a könyvtáros ismerje meg és fogadja el azt a szervezetet, amelynek keretében dolgozik, s felkészültségével és hozzáértésével mozdítsa elő munkáltatója legális céljait és törekvéseit;
- kerülje el, hogy munkája során etikátlan eljárásokba és helyzetekbe bonyolódjon, s hozza haladéktalanul munkáltatója tudomására, ha bármi gondja támad egyes döntések, akciók vagy magatartások etikusságát vagy törvényességét illetően.

A könyvtárosnak tudomásul kell vennie, hogy néha a fenntartók vagy munkáltatók olyan döntések meghozatalára kényszerülnek, amelyek károsan hathatnak az ellátás színvonalára, a szolgáltatás minőségére, s az adott könyvtár személyzeti létszámának a csökkentésével is járhatnak. Ez önmagában nem tekinthető etikátlan eljárásnak, ha az érvényes törvények, jogszabályok és szerződések betartásával történik. A könyvtárosnak azonban minden, törvényesen rendelkezésre álló eszközzel tiltakoznia kell ellene, ha a fenntartó megszegi a követendő eljárási szabályokat.

224 A könyvtárost és munkáltatóját első és végső soron a közös célok etikus szolgálata köti össze. A fenntartó elkötelezettsége a jogszabályokban lefektetett, a könyvtár szabályzataiban megfogalmazott, a társadalom által hallgatólagosan és tetteleg elismert értékek, valamint a könyvtárat fenntartó szerv, szervezet, intézmény küldetése iránt tanúsított felelősségérzetben nyilvánul meg. Ebben természetes partnere a könyvtáros. A könyvtáros elkötelezett könyvtára és a könyvtár használói iránt és a könyvtárosi etikai kódex szabta keretek között tiszteletben tartja munkáltatója céljait és érdekeit. Etikai álláspontjának szükség esetén hangot ad. Beosztottként és vezetőként egyaránt a munkahelyi közösség javára munkálkodik, hogy ezzel is elősegítse a könyvtár küldetésének teljesülését, a használók lehető legjobb ellátását. Tudomásul kell venni, hogy az egyes fenntartók sajátos küldetést szabhatnak könyvtáraiknak, és a könyvtárosi etikának ebben a keretben kell érvényesülnie. A könyvtáros joga, hogy fenntartsa meggyőződését, eltérő nézeteit vagy véleményét a fenntartójával szemben, gyakorlati munkája során azonban ezeknek nem adhat hangot, s nem szegheti meg a fenntartói elvárásokat, utasításokat. Minthogy a könyvtár sok esetben szerves része egy szervezetnek vagy intézménynek, amelynek tevékenységét első renden szolgálja, a könyvtárostól elvárható, hogy illő tiszteletet adjon a szervezetnek (intézménynek), s óvja tekintélyét, kerülve minden olyan cselekedetet vagy állásfoglalást, amely ennek árthatna. A szervezet egészének működése és haladása érdekében, céljaival összhangban tevékenykedjék és lássa el feladatait.

225 A könyvtáros a köz- és magántulajdont megillető gondossággal kezeli a könyvtár állományát, forrásait, eszközeit, berendezési tárgyait, épületét, s erre int másokat is. A visszaéléseket haladéktalanul jelenti hivatali előljárójának.

226 Nem lehet helyes szakmai önértékelése és öntudata annak, aki nem ismeri – legalább fő vonalaiban – a könyvtárosság múltját. Ne várjon egyetlen könyvtáros sem intézménye számára társadalmi megbecsülést, ha megelégszik mindennapi feladatainak teljesítésével és csupán szűkebb munkaterületének ilyen-olyan ismeretével, de nem látja át intézményének munkáját, a munkaterületek összefüggéseit, és nincsenek hiteles – legalább referenz-szintű – ismeretei annak a könyvtárnak a múltjáról–történetéről, amelyben dolgozik. A könyvtár működése során keletkezett iratanyagot és dokumentumokat (pl. meghívókat, plakátokat, fényképeket) gondosan meg kell őriznie. Az irattározás elhanyagolása, a dokumentumok gondatlan kezelése, netán pusztulásnak kitétele nem csak az utókorral szemben elkövetett galádság, hanem a jelen mindennapi tevékenységében is okozhat zavarokat, működési, tájékoztatási hézagokat, hiányokat.

227 A könyvtárosnak tartózkodnia kell minden olyan tevékenységtől, akciótól, amelyek a szervezet rovására nyert anyagi előnyökkel személyes érdekeit és hasznát szolgálják. Kizárólag a könyvtár szabályzatában rögzített módon és keretek között folytathat a könyvtár profiljába vágó gyűjtőtevékenységet (saját gyűjteményét köteles a könyvtárnak bejelenteni), bejelentési kötelezettség terheli, ha munkaidőn kívül, megbízó számára végez személyes jövedelemmel járó információs vagy könyvtári munkát (az esetben is, ha nem a könyvtár forrásait és eszközeit használja, s nem a könyvtár illetékességéhez tartozó szakterületen vagy témakörben folytatja). A könyvtáros nem versenyezhet könyvtárával annak gyűjtőkörébe, különösen a nemzeti kulturális örökség körébe eső dokumentumok gyűjtésében. Ez a követelmény természetesen nem jelenti azt, hogy a könyvtáros nem vásárolhat meg semmilyen dokumentumból egy példányt, ha a dokumentum a könyvtára gyűjtőkörébe esik. Hiszen általában többszörözött, modern kiadványokról van szó. Azonban egyre inkább előfordulhat olyan eset, hogy a könyvtáros privát gyűjtőszenvédélye éppen arra a területre irányul, amelyben a könyvtára, s annak éppen az ő általa kezelt részlege is érdekelt. Nem etikus, ha a könyvtáros könyvtára elől megvásárol egy dokumentumot, majd felárral eladja neki. Ugyancsak elítélendő, ha ugyan nem a nyereszkeskedés szándékával, de bennfentes információ alapján a könyvtáros „elvásárol” egy fontos dokumentumot (pl. helyismereti nyomtatvány, egyedi fotográfia stb.) könyvtára elől. A custos, a könyvtárőr évezredes parancsa: a rábízott dokumentumvagyon szent és érinthetetlen. Mivel értékeinek legfőbb ismerője éppen ő, a kísértés is számára a legnagyobb. Ezért a kéziratok, raritások, első kiadások, a könyvvel kapcsolatos képzőművészeti alkotások (kisgrafikák, metszetek, ex librisek) vonatkozásában sem lehet egyszerre custos és magángyűjtő is. Ősi megfigyelés: a könyvtári értékekre a legfőbb veszély nem a könyvtolvajok, hanem a megkísértett szakértő könyvtárosok részéről leelkedik. A könyvtáros nem lehet egyszerre hiteles, megbízható őre valamely sajátos gyűjteménynek, gyűjteményrésznek – pl. kéziratok, rariorák, editio princepsok, metszetek –, illetve mint magánember, privát személy szenvédélyes gyűjtő ugyanezekben a területeken.

228 A könyvtárosnak egy intézmény alkalmazottjaként is kötelessége kiállni a könyvtárat használó nyilvánosság vagy zárt közösség tájékoztatása érdekében a könyvtár működésére, személyzetére, finanszírozására vonatkozó adatok, a tevékenységet vezérlő irányelvek és szabályzatok nyilvánosságra hozataláért, s lehetővé tenni, hogy a használók és potenciális használók egyénileg és együttesen is érdemben beleszólhassanak a könyvtár ügyeibe, megtehessék panaszait. A könyvtáros mintegy a használói közösség képviselője a fenntartó előtt és más fórumokon; helyes azonban, ha ezt a funkcióját a közösség reprezentatív tagjaival együtt gyakorolja. A könyvtárosnak tájékoztatnia kell a közösséget saját maga és a könyvtár munkájáról, s ezzel vállalni, hogy aláveti magát a fenntartói ellenőrzésen túl a társadalmi ellenőrzésnek is. Ezért a könyvtár és a szolgált közösség közötti kommunikációnak etikai tartalma is van. Szociológiai, könyvtárhasználati, ellátottsági vizsgálatok, felmérések számára a könyvtárosnak hiteles adatokat kell nyújtania, ha könyvtára úgy döntött, vállalja az adatszolgáltatást. A korrektség azt kívánja, hogy erről előzetesen tájékoztassa fenntartóját, különösen, ha a vizsgálat jelentéséből egyértelműen kiderül, melyik könyvtárra vonatkoznak a feldolgozott adatok és le-szűrt következtetések.

229 A könyvtárosnak meg kell védenie a könyvtár függetlenségét az egyének, csoportok és szervezetek nyomásgyakorlása ellen, amellyel bizonyos nézeteket, ismereteket, művészi alkotásokat kívánnak kizárólagossá tenni a könyvtár gyűjteményeiben és szolgáltatásaiban, vagy éppen ellenkezőleg, kizárni őket. Ez a szabad véleménynyilvánítás

és szólásszabadság korlátozásának minősül, amit a könyvtárosnak vissza kell utasítania, mert ellene mond az információ szabad áramlásának.

230 A könyvtárra, fenntartójára, munkáltatójára, dolgozóra nézve sérelmes ügyekben messzemenő diszkrécióval kell eljárni, s a nyilvánosságot az ügy lezárta után tényszerűen kell tájékoztatni. A napi ügymenettel kapcsolatos kérdéseket és a használók viselkedését nem szabad a könyvtár közönségforgalmi tereiben, nyilvánosan megtárgyalni.

231 A fenntartó és könyvtárosa szilárd és a kölcsönös bizalmat feltételező kapcsolatát az intézmény egyértelmű és következetes személyzeti politikája és az állaspályázatok korrekt intézése alapozza meg. A személyzeti politika nyilvánvalóvá teszi a fenntartó elvárásait, amelyek ismeretében lép munkaviszonyba vele a könyvtáros, s mozdítja elő legjobb tudása szerint céljai megvalósítását. Az üres állásokra kiírt pályázatok tisztességes, előítéletektől, elfogultságoktól és befolyásolástól mentes lebonyolítása mind a fenntartó, mind a pályázó, legfőként pedig a szakma érdeke.

VIII.2. Könyvtáros a nem nyilvános könyvtárban

232 Problémákat vethet fel a nem nyilvános könyvtárakban alkalmazott könyvtárosok viszonya az etikai kódexhez. Ugyanis az ilyen könyvtárat működtető tulajdonos (szervezet, testület, magánszemély) olyan követelményeket szabhat, amelyek ütközhetnek a szakma etikájából következő irányelvekkel. Ugyanígy a másik oldalról nézve úgy merül fel a kérdés: milyen viszonyt alakítson ki a könyvtáros egy olyan nem nyilvános, esetleg magántulajdonú könyvtárral, amely nem hajlandó a közös etikai normák követésére, vagy az együttműködést egyoldalúan értelmezi. Lehet, hogy mindez pusztán elméleti spekuláció, a gyakorlatban nem valószínű, hogy sor kerül éles összeütközésekre, hiszen egy adott olvasói közösség igényeihez szabott a könyvtár küldetése és működése, s az ebből fakadó feltételeknek kell a szakmai etika követelményeivel összhangban a könyvtárosnak megfelelnie. Akárhogy is, a könyvtárosi etikai kódex nem lehet tekintettel a nem nyilvános könyvtárak gyakorlatára, mert az egész könyvtárosság számára írja elő a követendő normákat; a könyvtárosnak elvei fenntartása és hangoztatása mellett kell megfelelnie alkalmazója elvárásainak.

233 Etikai megközelítésben nem lehet különbséget tenni a nyilvános és nem nyilvános könyvtárak között – legfeljebb annyiban, hogy az előbbiek, illetve fenntartóik a jogszabályok előírásainak is kötelesek eleget tenni, míg az utóbbiak önként vállalnak bizonyos kötelezettségeket. Az ő esetükben azonban a könyvtárosra nagyobb felelősség hárul azért, hogy az adott körülmények között igyekezzen összehangolni a nem nyilvános könyvtár fenntartója és közössége érdekeinek szolgálatát a könyvtáros etika értékeinek (például a nemzeti kulturális örökség megőrzése, a társadalom egészének és valamennyi tagjának szolgálata stb.) érvényesítésével. A nem nyilvános könyvtárakban a könyvtárosnak képviselnie kell a fenntartó érdekeit, s ameddig saját világnézete és szakmai állásfoglalása engedi, azonosulnia kell velük. Ha a fenntartó és könyvtárosa nézetrendszerre nem fedi egymást, a könyvtárosnak tilos nyilvánosan fenntartója ellen nyilatkozni, kétségbe vonni küldetését, és köteles legjobb tudása szerint szolgálni neki. Ugyanez vonatkozik a nem állami vagy önkormányzati forrásokból fenntartott nyilvános könyvtárakban dolgozó könyvtárosok magatartására is.

234 A vállalatok, intézmények keretében működő könyvtárakban alkalmazott könyvtáros nem nyújthat félrevezető vagy bizalmasan kezelendő információt a vállalat/intézmény működéséről. Ez a kötelezettsége a munkaviszony megszűnése után is érvényes.

VIII.3. A könyvtáros személyi integritása

235 A könyvtárost is, mint mindenkit, megilleti a gondolat- és véleménynyilvánítás szabadsága; világnézeti, vallásos, erkölcsi és politikai meggyőződését szabadon megválaszthatja és kifejezheti, tagja lehet bármely bejegyzett társadalmi szervezetnek. Ám ez nem befolyásolhatja szakmai tevékenységét; a könyvtárban munkája során nem hangoztathatja nézeteit és meggyőződését, politikai aktivitást nem fejthet ki, és köteles elfogadni a magától eltérő álláspontokat, nézeteket és véleményeket, s egyenlő esélyt biztosítani számukra állományépítő, -feltáró, megőrző és szolgáltató tevékenységében. A könyvtáros saját világnézetét, értékrendjét nem kényszerítheti rá másokra, még ha ez saját tetteit és magatartását a jogszabályok, könyvtári szabályzatok és az etikai kódex adta keretek között meg is határozza. Tartózkodnia kell a használók vagy munkatársai ilyen értelmű befolyásolásától, s rájuk kell bízni a különböző világnézetek, értékrendek, politikai irányzatok közötti választást, amit a könyvtár állományának sokféleségével segít elő. A könyvtárosnak munkájában elkötelezetlen, értéksemleges magatartást kell tanúsítania.

236 Szakmai kérdésekben a véleményalkotás és -szabadság nem csak joga, hanem szinte kötelessége a könyvtárosnak. A könyvtáros aktívan vegyen részt az adott könyvtár működési és szolgáltatási politikájának kialakításában, a szabályzatok kidolgozásában, s ennek során érvényesítse szakmai álláspontját és a könyvtárosi etikai alapelveit. Könyvtáron belül, ha a vezetés álláspontjával egyes szakmai ügyekben nem ért egyet, elvárható tőle, hogy kinyilvánítsa, s a belső viták során kifejtse véleményét. A viták lezárultával azonban köteles a vezetés döntését legjobb tudása szerint végrehajtani, bár szakmai álláspontját fenntarthatja. A könyvtárosnak világosan külön kell választania tettei és állásfoglalásai során egyéni nézeteit és állásfoglalásait az intézmény és a szakmai testület véleményétől.

237 Változóban lévő társadalmi viszonyok és anyagi nehézségek idején erősebb erkölcsi, politikai és gazdasági nyomás mutatkozik a fenntartó/munkáltató szervek részéről a könyvtár/könyvtáros szakmai etikájának befolyásolására. A könyvtáros megismétlődő dilemmája az, mit tegyen olyan esetekben, ha legjobb szakmai meggyőződésébe és a könyvtárosi etika értékeibe ütköző fenntartói elvárásokkal, utasításokkal találja magát szemben. Könnyebb a helyzet, ha csupán a szakmai rációt sérti a tervezett intézkedés: ha ennek hátrányos kihatásaira a könyvtáros felhívta a figyelmet, s szakmai ellenérveit a fenntartó tudomására hozta, megtette, ami tőle elvárható; a döntés a fenntartó kezében van. Nehezebb a helyzete, s lelkiismereti, sőt egzisztenciális válsághoz vezethet, ha az etikai normák megsértését várná el a fenntartó vagy a munkáltató. A könyvtárosnak tudnia kell, meddig mehet el a kompromisszumok kötésében, s mikor kell a nyilvánosság-hoz és a szakmai szervezetekhez fordulnia. A szakmai etika alapértékei sérelme esetén a könyvtárostól elvárható, hogy megtegye ezt a lépést.

238 A könyvtáros személyében nem felelős az intézmény által megszabott, vagy az intézményre kívülről vagy a fenntartó által megszabott etikai követelményekért, de azért igen, hogy vállalja-e az ebből következő szabályokat (nem ütköznek-e személyes meggyőződésével), hogy e szabályok keretében a szakmai etika normái szerint jár-e el, s hogy tevékenyen hozzájárult-e könyvtára szabályainak az etikai normák szerint való kialakításához (pl. a fenntartó meggyőzésével).

239 A könyvtárosnak joga van magánszférája sértetlenségéhez és emberi méltósága megőrzéséhez. A könyvtár vezetése kamerával nem figyelheti meg az alkalmazottak munkahelyi tevékenységét, személyes adataikat, nézeteiket bizalmasan kell kezelnie, a használók csak a könyvtárosok nevét és beosztását ismerhetik meg.

VIII.4. Kollegiális kapcsolatok a könyvtárban

240 A könyvtárosi munkára a munkamegosztás előrehaladásával egyre jellemzőbbé vált a munkahelyi közösségben végzett tevékenység. A csapat egyik tagjának teljesítménye kihat valamennyiükére, s egy hibásan elvégzett munkamozzanat, egy félresikerült szolgáltatás az egész közösség teljesítőkéességét kérdőjelezi meg. A minőségileg kiválóan végzett munkát a szakmai hozzáértés mellett az etikai tartás alapozza meg, amelynek főbb elvei a következők:

- a kollegiális viszony megőrzése és erősítése olyan értékek érvényesítésével, mint a tisztelet, figyelem, lojalitás, szolidaritás, udvariasság, szívéllyesség, jó modor, sértő kifejezések kerülése;
- a tudás és a tapasztalatok készséges megosztása, nyitottság mások nézetei előtt, készség másoktól tanulni s másokat tanulásra ösztönözni;
- készség a csapatmunkára, az egyéni érdekek alárendelése a közösségben végzett munkának;
- kerülni a nemi, nemi irányultság, etnikai, nemzetiségi, vallási, politikai, társadalmi–gazdasági státusbeli, lakhely és életkor szerinti negatív különbségtételt a munkatársak között, sőt fellépni az olyan törekvések ellen, amelyek a különbségtételre irányulnak;
- a társak teljesítményének konstruktív értékelése, a szakmai színvonal emelése, a könyvtári teljesítmény növelése, a használók kiszolgálása fejlesztése céljával;
- a kritika és a viták kulturált hangnemének megőrzése;
- az etikai normák megsértése ellen szót emelni a megfelelő formák betartásával és a személyeskedés elkerülésével az illetékes fórumokon (az ilyen viselkedés nem tekinthető a kollegiális szolidaritás megsértésének);
- a munkatársak egymás iránt viselt morális felelőssége alapján szolidaritás vállalása a munkahelyi közösséggel;
- a közösség arculatáért viselt felelősségből kifolyólag az intézmény presztízsét és a munkatársakat sértő nyilvános nyilatkozatok kerülése (a nyilvánosságához csak akkor fordulhat a könyvtáros, ha a belső fórumok nem foglalkoztak érdemben bejelentéseivel és kritikai észrevételeivel).

241 A könyvtáron belül a könyvtáros nem csak könyvtárosokkal áll munkakapcsolatban, hanem más szakmák képviselőivel is. A velük való érintkezésben is a fentieknek megfelelő morális viselkedést kell tanúsítania. Ezen túlmenően ismerje el a kölcsönös tisztelet alapján a társterületek szakembereinek kompetenciáját a maguk szakmájában és hozzájárulásukat a könyvtár egészének eredményes működéséhez. Legyen udvarias és szívéllyes a nem szakképzett személyzethez, adja meg a szükséges útbaigazításokat és tanácsokat, s ne húzzon előnyt velük szemben pozíciójából. Ne delegáljon olyan funkciókat és feladatokat más, nem szakképzett munkatársakra, amelyek könyvtárosi illetékeségbe tartoznak.

242 A könyvtáros tisztelje és becsülje meg azokat, akik anyagi elismerés nélkül, önkéntes társadalmi munkában látnak el bármilyen szolgálatot a könyvtár céljai érdekében, hiszen ők – függetlenül iskolai végzettségüktől és szakmai kvalifikációjuktól – a könyvtáros közvetlen munkatársai, akikkel különleges kapcsolatot kell ápolnia. Anélkül, hogy feladná a szakmai követelményeket velük szemben, jóindulattal és segítőkészen támogassa munkájukat, részesítse őket a megfelelő oktatásban, a szükséges jártasság megszerzésében. Soha ne felejtse el megköszönni önzetlen és odaadó munkájukat.

243 A szakmai közösségen belül – álljanak ezek valamely könyvtár munkahelyi kollektívájából vagy társadalmi szerveződésekben – fontos szerep és különös felelősség hárul a nagy szakmai és erkölcsi tekintélynek örvendő, hangadó, a közvéleményt tevékenyen alakító, meghatározó, tapasztalt, véleményvezető kollégákra. Vállalják tudatosan ezt a funkciójukat, s ennek megfelelően járjanak el és foglaljanak állást az adódó ügyekben, abban az esetben is, ha nincs vezető beosztásuk.

244 A más szervezetek keretében működő könyvtárakban a könyvtáros építsen ki jó emberi és szakmai kapcsolatokat az anyaintézmény valamennyi munkatársával, s azokkal, akikkel munkakapcsolatba lép, alakítsa ki partneri viszonyt: ismerje el szakmai felkészültségüket és teljesítményeiket, s ugyanezt várja el tőlük magával szemben.

VIII.5. Beosztott és vezető

245 Egy szervezet nem csak vízszintesen, hanem függőlegesen is tagolódik. Az intézményi hierarchiában vezető pozíciót elfoglaló könyvtáros különös felelőssége, hogy gondoskodjék az etikai normák érvényesüléséről, a munkahely pozitív atmoszférájának kialakulásáról, a belső információk áramlásának zavartalanságáról. A vezetőkkel szemben magasabb etikai elvárásokat és mércét támasztunk. Annál is inkább, mert a beosztottak méltányosnak tartják, ha a vezetőiknek szigorúbb követelményeknek kell megfelelniük. Ugyanis ők azok, akik a dolgok rendje szerint első helyen minősítik és bírálják el munkatársaik magatartását és munkáját. Ebből következően a vezetőnek önmagát ugyanolyan elvek szerint kell megítélnie, sőt következetesebben és szigorúbben, ha el akarja nyerni beosztottai tiszteletét és pozitív vélekedését, s ha eredményesen akar fellépni a közösségen belül jelentkező szakmai és etikai hibák ellen. A vezető szakmai felkészültsége azonban nem jelenti azt, hogy minden területen otthonosan mozog, s – különösen nagy könyvtárakban – minden munkatársnál jobban ért az egyes szakkérdésekhez. Tudnia kell, hogy a szakmai kompetencia nem beosztás kérdése; az ő dolga, hogy a szakmai közösségben felhalmozódott ismereteket és tapasztalatokat optimálisan hasznosítsa a könyvtár elé tűzött célok elérése érdekében. Akkor jár el helyesen, ha vezetői megbízását nem pozíciónak, hanem szolgálatnak fogja fel.

246 Minden szervezetben, így a könyvtárban is egymás mellett létezik egy formális és egy informális hierarchia. Az előbbi a hivatali szervezeten, a beosztáson, a jogosítványokon alapszik, a másik pedig a közösség sokszor ki nem mondott, de létező értékítéletén. A kettő soha nem fedi egymást teljesen, de megállapítható, hogy minél közelebb állnak egymáshoz, annál egészségesebb a szervezet. A vezető tekintélye nem a beosztásából fakad. Abból csak az utasítási és számonkérési jog következik. A vezetőnek tekintélyt szakmai tudása, műveltsége, magatartása ad. A szakmailag és etikailag kikezdetlen vezető döntően meghatározza pozitív irányban az egész intézmény szellemét, már azzal is, hogy a munkatársak igyekeznek megfelelni még a kimondatlan elvárásoknak is. Az ilyen vezetőtől fogadják el az erkölcsi feddést, a készletét szakmai ismereteik növelésére, az ösztönzést a sokszor erőn felüli kihívások teljesítésére. A személyes példamutatás a vezető első erkölcsi kötelessége.

247 A vezető és a beosztottak viszonyát elsősorban ne az alá- és fölérendeltség jellemezze, hanem az azonos szakmához való tartozásból eredő egyenlőség; közöttük a vezetőt csak a szervező, utasító, ellenőrző funkcióból eredő nagyobb felelősség terhe különbözteti meg. A beosztott könyvtáros joggal várja el hivatali főnökétől, hogy megadja

munkájához a szükséges szakmai segítséget, ne éreztesse vele szemben fölényét, utasításait megfelelő formában és hangon adja ki, korrektül ellenőrizze munkáját, ne éljen vissza helyzeti előnyével, munkáját rendszeresen és objektív kritériumok alapján értékelje, munkahelyének megváltoztatása esetén személyét, felkészültségét, képességeit és teljesítményét elfogulatlanul minősítse. A vezető bánjon méltányosan és jóhiszeműen a beosztottakkal, előítéletektől mentesen intézze az előléptetéseket és a fegyelmi eljárásokat. Őrizkedjen attól, hogy elfojtsa a könyvtár tevékenységét, a vezetőséget vagy saját személyét érintő kritikát. Vegye tekintetbe, hogy a még oly nyers formában jelentkező bíráló észrevételekben is a javítás szándéka munkálhat, ezért még az alaptalannak bizonyult kritika esetén se éljen retorzióval. Elfogultságtól és részrehajlástól mentesen kezelje a könyvtár rendelkezésére álló forrásokat, a használók érdekeit szem előtt tartva teremtsen egyensúlyt a korlátozott forrásokért versengő érdekek és szükségletek között.

248 A vezető segítse beosztottai szakmai fejlődését, ösztönözze őket szakmai ismereteik és hozzáértésük karbantartására és növelésére. Támogassa beosztottai tudományos ambícióit, s a lehetőségek szerint gondoskodjék a kutatómunkához szükséges feltételekről. A könyvtár munkatervébe illesztett alkotótevékenység révén létrejött művek (pl. tanulmány, kiállítási forgatókönyv, szöveggondozás) is (miként a tevékenysége során megszerzett ismeretek, tapasztalatok felhasználásával, de munkaidőn kívül keletkezettek is) a szerző szellemi tulajdonát képezik.

249 A könyvtár vezetője képviseli a fenntartó előtt a könyvtár munkatársainak közösségét, s azt az értékrendet, amely belőlük közösséget formál. E kényes szerepben a vezetőre az a feladat hárul, hogy érvényesítse a szakmai etikai kódex követelményeit, s ha a fenntartó netán ezekkel ellentétes elvárásokat támaszt, meggyőzze őt a maga igazáról, illetve kölcsönösen elfogadható kompromisszumokat javasoljon.

250 Ha a könyvtárost etikus viselkedése miatt netán sérelmek, hátrányok érnék munkahelyén, legyen lehetősége a rendelkezésére álló munkaügyi, szakszervezeti stb. fórumok mellett a szakmai etikai követelmények teljesülésén örökődő etikai bizottsághoz is fordulni védelemért és támogatásért. Az etikai bizottság ebben a minőségében mintegy ombudsmanként léphetne fel.

VIII.6. Szakértői tevékenység

251 A könyvtáros a munkaszerződésében és a könyvtár szabályzataiban foglalt juttatásokon felül nem húzhat anyagi hasznot a könyvtár gyűjteményeinek, eszközeinek kezeléséből, szolgáltatásai nyújtásából. Nem fogadhat el hálapénzt vagy borralalót; személyes ajándékot pedig csak a szabályzatban meghatározott értékhatár alatt és bejelentési kötelezettség mellett. A gyűjtemény és az eszközök saját célra való használatát (tájékozódás, tanulás, kutatás stb.) a használói igények kielégítése mögé kell helyeznie, s a könyvtári ügymenet kívánta dokumentum- és eszközhasználat is második helyre soroldjon az olvasók kiszolgálásával szemben. A könyvtáros nem fogadhat el megbízást a használótól anyagi ellenszolgáltatásért sem munkaidőben, sem munkaidőn kívül végzett, a könyvtár gyűjteményeire és eszközeire támaszkodó munkára. Ha ilyen igény merül fel a használó részéről, akkor a könyvtárral mint intézménnyel kell megállapodnia. A munkát elvégző könyvtárost a könyvtár szabályzata szerint kell díjazni.

252 Az információ anyagiakkal is mérhető értéke egyre nyilvánvalóbbá válik napjainkban. A könyvtári szolgáltatások bizonyos területein ez azzal a veszéllyel jár, hogy a

könyvtárral munkaviszonyban álló könyvtáros felkészültségét és a könyvtár eszközeit nem a könyvtár és használói közössége javára fordítja, hanem saját anyagi előnyére kamatoztatja. Az ilyen jelenségek ellen a könyvtárosi etikai kódexnek határozottan fel kell lépnie. Semmiképpen sem állhat elő az a helyzet, hogy egy használó a könyvtár megkezdésével vegye igénybe az itt alkalmazásban álló könyvtáros szolgálatát, s ezért tiszteletdíjat vagy más anyagi térítést fizessen neki, még ha munkaidőn kívül is végzi el a kívánt munkát. Az eljárást ajánlatos minden könyvtárban a vonatkozó szabályzatok keretében rendezni. Ez az etikai kódex csak bizonyos alapelveket szögezhet le:

- nem szabad a könyvtárosnak olyan, más forrásból fizetett munkát vállalnia, amely ellentétben áll az adott vagy más könyvtárak érdekeivel;
- minden a könyvtárral mint munkahellyel összefüggő tevékenység esetén a könyvtár érdekeit kell előtérbe helyezni, azt kell képviselni;
- a szakértői tevékenységet – akár állandó, akár eseti megbízás esetén – a könyvtár vezetőjének be kell jelenteni, s csak hozzájárulásával, a vonatkozó jogszabályok és házi szabályzatok előírásainak megfelelően lehet vállalni,
- a könyvtáros – munkaviszonya fennállása során – ne végezzen a munkáltatójával megegyező tevékenységet (pl. információszolgáltatás, szakértés, vállalkozás, bizonyos szakterületeken vagy bizonyos dokumentumok körében való gyűjtés, információval és dokumentumokkal való kereskedés);
- a könyvtáros szakértői tevékenységével nem hozhatja hátrányba könyvtárát a piacon (pl. értékbecslés, árverés, belső információ kiszivárogtatása).

253 A fenti alapelvek adhatnak fogódzót olyan kényes kérdések rendezéséhez, mint például az antikváriumok és a nekik bedolgozó (értékbecslő, a könyvtári nyilvántartások alapján szakszerű leírásokat készítő, possesszorokat, provenienciát feltáró) könyvtárosok kapcsolata, egyes könyvtárosi területeken (épülettervezés, berendezés, számítógépes rendszerfejlesztés, üzemszervezés stb.) végzett szakértői munka, a felügyeleti tevékenységben való részvétel és így tovább.

VIII.7. Munkahelyi környezet

254 A szellemi és fizikai munkahelyi környezet fontos tényezője a könyvtár, s ezen belül a könyvtáros teljesítményének. A munkahely szellemi atmoszférája a szakmai hozzáértésen és a morális hozzáálláson múlik. Az etikai kódex ez utóbbi standardját kívánja megszabni. Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy a szakmai és az etikai környezet kölcsönhatásban van a fizikai környezettel. Egy „erkölcsös” könyvtár, az erkölcsös könyvtáros arról is megismerszik, hogy szolgáltatásaihoz méltó, esztétikus környezetet teremt a rendelkezésére álló anyagi eszközök szabta kereteken belül. A szép környezetnek azonban vannak olyan elemei, amelyek nem anyagiakon, hanem a könyvtáros hozzáállásán (rendszeret, ízlés, karbantartás, tisztaság stb.) múlnak. Így válik az esztétikum etikai kategóriává.

255 A jó és szép munkakörnyezet nem csak a használók javát szolgálja, hanem kedvező hatással van az alkalmazottak egészségére és motivációjára is. A könyvtáros dolga a könyvtár egész külsejének esztétikai ápolása, vonzó környezet kialakítása, a használók zavartalan munkájához szükséges feltételek megteremtése. A könyvtárosnak a használók érdekében kell síkra szállnia a célszerű használat és az eredményes könyvtárosi munka nélkülözhetetlen fizikális körülményeiért. Szegényes, rosszul berendezett és fel-

szerelt, esztétikailag nem megfelelő környezetben sérülnek a használók jogos igényei, s a könyvtáros sem képes maximális munkateljesítményre. A könyvtárosnak el kell fogadtatnia a fenntartóval, hogy a könyvtári szolgáltatások és munka különleges jellege megfelelő színteret kíván.

256 Ennek a színtérnek maga a könyvtáros is egyik eleme. A szakmai célokat csak megfelelő, jól kiképzett, erkölcsileg intakt és fizikailag fitt személyzettel lehet elérni. A személyzeti ellátottságnak figyelemmel kell lennie a kimerültség megelőzésére, a betegség miatt kieső munkaidő pótlására, a szülési szabadságokra stb. A könyvtárostól elvárható, hogy munkahelyén tartózkodjék az extravagáns vagy kihívó viselkedéstől és ruházattól. A könyvtár szabályzata bizonyos megkötéseket tartalmazhat a könyvtáros ruházatát illetően, sőt előírhatja, hogy a könyvtáros köteles a megjelölt szolgálati pontokon a munkáltató által biztosított munkaruhát viselni. A munkáltató megszabhatja, hogy a könyvtáros jól olvashatóan tüntesse fel nevét ruházatán. Az esztétikus és egyben etikus környezet kialakításában nagy súllyal esik latba a könyvtáros jóindulatú, toleráns személyisége, érzéke a demokratikus viselkedési szabályok iránt, hajlama mások véleményének respektilására, formális és informális udvariassága, fegyelmezettsége. A használók előtt autoritással megjelenő könyvtáros munkahelyi magatartása hozzátartozik a könyvtár arculatához, s jelentős mértékben meg is határozza. Fölösleges említeni, mégis hadd mondjuk ki, megengedhetetlen a munkahelyen az alkoholfogyasztás, a kábítószer-élvezet, a szerecsnejátékok üzése, s előbb-utóbb a dohányzás is. A könyvtáros jól teszi, ha nyilvános helyeken másutt is tartózkodik e szenvedélybetegségekhez vezető ártalmak túlzott élvezetétől.

IX. Társadalmi kapcsolatok

IX.1. A társadalmi környezet

257 Az etikai kódex megalkotásának, elfogadásának és érvényesülésének folyamata jó lehetőséget nyújt arra, hogy a könyvtárosok még intenzívebbé tegyék és új, lényegi kérdéssel bővítsék a társadalmi környezetükkel folytatott párbeszédet helyi és országos szinten egyaránt. Az etikai kódex kapcsán újra feltehetjük magunknak a kérdést: kik és mifélek vagyunk mi, könyvtárosok; milyen tudományos, művészeti, szakmai és morális alapértékeket érvényesítve gyakoroljuk hivatásunkat, milyen ismeretanyaggal vagyunk felvértezve, mennyire vagyunk elszántak ennek karbantartására, megújítására. Az így kapott önarckép hitelességére támaszkodva tudathatjuk környezetünkkel, valamennyi könyvtárhasználó emberrel, hogy alkalmasak és készek vagyunk támogatásukra szakmánk erejével és lehetőségeivel, segítjük életpályájuk befutását és kiteljesítését. Ugyanezt az üzenetet kell eljuttatnunk a könyvtárat egyelőre nem használókhoz is, feltárva előttük a könyvtárak kínálatát, a könyvtári szolgáltatások nyújtotta előnyöket.

258 A könyvtárosoknak a maguk eszközeivel ösztönözniük kell a társadalom és a szolgált közösség kulturális környezetének fejlesztését, közre kell működniük anyagi és szellemi felemelkedésében. Minthogy a könyvtár – és így a könyvtáros is – nem izolált a társadalomtól, jogos követelmény vele szemben, hogy kooperáljon a helyi lakosokkal, a különféle kulturális, politikai, gazdasági stb. csoportok és szervezetek tagjaival. A könyvtáros természetes szövetségese minden személy és csoport, aki és ami az információ szabadságáért küzd. Ez a kapcsolatrendszer nagyban hozzájárul a könyvtár alapvető funkcióinak kibontakozásához. A könyvtárosnak ismernie kell környezete szociális összetételét, szükségleteit, spontán mozgalmait, hogy előmozdítsa az olvasási szokások kialakulását és a könyvtárhasználat fejlődését. Pozitívan kell reagálnia a könyvtári szolgáltatásokat illető kritikára és a velük szemben támasztott igényekre.

259 Nem hiábavaló talán egy rövid utalást tenni mindazokra az erőszakos és kevésbé erőszakos beavatkozásokra, amelyek a könyvtárat, mint a gondolat szabadságának intézményét, s benne a könyvtárost hosszú története során érték. Elég, ha csak az elmúlt század eseményeire gondolunk a könyvégetőktől, a könyvkivonóktól és -bezúzóktól a zárolt kiadványok tárán át egészen a boszniai pusztításokig, az amerikai könyvtárak némelyikét fenyegető, fundamentalista kiindulású könyvüldözésektől az állásukat elvesztő francia könyvtárosokon át (mert a Nemzeti Front irányította önkormányzatok utasítására nem vonták ki a baloldali műveket) egészen az Idi Amin alatt üldözést és bebörtönzést szenvedett ugandai egyetemi könyvtárosokig. Jó okkal mégis óvatosan remélhető, hogy hazánk könyvtárosai már nem kerülnek ilyen helyzetekbe, s nem kényszerülnek

válságos körülmények között egzisztenciális következményekkel járó döntések meghozatalára eszményeik védelmében.

IX.2. Közszerelés, pártkapcsolatok

260 A könyvtár az emberiség közös, nagy értékeinek elkötelezett, de világnézetiileg semleges és a politikától mentes intézménye. Amelyik könyvtáros a napi politikát akár csak a ruhatárig is beengedi, számolhat vele, hogy rövid időn belül az állványokon sem maradnak rostálatlanul/békében a könyv-, a folyóirat és a hírlapsorok. A választási ciklusok perpatvaraiba belevitt-belerángatott intézmények pedig létüket kockáztatják a politikai széljárásoknak kitéve. A politikai libikókában ugyanis törvényszerű az egyszer fent, máskor lent – éppenséggel a porban-sárban lent – állapot. Legyen minden könyvtár jelszava: Odi profanam politicam et arceo – Gyűlölöm a közönséges-köznapit politikát, és távol tartom magamtól-könyvtáramtól.

261 A nyilvános könyvtárakban – kivéve a társadalmi szervezetek által fenntartott nyilvános könyvtárakat – dolgozó könyvtárosoknak határozott és következetes álláspontot kell képviselniük a politikai pártokkal és a társadalmi szervezetekkel ápoltságban. Elsőrendű követelmény, hogy a könyvtáros saját világnézeti elkötelezettsége, politikai szimpátiái, a különféle szervezetekhez fűződő érdeklődései nem befolyásolhatják magatartását a velük való kapcsolattartásban, tehát valamennyiüknek azonos feltételekkel és mértékben kell rendelkezésre bocsátania a könyvtár szolgáltatásait, függetlenül attól, hogy valamelyiküktől a könyvtár mint intézmény különleges támogatásban részesült-e vagy sem. Másodsorú megjegyzendő, hogy a semleges viszonyulás nem jelenti azt, hogy a könyvtáros ne támogassa a társadalmi kezdeményezéseket a használati szabályzatában meghatározott módon, feltételekkel és keretek között; nem vállalhat viszont – a könyvtárnak nyújtott anyagi támogatás fejében sem – szervezési vagy agitációs munkát, propagandaanyag-terjesztést sem felkérésre, sem önkéntesen. A támogatás azt jelenti, hogy azonos feltételek mellett (tehát semmiféle szervezetet vagy akár használói csoportosulást nem zárhat ki az igénybevételből) bocsátja rendelkezésre a könyvtár helyiségeit, felszerelését, szolgáltatásait rendezvények céljára. Gondoskodnia kell arról, hogy a rendezvény ne zavarja a könyvtárat az általában megszabott rend szerint használni akarókat. Nem adhatja ki olvasói névjegyzékét a rendezvény szervezőinek egyéni meghívók szétküldéséhez; a szervezők a könyvtáros által meghatározott helyen és mértékben helyezhetnek el meghívót vagy plakátot a könyvtár épületén kívül vagy belül. Harmadszor: a könyvtáros ne nyilvánítson véleményt a könyvtárban szervezett párt- és egyéb rendezvényeken. A saját maga által szervezett programok, rendezvények, előadássorozatok, kiállítások stb. legyenek tartalmi és világnézeti irányultságukat tekintve kiegyensúlyozottak, ne sértsék egyes emberek vagy csoportok érzékenységét.

262 A könyvtárosnak magának kell eldöntenie, hogy a politikai vagy világnézeti elkötelezettséggel járó közszerepléshez való jogát hogyan tudja összeegyeztetni a könyvtárosi etika elfogulatlanságot előíró követelményével. A könyvtári munkára az ilyenféle közszereplésnek mindenesetre nem lehet semmiféle kihatása. Más kérdés a pártsemleges, ideológiamentes közcélokért folyó mozgalmakban való részvétel, amely nem sérti mások érdekeit, meggyőződését, nem kíván kizárólagos elkötelezettséget, nem jár hátrányokkal a könyvtárra nézve. Megjegyzendő, hogy még az ilyen jellegű társadalmi aktivitást sem keverheti össze a könyvtáros napi könyvtári munkájával.

263 Kényes kérdés, vajon az önkormányzatok által fenntartott könyvtárakban működő könyvtárosok lehetnek-e egyben önkormányzati képviselők, sőt részt vehetnek-e a könyvtárakat felügyelő önkormányzati testületben. Ez egyfelől azzal kecsegtet, hogy a könyvtáros közvetlenül és pozitívan befolyásolhatja a lakosság igényeit szolgáló intézmény működését és fejlődését, másfelől azonban károsan érintheti a munkahelyi struktúrát (a beosztott könyvtáros képviselő bizonyos értelemben főnöke főnöke lehet), vagy a képviselőnek választott könyvtáros arra kényszerülhet, hogy elkötelezze magát a helyi politikai csoportosulások valamelyike mellett (ez pedig károsan hathat a könyvtár pártsemleges mivoltára). Általános eligazítást ez ügyben az önkormányzati törvény és más vonatkozó jogszabályok, állásfoglalások adhatnak, s ezek mérlegelésével döntheti el a könyvtáros, ilyen formában is részt kíván-e venni a helyi politikai életben. Mindenesetre a veszélyekre való tekintettel az tanácsolható, hogy a könyvtáros jobban teszi, ha nem vállal politikai funkciót munkáltató fenntartójánál, az önkormányzatnál.

IX.3. Kapcsolatok más szakmákkal

264 A könyvtáros nem végezheti a megkívánt magas színvonalon munkáját, ha nem épít ki kapcsolatot más szakmákhoz és azok képviselőihez. Ennek során ugyanazok az elvek és értékek vezéreljék, amelyeket a saját szakmabeliekkel szemben kell, hogy kövessen. A más szakmákkal való kapcsolat a kölcsönös tiszteleten és a kooperációs készségen alapszik. A könyvtáros elismeri és méltányolja szakmai ismeretanyagukat és etikai kódexeiket, s ugyanezt várja el tőlük a magáé iránt. Kész felismerni és elfogadni a közös célokat, s elérésük érdekében közös vállalkozásokban vesz részt. Saját tevékenységét úgy szervezi meg, hogy tekintetbe veszi a mások által elért eredményeket, alkalmazott technológiákat, s rivalizálás helyett épít a munkamegosztásból várható előnyökre.

265 Különös figyelmet érdemelnek a könyvtáros részéről azok a szakmák, amelyek közvetlen társai az információs tevékenységben, és amelyek munkáját azonos vagy hasonló alapértékek vezérlik. A könyvtáros közösséget vállal a levéltárosok, muzeológusok, adatbázis-forgalmazók, információs brókerek, kiadók, terjesztők és egyéb, a dokumentumok és az általuk hordozott információk gyűjtésével, kezelésével, megőrzésével és szétszórásával foglalkozó szakmákkal és képviselőikkel, s ugyanígy mindazokkal, akik az információnak az egyes emberekben, közösségekben, társadalomban kifejtett hatásával, a tudományos, művészeti, gazdasági, kulturális, szabadidős és rekreációs tevékenységekhez szükséges ismeretek oktatásával, terjesztésével, hasznosításával foglalkoznak, elsődlegesen a pedagógusokkal és művelődésszervezőkkel, népművelőkkel.

266 Az információs brókereket a magukéval közös szakmai ismeretek alapján álló szakembereknek tekintik a könyvtárosok, de tudomásul veszik a tevékenységi köreikben fennálló különbségeket. Tiszteletben tartják az információs brókerek magatartását megszabó etikai kódexet, s ugyanezt várják el a könyvtárosi etikai kódexet illetően. A könyvtárosok nem zárhatják ki a használók köréből az információt gazdasági erőforrásnak tekintő használókat (köztük pl. az információs brókereket). Ők ugyanolyan feltételekkel használhatják a könyvtár gyűjteményeit, forrásait, eszközeit, mint bárki más, nem várhatják el azonban azokat a többlétszolgáltatásokat, amelyek az ő üzleti tevékenységük hasznát növelnék a közösség javaiból és hátrányára.

267 A sajtó, s általában a tömegkommunikáció munkatársaival a könyvtárosoknak rendszeres napi kapcsolatban kell lenniük. Hiszen az általuk előállított termékek termé-

szetes módon tartoznak a könyvtárak gyűjtőkörébe, s kiemelkedő szerepük van az információ társadalmi mozgásában, ami ugyancsak a könyvtárosok társaivá teszi őket. Tevékenységüket sokban ugyanazok az eszmények vezérlik, mint a könyvtárosokét. Mindez arra int, hogy az együttműködés mindkét fél javára válik. A könyvtárosoknak azonban a sajtó munkatársaival szemben is meg kell őrizniük alapértékeiket, különösen az elfogulatlanság, az egyenlő elbánás és a személyes adatok bizalmas kezelésének elvét.

IX.4. Szerzői jog

268 A könyvtáros szakmájából következő mély tiszteletet érez a szerzők és mindazok iránt, akik alkotó munkájukkal előállítják azokat a szellemi tartalmakat, amelyek különböző hordozókon eljutnak a könyvtárba, s ott gondozásba veszik őket. A könyvtáros nem állhat be azok közé, akik saját vagy mások anyagi érdekeinek kíméletlen érvényesítése során minden lelkiismereti aggály nélkül megsértik a tulajdonosnak az alkotás és a gazdasági beruházás védelmét megillető szerzői jogait.

269 A szerzői jogban a könyvtáros szemben találja magát azzal a dilemmával, amely két ellentétes, de alapos érdek pólusaiból fakad. A szellemi tulajdon alkotóinak és terjesztőinek kizárólagos jogokat biztosítanak a vonatkozó jogszabályok erkölcsi és vagyoni érdekeik érvényesítésére, ugyanakkor az információhoz való szabad hozzáférésnek is megvan a maga jogi megalapozottsága. A könyvtárosnak e jogi keretek között kell védelmeznie az információ használóinak jogos igényeit és érdekeit, s ugyanakkor óvnia a szellemi tulajdon alkotóinak és terjesztőinek jogait. A könyvtáros két érdekszféra mezején áll, s egyaránt tekintettel kell lennie az alkotó jogára (akitől nem szabad eltulajdonítani szellemi alkotását, s aki anyagi haszonra jogosult műve után), s a közösség jogára az információk szabad áramlásához, a szellemi alkotások használata révén a tudás, a vélemény- és szólásszabadság előmozdításához. A két szféra érintkezését általában a szerzői jogra vonatkozó törvények szabályozzák, s a könyvtáros jogkövető magatartásának e területen is érvényesülnie kell. Ismeretes azonban, hogy egy jogszabály minden precizitása és gondos fogalmazása ellenére szűkebb-tágabb teret enged az értelmezésnek alkalmazása során. A könyvtárosnak csak az lehet a vezérelve, hogy egyik fél érdekét se sértse meg, ha éppen ő kerül döntési helyzetbe a felek között felmerülő vitás kérdésekben.

270 Az egyik leggyakrabban felmerülő és legkényesebb probléma a különböző hordozókon lévő alkotások másolása. Erről ugyan rendelkeznek a szerzői jogi törvények, mégis célszerű a könyvtár használati szabályzatában is kitérni rá részletesebb szabályozással, különösen ami az elektronikus dokumentumokat illeti, ugyanis a róluk készített másolatok gyakorlatilag egyenértékűek az eredetivel. A másolást a jogszabályi rendelkezések és az ún. méltányos használat (fair use) elvei szerint kell szabályozni. Itt a következő tényezők veendők figyelembe: a használat célja (a gazdasági–kereskedelmi hasznosítás aligha fogadható el), a dokumentum természete (pl. beszerezhető-e még a kereskedelemben), a mű mekkora részét másolják le (minél kisebb és minél kevésbé lényeges részét, annál méltányosabb a másolatkészítés), a másolatok száma (a másolás mennyiben befolyásolja a mű piaci értékesíthetőségét), utalás a szerzői tulajdonra, az elektronikus hozzáférés korlátozása.

271 A szerzői jog alkalmazása központi kérdése az elektronikus dokumentumok terjesztői és a könyvtárak között kötött licenc-szerződéseknél is. A szerződést előkészítő tárgyalások során a könyvtáros a használók érdekeit kell, hogy képviselje, s törekednie kell számukra előnyös feltételek mellett megkötni a szerződést.

272 A dokumentumok digitalizálása további problémákat vet fel a szerzői jog szempontjából. Az idevágó jogszabályok általában engedélyezik a hagyományos dokumentumok digitalizálását könyvtári archiválás céljára. A nemzeti kulturális örökség megőrzése szempontjából ez fontos feladata a könyvtárosnak. A digitalizált anyag azonban éppen flexibilitása miatt könnyű prédája lehet a visszaéléseknek, ezért használata során a könyvtárosnak különös figyelmet kell fordítania a szerzői jogok védelmére, s meg kell tennie a szükséges óvintézkedéseket.

273 A szerzői tulajdon védelme kiterjed a szürke irodalomra és a kéziratokra is. Ez utóbbiaknak a közönséghez való eljuttatása akár egyedi használat, akár publikálás révén a könyvtáros fokozott gondoskodását, a jogszabályok követését és az adott anyagra vonatkozó speciális kikötések betartását kívánja meg.

274 A szellemi tulajdon tisztelete az alkotás tiszteletét jelenti, öltön testet ez írott, rajzolt, hangzó, elektronikus formában. Legyen bármiféle módon rögzítve a gondolat, a könyvtáros kötelessége örködni sértetlensége fölött. Ezért mindig kövesse az idézés és a forrás-megjelölés általánosan elfogadott szabályait, s erre hívja fel a használók figyelmét is.

275 Fontos megjegyezni, hogy a szellemi alkotáshoz fűződő szerzői jog dologi része elidegeníthető, tehát a kiadó, akire a szerző anyagi ellenszolgáltatás fejében vagy ellenszolgáltatás nélkül átruházta szerzői jogának gazdasági hasznosítását, ugyanazt a jogvédelmet élvezzi, mint a szerző, s a könyvtárosnak ugyanúgy kell tisztelnie érdekeit, mint a szerzőéit.

X. Az etikai kódex érvényesülése

X.1. A szakmai elfogadás

276 Az etikai kódex ereje mindenekelőtt abból fakad, hogy széles szakmai konszenzuson alapszik. Ezért követelményrendszerét azon a szinten fogalmazza meg, hogy minden könyvtáros egyaránt a magáénak vallhassa, függetlenül attól, hogy milyen típusú és mekkora könyvtárban dolgozik, s úgy érezhesse, hogy egyrészt konkrét fogódzókat kínál számára az etikai problémákat is felvető mindennapi gyakorlatban, másrészt értékrendjével szilárd támaszt nyújt neki teljes szakmai pályafutása során. Egy szakma etikai kódexének összeállítása és kibocsátása önmagában nem elegendő. Az etikai kódex értelme és funkciója a szakmai közgondolkodás és cselekvés befolyásolása, egy adott mércéhez való igazítása. Ezt nem utasításos, parancsolásos alapon kívánja elérni, hanem a szakmai köztudatnak és a szakmához tartozó egyének gondolkodás- és viselkedésmódjának normakövető és a környezetben beálló változásokra reagáló magatartásának kialakításával és folyamatos „karbantartásával”.

277 Igen lényeges, hogy az etikai kódex fontossága kellő elismerést nyerjen a szakmán belül (különösen a tekintélyes véleményformálók és a hivatali előljárók körében), hogy a benne foglaltak megfelelőképpen érvényesülhessenek a szakma mindennapi gyakorlatában, rövid és hosszú távú gondolkodásában. Az etikai kódex megalkotásának folyamata ezt a célt szolgálta. A közel kétéves vállalkozás megbeszélések, viták sorozatával, az országos szakmai folyóiratokban megjelent publikációkkal juttatta el mondhatni valamennyi könyvtároshoz a kódexben foglalandó etikai alapelveket, s lehetőséget adott valamennyi érintettnek véleménye kifejtésére. A kódex tervezetével a szakmai nyilvánosság legszélesebb fóruma, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete 2005. évi vándorgyűlése is megismerkedhetett. A kódex elfogadása és kibocsátása fontos esemény a szakma életében, de nem kevésbé fontos a hozzá vezető út, ami az etikai kérdések tudatosodását szolgálta. S hasonlóképpen fontos, hosszan tartó folyamat lesz az etikai kódexnek a könyvtári gyakorlatban való érvényesülését elősegítő tevékenység.

278 A könyvtárosok két csoportja különösen érintett a kódex kapcsán. Az egyik a senior könyvtárosoké, akik egy sikeresen befutott pálya gazdag tapasztalatai birtokában foglalhatnak állást etikai kérdésekben; a másik a könyvtárosi pályát választó, a pályára felkészülő és a pályafutást megkezdő fiataloké, akiknek látniuk kell, hogy a szakmai és az etikai oldal együttesen, egymásba olvadva jelentkezik mind az elmélet, mind a gyakorlat terén. Az előbbiekre hárul a felelősség azért, hogy a szakmai etika értékei világosan táruljanak minden könyvtáros szeme elé, hogy az utánuk következő generációknak példát adjanak ezen értékek követésében, s a fiatalok elsajátítsák az etikailag is orientált

könyvtárosi magatartást. Az utóbbiak dolga a szakmai etika megismerése, követése és megőrzése, hogy idővel ők is felelősséggel adhassák át az utánuk következőknek.

279 Az etikai kódexnek a szakmán belüli elfogadásában kulcsszerepet játszanak a vezető beosztású könyvtárosok, közöttük is az első számú vezetők. Annál is inkább, mert mindenekelőtt ők vannak kitéve a kívülről érkező nyomásoknak, legyenek ezek gazdasági, politikai, világnézeti vagy egyéb természetűek, s nekik kell megtalálniuk, kidolgozniuk az éles helyzeteket az etikai elvek feladása nélkül feloldó kompromisszumokat. A vezetők hozzáállása az etikai problémákhoz, valamint személyes példamutatásuk nagymértékben meghatározza az egész szakma morális színvonalát.

280 Kívánatos, hogy a szakmai etika oktatása épüljön be a felsőfokú könyvtárosképzésbe akár önálló kurzus formájában, akár az egyes témakörök tanítása során az etikai dimenzió bemutatásával. A könyvtárosképző intézmények így sokat tehetnek a szakma etikai standardjának megerősítéséért és megőrzéséért, a helyes könyvtárosi magatartás és hivatástudat kialakításáért. Az etikai elvek, értékek, eszmények megtanulhatók, ám az etikus magatartás a gyakorlatban, a pozitív példák hatására, az egészséges szakmai közösségben végzett munka során, egymás kölcsönös nevelésével sajátítható el.

281 Ami pedig a dolognak az oktatási és nevelési (feltétlenül mindkettő hangsúlyos!) részét illeti, nem az a fő vitatéma, hogy kapjon-e külön tantárgyat a szakmai etika és azt ki és mikor, miként oktassa, hanem az, hogy az egész folyamatot áthassa az etikai szemlélet/szellem, és a kódex pontjainak alkalmazása a jövőbeni könyvtárosnak szinte reflexívé váljon. Ebből következően lehet külön, kis óraszámú tantárgy is, lehet a szakmai jog oktatásához kapcsolódó, de feltétlenül és mindenek előtt az a fontos, hogy mindig szakmai kérdésekhez kapcsolódóan szerepeljen a „maga helyén”, vagyis a gyűjteményszervezésnél éppúgy, mint a visszakeresés kérdéseinél, a szolgáltatásoknál éppúgy, mint az együttműködés stb. kérdéseinél. Minden tantárgy oktatója hívja fel a figyelmet az aktuális szakmai ismeretek, szabályok és szabványok alkalmazásának, a tevékenységi formáknak és fajtáknak az etikai összefüggéseire. A helyzetgyakorlatok során és a szakmai/könyvtári környezetben végzett gyakorlatokon az oktatók és a gyakorlatvezetők ügyeljenek a hallgatók etikus magatartására, hívják fel a figyelmet az etikus viselkedésre, a feladatvégzés etikai összefüggéseire – s mutassanak példát.

282 Az etikai problémákat ajánlatos szerepeltetni a könyvtárosi segéderők kiképzésében, a könyvtárosok, asszisztensek, s a könyvtárban foglalkoztatott, más szakképzettséggel rendelkező munkatársak továbbképzésében ugyancsak.

X.2. A társadalom tájékoztatása

283 Az etikai kódex nem csak a könyvtáros szakmához szól. Megszólítja a többi, elsősorban a társszakmákat is, sőt az egész társadalmat. Ez utóbbi abban a minőségében is érdekelt, hogy fenntartja – közvetve vagy közvetlenül – az egyes könyvtárakat, s úgy is, mint a használók közösségei. Ezért van szükség arra, hogy az etikai kódexet ne csak a szakmán belül, hanem a használók, sőt a rajtuk túliak széles köreiben is megismerjék a megfelelő kommunikációs formák és fórumok révén.

284 Az etikai kódex voltaképpen egy garancialevél vagy kötelezettségvállalás arra, hogy mindazok, akik a könyvtáros szakmához tartozóknak vallják magukat, a benne foglalt erkölcsi normák szerint végzik munkájukat. Ez egyoldalú szerződés, amelyből csak az egyik félre, a könyvtárosra hárulnak kötelezettségek, minden „ha és akkor”.

minden feltétel és kikötés nélkül. A könyvtáros akkor is etikája törvényei szerint végzi munkáját, ha teljesítményéhez képest alacsony az anyagi és erkölcsi megbecsültsége; az etikai parancs követése nem lehet függvénye a fizetés nagyságának. Az etikai kódex alapján támaszthat a könyvtárossal szemben követelményeket és várhat el szolgálatot a társadalom, a használó, s számíthatnak együttműködésére a társszakmák tagjai.

285 Az etikai kódex nyilvánosságra hozatala ugyanakkor védelmet is nyújt a könyvtárosnak: erre hivatkozva utasíthatja vissza az elfogult követeléseket, az egyoldalú nyomásgyakorlást, szakmai autonómiájának megkérdőjelezését. A használók vagy a társadalmi csoportok oldaláról érkező ilyen törekvések ugyanis nem az egyes könyvtárosok részére jelentenek kihívást, hanem az egész szakmának. Az etikai kódex értékeinek kétségbe vonása a könyvtárosságot mint olyant érő támadás, amely ellen védelmül joggal fordulhat a társadalomhoz és képviselőihez, illetve a nyilvánossághoz és fórumaihoz.

286 A kódexnek erős kapcsolatépítő hatása is lehet, ha megfelelő formában és módszerekkel juttatjuk el különféle címekre. Ehhez nagy segítséget nyújthatnak a tömegkommunikációs eszközök. Ez a feladat nem egyszeri akciót jelent, hanem folyamatos készenléteket, szervezett kapcsolatokat, és megtervezett üzeneteket. Ugyanis nem pusztán a kódex „tízparancsolat” formájában, tömören megfogalmazott kivonata közzétételére van szükség, hanem a kifejtő rész is érdemes a nyilvánosságra. De még ez sem elég: a közvélemény alakításához szükség van az etikai kódex magyarázatára, értelmezésére, példákkal való illusztrálására, tényleges vagy fiktív esetek bemutatására stb. is. A nagyközönségben tudatosítani kell szakmánk etikai dimenzióit, az etikai és a szakmai követelmények egyenrangúságát és kölcsönös meghatározottságát, mindezekből a könyvtárosokra háruló felelősséget, s végül, de nem utolsósorban azt, hogy az etikai kódex ismeretében és alapján léphetnek fel abban az esetben, ha azt tapasztalják, hogy a könyvtár, a könyvtárban dolgozó könyvtáros megsérti szakmája etikai normáit.

X.3. A kibocsátók és aláírók

287 Az etikai kódexnek két kibocsátója van: a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Informatikai és Könyvtári Szövetség. Kívánatos azonban, hogy a kódexben rögzített értékeket minél több könyvtárosi, könyvtári szervezet, egyesület, intézmény vallja magáénak, és ezt aláírásával is megerősítse. Ez megtörténhet akkor, amikor a kibocsátók a maguk részéről a kódex szövegét véglegessé nyilvánítják és elfogadják; de nem lehet akadálya annak sem, hogy utólag, egy későbbi időpontban írják alá a kódexet. Lényeges azonban, hogy a kibocsátók-aláírók mindegyike a maga teljességében vállalja a benne foglaltakat, s ne fenntartásokkal és kivételekkel tekintse érvényesnek magára nézve. Természetesen nincs akadálya annak, hogy a csatlakozó szervezetek az általános etikai kódex alapelveivel összhangban a maguk körére nézve kiegészítő, részletező etikai szabályzatokat is megfogalmazzanak, amelyek azonban nem állhatnak ellentétben a kódex alapelveivel és értékeivel. Nem kifogásolható, ha az egyes szervezeteken belül működő szekciók, tagozatok, csoportosulások maguk is ki akarják fejezni aláírásukkal, hogy tagjaik tartani kívánják magukat az etikai kódex előírásaihoz. Sőt ajánlható ez az eljárás, mert elősegíti, hogy minél szélesebb körben terjedjen el a kódex ismerete, s érvényesülhessen jótékony hatása.

288 A kibocsátók és aláírók a maguk, s egyben egész tagságuk nevében fogadják el az etikai kódexet. Célszerűnek látszik, ha ezt saját alapszabályukban is kifejezik. Tagságtól ezért elvárható, hogy tartsa magát az etikai kódexhez.

289 Annak ellenére, hogy a kódex a személyes könyvtárosi viselkedést óhajtja szabályozni, befolyásolja a könyvtárak mint intézmények működését is. Hiszen bennük dolgozik a könyvtárosok túlnyomó többsége, gyakorlatilag szinte összessége. Ezért nagyon is kívánatos és helyes, hogy a könyvtári és információs egységeket, intézményeket tömörítő szervezetek ugyancsak vállalják a könyvtárosi etikai kódexet, tudomásul véve, hogy a szervezetük tagságát képező intézményekben dolgozó, általuk alkalmazott könyvtárosok a benne kifejtett alapértékek szerint végzik munkájukat, határozzák meg magatartásukat. Üdvözlendő volna, ha egy-egy könyvtár vagy bármilyen könyvtári közösség is kinyilvánítaná, hogy magára nézve kötelező érvényűnek ismeri el a kódex téziseit, s mérvadóan a felállítandó etikai bizottság véleményét. Az egyes könyvtárakat, intézeteket (köztük különösen a könyvtárosképzéssel is foglalkozó egyetemek és főiskolák illetékes tanszékeit vagy részlegeit) ösztönözni kell arra, hogy nyilatkozzanak afelől, érvényesnek tekintik magukra nézvést az etikai kódexet.

290 Fölmerülhet az a kérdés, hogy – lévén a magyar könyvtárosság etikai kódexéről szó – csatlakozhatnak-e az aláírók–kibocsátók köréhez országhatárokon túli könyvtárosi egyesületek, nevezetesen magyar nemzetiségű könyvtárosok, könyvtárak szervezetei. Tekintve, hogy a kódex az általános emberi és könyvtárosi értékekre alapozódik, s összhangban van a nemzetközi politikai és könyvtárosi szervezetek által kibocsátott vonatkozó dokumentumokba foglalt irányelvekkel és ajánlásokkal, továbbá az egyes nemzeti könyvtáros egyesületek által közzétett etikai kódexek alapértékeivel, nem lehet akadály annak, hogy a közös nemzeti kulturális örökség megőrzéséért, ápolásáért, terjesztéséért és gyarapításáért ugyanazt a felelősséget érző és viselő határokon túli magyar könyvtárosi szervezetek, egyesületek is aláírják ezt a dokumentumot.

291 Bár a cél az, hogy minél több társadalmi–szakmai szervezet vegye tudomásul a könyvtárosi etikai kódex megjelenését, fogadja el és támogassa az általa kifejezett értékeket, túlzás lenne elvárni tőlük, hogy az aláírók között szerepeljenek. Annál is inkább, mivel a kódex nem rájuk, hanem a könyvtárosokra ró kötelezettségeket. Ők a társadalom bizonyos szegmensei képviselőiként viszont jogosultak ellenőrizni és számon kérni, hogy a könyvtárosok a kódex előírásainak megfelelően viselkednek és végzik munkájukat. Ennek fejében másfelől a könyvtárosok joggal várják el, hogy tevékenységüket ne egy másik értékrend alapján ítéljék meg, s kapjanak védelmet tőlük, ha indokolatlan és alaptalan támadásokban van részük éppen a könyvtárosi eszmények és értékek következetes követése és érvényesítése miatt.

X.4. Az etikai kódex alanyai

292 Az etikai kódexet kibocsátó szervezetek, egyesületek, intézmények aláírásukkal fejezik ki, hogy egyetértenek a benne foglalt eszményekkel, értékekkel, magatartási normákkal, s álláspontjuk szerint a magyar könyvtárosságnak ennek megfelelően kell tevékenykednie. Értelemszerűen csak a saját tagságuk nevében nyilatkozhatnak, ezért semmiképpen sem mondhatjuk, hogy valamennyi magyar könyvtárosra nézve kötelező érvényű lenne az etikai kódex, hiszen a könyvtári alkalmazásnak nem kötelező feltétele valamely egyesülethez való tartozás (nincs könyvtárosi kamara, amely felügyelné a hivatás gyakorlását, engedélyezné vagy megtiltaná azt). Ezért óvatosan kell kezelnünk a kódex „hatályának” kérdését, ha egyáltalán szólhatunk ez esetben hatályról. Inkább a kódex érvényessége, elfogadása, vállalása lehet a helyes kifejezés. Mivel nem kötelező

érvényű jogi dokumentum, mindenképpen az érintett személyeken múlik, hogy érvényesnek tartják-e magukra nézve, követik-e alapelveit, szellemében kívánják-e gyakorolni hivatásukat.

293 Figyelemre méltó az a felvetés, hogy valaki egy szakma művelőjévé a diploma megszerzésével vagy pedig a szakmai etika vállalásával (lásd orvosi eskü) válik. Lehetséges, hogy a könyvtároság esetében egyelőre nem érvényesíthető teljes mértékben ez a követelmény, mégis kívánatos volna errefelé tartani. Ha eskütételről nem is beszélünk, a könyvtáros etikai alapelvek személyes elfogadását mégis célszerű volna nyilvános aktussá tenni. Az etikai tudatosság növelése mellett ennek komoly PR-hatása is lehet. Vitathatatlan azonban az a követelmény, hogy a könyvtárosi etikai kódex érvénye az egész szakmára vonatkozzék, függetlenül attól, hogy valaki elfogadja-e vagy sem, betartja-e vagy sem. Az etikai kódex nem szabálygyűjtemény akar lenni, hanem a könyvtárosi gondolkodást, magatartást és viselkedést kívánja formálni az egyéni használók és a kisebb-nagyobb közösségek javára. Ezért nem döntő jelentőségű kérdés, hogy valaki aláírásával hitelesítve elfogadja-e a maga számára vagy sem. Mégis hasznos volna valamiképpen személyes kapcsolatot teremteni a kódex és a könyvtáros között. (Például a könyvtárosi diplomával egyidejűleg vagy az első könyvtári munkahelyen díszes kivitelű oklevélformát kaphatnának kézhez a fiatal könyvtárosok; a nyilvánosságnak szánt rendezvényeken a könyvtárosok aláírásukkal láthatnák el az etikai kódexet; a munkaköri leírásokban és a szakmai minősítési rendszerekben utalni lehet a kódexre, sőt elő lehetne írni betartását stb.) Mivel az etikai kódex nem egy szerződés, nem kötelező szabályzat, az egyénenként való aláírása nem biztos, hogy járható út, s főleg bonyodalmakhoz vezethet. Ugyanakkor az sem tagadható, hogy az egyéni aláírás – vagy legalábbis lehetőségének megteremtése – segít feloldani azt a dilemmát, hogy kire is vonatkozhat az etikai kódex: a könyvtárosi szakképzettséget szerzett személyekre, függetlenül attól, hogy könyvtárban dolgoznak-e vagy sem, a szakmai egyesületek tagjaira vagy azokra is, akik a tagságot ugyan nem óhajtják, de a kódexszel egyetértenek s aktívan vallani is kívánják, valamennyi könyvtári dolgozóra vagy csak a könyvtárosi-informatikusi szakképzettséggel rendelkezőkre.

294 A szakképzett könyvtárosok mellett másokra is kiterjedhet, pontosabban szólva mások is vállalhatják az etikai kódex előírásait tevékenységük morális megalapozásához. Így bár könyvtárosi etikáról beszélünk, ez gyakorlatilag kiterjedhet más szakmák vagy foglalkozások művelőire, s különösen a könyvtáron belül a legkülönbözőbb munkaköröket ellátó, akár szakképzettség nélküli személyekre is.

295 Rögzíteni kell azonban, hogy a könyvtárosi etikai kódex elfogadása és követése nem kötelező jellegű előírás. Az etikai normák – bár kihatnak rájuk – nem jogi hatályú szabályok, ilyen módon nem is kérhetők számon. Ahogyan nem előfeltétele a könyvtárosi diploma annak, hogy valaki egy magánkönyvtárban vagy bizonyos nem nyilvános könyvtárban praktizáljon, úgy az etikai kódex követése sem számonkérhető, annál kevésbé, mivel a jogszabályokon túli kötelezettségeket ír elő. A kódex vállalása csak önkéntes lehet. Mivel jogi kényszerítő erőről nem beszélhetünk, az etikai kódex elismerése fakultatív. Tényleges kényszerítő ereje elsősorban erkölcsi: egyrészt a pozitív szakmai megítélés, szakmai megmérettetés egyéni igénye ösztökélhet a követésére, másrészt az elvárások „átszivároga” az intézményi szabályzatok, munkaköri leírások soraiba, kvázi a jog szintjére emelkedhetnek, harmadrészt (és talán ez a legfontosabb), a könyvtárosképzés aktív közreműködésével, az újabb szakmai generációk számára elfogadott „belső” erkölcsi zsinórmércévé válhatnak.

X.5. A szankcionálás kérdése

296 Bár etikai kódexről beszélünk, ez nem jogszabály, nem kötelező érvénnyel betartandó előírások, kötelezettségek gyűjteménye, hanem a jogszabályokba nem foglalható, jogon túli vagy melletti viselkedési normák gyűjteménye, amelyek a könyvtárosi hivatás lényegi jellemzőiből következnek, s amelyek betartása a szakma eredményes gyakorlásához szükséges. Ebből következően (s abból, hogy a könyvtárosi foglalkozásnak nincs személyi tagságon alapuló kamarája, amely jogosítványt adhatna a szakma gyakorlására) az etikai kódex megsértése nem járhat olyan következményekkel, mint amilyenekkel egy törvényé, egy jogszabályé, vagy akár egy könyvtári belső szabályzaté. A törvények, szabályok megsértése ugyanis büntetést von maga után; kérdéses azonban, hogy a mi esetünkben szóba jöhet-e valamiféle szankcionálás. Bár kétségtelen, hogy a szankcionálásra – elmenve egészen a szakma folytatásától való eltiltásig – külföldön akadnak példák, nem is szólva más szakmáknak idehaza is érvényesülő vagy legalábbis érvényesíthető jogosítványáról.

297 Az etikai kódex követése önkéntes elhatározáson múlik, ennél fogva megsértését sem lehet számon kérni. Ugyanakkor általános elvárás, hogy a könyvtárosok mégis tartásuk magukat a kódex elveihez, s az egész szakma érdeke, hogy a benne foglalt értékek ne szenvedjenek sérelmet. Ezt a célt – úgy tűnik – szankcionálási jogosultság nélkül is el lehet érni. A szankció a normával ellentétes vagy annak megfelelő magatartás következménye, a társadalom vagy egy kisebb közösség, csoport (esetünkben a könyvtáros közvélemény) reakciója az egyén magatartására. A következmény lehet negatív (értékelés, büntetés, kiközösítés stb.), de lehet pozitív (helyeslés, jutalmazás, elismerés stb.) is. A kényszer a szankciónak csak egyik, leginkább a joga jellemző fajtája, de az erkölcsi norma szankciónak is lehet kényszerítő ereje. Ez a kényszerítő erő a lelkiismeret mellett a közvélemény. Az etikai kódex esetében szankciónak foghatjuk fel önmagában már azt is, hogy az egyes negatív eseteket az etikai bizottság kivizsgálja, hogy eljár az ügyben, de még inkább azt, hogy kilátásba helyezi az etikai „vétségek” nyilvánosságra hozását. A legáltalánosabban alkalmazandó szankció esetünkben a nyilvánosság.

298 Az etikai kódex előírásai jórészt már ma is teljesülnek a könyvtári gyakorlatban, s az egyes könyvtárosi közösségeknek megvan az a morális ereje, hogy tagjaikat rávegyék a könyvtárostól elvárt viselkedésre. A kódex segítséget kíván adni a jövőben kialakuló, esetleg etikai válsággal terhes helyzetek megoldására, a helyes magatartásra érdekellentétek felmerülése esetén. Továbbá a pályára lépő fiatal generációk számára foglalja össze és mutatja fel a könyvtáros hivatásból következő követelményrendszert. Az etikai kódextól nem várható gyökeres változások a szakma viselkedésében, pláne rövid távon nem; de az igen, hogy következetes alkalmazása a könyvtári gyakorlatban elősegíti a szakmai közösség etikus viselkedését. Ebből a szempontból nézve kérdéses a szankcionálás szükségessége. Ha a könyvtárosi etikát egy önszabályozó rendszernek tekintjük, akkor megelégedhetünk működése monitorizálásával, ellenőrzésével, visszacsatolásával minden szankcionálás nélkül. Megelégedhetünk a rendszeridegen elemek azonosításával, kifogásolásával, a tőlük való elhatárolódással egyfelől, a pozitív elemek kiemelésével, kedvező minősítésével, példaként való felmutatásával másfelől. Hiszen a cél az etikai tudatosság megteremtése, s ezzel utat nyitni a céljai és küldetése iránt igazán elkötelezett szakma megerősödése felé.

299 Büntető szankciók alkalmazása helyett meg kell elégednünk a jogszabályok előírásaival, az egyes könyvtárak belső fegyelmi rendjével, a könyvtáros egyesületek alapszabályainak rendelkezéseivel; okkal feltételezhetjük, hogy az ezek alapján lefolytatott el-

járásokban a könyvtárosi etikai kódex szelleme is érvényesülni fog, illetve az etikai kódex egyes előírásainak súlyosabb megsértése elegendő indok lesz akár fegyelmi eljárások megindítására is intézményi keretek között. A kódexet kibocsátó szervezeteknek tehát nincs szankcionálási hatásköre. Nem gátolja azonban semmi őket abban, hogy véleményüket bizonyos könyvtárosi viselkedésekről kialakítsák és nyilvánosságra hozzák. Voltaképpen ez a legerősebb eszköz a kezükben. Hatásosnak azonban csak akkor bizonyulhat, ha rendszeresen és következetesen élnek vele. A nyilvánosság erős fegyver, ezért óvatosan kell vele élni. A kódex első és kisebb megsértése nem biztos, hogy mindjárt nyilvános elítélést kíván. A személyek, intézmények közvetlen megszólítása a legtöbb esetben elegendőnek látszik. Csak súlyosabb, ismétlődő helytelen viselkedés indokolja a nyilvánosságra hozatalt. S itt is meg kell fontolni, hogy azonnal néven nevezendő-e a vétkes vagy pedig elegendő magától az etikátlan jelenségtől való elhatárolódás. Csak utolsó lépésként tanácsos néven nevezni a könyvtárosi etika megsértőjét.

300 Ez a fajta visszacsatolási tevékenység azt föltételezi, hogy a könyvtáros társadalom elfogadta az etikai kódexet, követi és tagjaitól elvárja követését; s azt is, hogy hozzák a kódex kibocsátói tudomására, ha etikátlan viselkedést, jelenségeket tapasztalnak. Tegyük ezt jó szándékkal, a segítség és a javítás céljával, nem pedig a megbélyegzés, a ki-rekesztés indulatával. Ha a kódex kibocsátói ily módon követik nyomom az etikai elvek érvényesülését, nem szükségszerű, hogy ezt a tevékenységüket tagsági körükre korlátozzák. A maguk által elfogadott alapértékek nevében felléphetnek minden velük ellentétes, könyvtáron belüli vagy kívüli, könyvtárostól vagy mástól tapasztalt jelenség ellen. Ebből a szempontból nincs jelentősége annak, hogy valaki elfogadta-e, aláírta-e a kódexet vagy sem. A kibocsátók értékeket védenek és nem személyeket vagy intézményeket szankcionálnak. Az előbbire pedig minden joguk és alapjuk megvan. Az etikai kódex közzététele a társadalom felé azt sugallja, hogy komoly elhatározása a könyvtárosoknak a minél jobb, etikailag kifogástalan szolgálat nyújtása, s ennek érdekében készek elfogadni a nyilvánosság kontrollját, sőt számítanak rá.

X.6. Etikai bizottság

301 Mindenképpen szükséges, hogy a kódex érvényesülését egy etikai bizottság segítse elő. Tekintve, hogy a kódex két szervezet közös dokumentumaként kerül a nyilvánosság elé, a bizottságnak e szervezetektől kell megbízást és felhatalmazást kapnia. Ennek egyik módja az lenne, hogy minden kibocsátó külön delegál tagokat; a másik az, hogy minden tag mindkét kibocsátótól megbízást nyer. Ez utóbbi megoldás látszik célszerűbbnek, mert

- félő, hogy az aláírók nagy száma miatt a bizottság működésképtelenül sok tagból állna;
- a közös megbízás kifejezi, hogy az egész szakmára érvényes etikai alapelvekről van szó;
- kívánatos, hogy a kibocsátók valamennyi tagban fenntartás nélkül megbízzanak, nem csak az általuk jelöltekben;
- a szakma egységét reprezentálja, ha a szervezetek közösen bízzák meg a bizottság tagjait;
- az egyes tagok tevékenységükért valamennyi kibocsátónak felelősséggel tartoznak;

- jobb esélye van így egy olyan testület összeállításának, amely maradéktalanul bírja az egész szakma bizalmát tagjainak kivívott tekintélye, elismertsége, integritása alapján.

302 Az etikai bizottság ugyan a kódex kibocsátói előtt viseli felelősségét, működésében azonban autonóm. Maga állapítja meg működési rendjét (amelyet a megbízók egyetértésével léptet érvénybe), maga választja meg elnökét, esetleg más tisztségviselőit, s önállóan és függetlenül hozza meg döntéseit, foglal állást, kezdeményez és intézkedik. Az etikai bizottság jogosult a kódex értelmezésére és a hozzá beérkező etikai kérdésekkel kapcsolatban elvi állásfoglalásokat tesz közzé. Ez alatt nem az értendő, hogy bárkit is elmarasztalhatna, ugyanis a bizottság értelmező hatásköre úgy nyilvánul meg, hogy egy konkrét kérdésre általános állásfoglalást ad ki, mellőzve a konkrét szereplőket, de leírva, hogy az adott szituációban milyen elvek figyelembevételével javasolja rendezni a kérdést. Ezeket az állásfoglalásokat a szakajtó rendszeresen közölné, és ez egyrészt kiindulási alapot biztosítana a kódex későbbi pontosításához, másrészt az így létrejövő anyag másodlagos etikai forrásként működhetne, a kódex irányelveit kiegészítve. Miután az esetleges „etikai vétség” szankcionálására a kódex megalkotóinak nincsen módja, valójában ez nem is feladata a bizottságnak, tevékenységét a konkrét esetek jó megoldására fókuszálhatná. Tanácsadói szerepet, konfliktuskezelésben segítséget ajánlhatna fel a hozzá fordulóknak. A bizalom és a segítőkészség szellemét kellene közvetítenie a szakma felé.

303 A kódex érvényesülésének a garanciája, ha van egy olyan testület, amelynek az a feladata, hogy figyelemmel kísérje, miképpen hat a kódex a gyakorlatban, illetve eljárjon olyan esetekben, amikor a kódex előírásai nem érvényesülnek, illetve azokat súlyosan megsértik. Kérdés persze az, hogy mi módon szerezhet információkat a testület; hogyan értesül arról, hogy a szabályt megsértették. Egyéni panaszok formájában? Nem zárható. Szakmai felmérések útján? Ez nem elképzelhetetlen, például úgy, hogy a bizottság tagjai, illetve az általuk erre felkért személyek megvizsgálják a könyvtárakban, azok egyes csoportjaiban, illetve egy-két kijelölt könyvtárban a kódex követését egy-egy könyvtári szakterületen (pl. állománygyarapítás, tájékoztatás stb.). Nagyon is szükség van arra, hogy legyen egy olyan fórum, amely figyelemmel kíséri a szakmai etika alakulását, hatását, érvényesülését; amely eligazítást és tanácsot ad etikai kérdésekben; számon tartja az etikai alapelvek sérelmét; szükség szerint és megfelelő formában (általában kerülve a személyeskedést, s végső fegyverként az esetek és érintettek nyilvánosságra hozatalát használva) fellép a vétők ellen; védelmet nyújt azoknak, akik etikus magatartásuk miatt szenvednek sérelmet vagy hátrányt. Az etikai bizottság inkább a pozitív példák felmutatásával, semmint a nyilvános megrovás eszközeivel éljen. A negatív etikai gyakorlattól és magatartástól határolja el magát, észrevételezze, de ne folytasson le fegyelmi eljárásokat, ne szankcionáljon.

304 Az etikai kódex szellemének a gyakorlatba való átültetésében a létrehozandó etikai bizottság fontos szerepet játszhat. Az etikai kódex megsértésének – remélhetőleg ritkán előforduló – eseteiben nem annyira szankcionálásra, mint inkább a pozitív minta felmutatására van szükség. Természetesen sor kerülhet az illetékes testület részéről elhatárolódásra, négy szemközti vagy nyilvános megrovásra is; hasznosabbnak látszik azonban, ha a testület inkább a szakma által helyesnek elfogadott viselkedésre, eljárásra mutat rá, s véleményével és állásfoglalásával a kívánatos magatartást pozitívan emeli ki. Nem javasolt az egyesületek, szervezetek alapszabályaiban rögzített fegyelmi eljárásokon túlmenő szankcionálási rend bevezetése.

305 Mi történjen az összegyűjtött tapasztalatokkal? Természetesen az érintett szervezettel, illetve személyekkel a megállapításokat meg kell ismertetni, módot adva arra, hogy azokkal kapcsolatban véleményüket kifejtthessék. Ugyancsak helyeselhető, ha a könyvtári szakajtóban (az érintettek megnevezése nélkül) közzétennék a tapasztalatokat. Egy ilyen közleményben utalni lehet arra is, ha a kódex valamely előírása – a tapasztalatok szerint – nem alkalmazható, tehát a kódex módosításra szorul. Az etikai bizottság természetesen semmi szín alatt sem tekinthető fegyelmi hatóságnak, nem szabhat ki tehát fegyelmi büntetéseket (a legenyhébbet sem), de végső esetben a munkahelyi vezetőnek javasolhatja etikai-fegyelmi eljárás lefolytatását. Teheti ezt azért is, mert a kifogásolt magatartás feltételezhetően az adott intézmény belső szabályait is sérti. Igaz, hogy más szakmák (pl. orvosi, ügyvédi) adott esetben elmennek az etikai szabályaikat sértő tag hivatástól való eltiltásáig, de nekünk nem kellene ezt az utat követnünk. A munkaviszony megszüntetése csak az erre felhatalmazottak intézkedése lehet, ez jogi és nem etikai aktus, bár az ezt kiváltó okok lehetnek etikai természetűek is.

306 Az etikai bizottság olyan feladatokat lát el, mint például

- a szakma erkölcsi állapotának, az etikai követelmények érvényesülésének nyomon követése;
- a könyvtáros szakma etikai tudatosságának és magatartásának előmozdítása;
- a szakmai és a széles nyilvánosság tájékoztatása, a sajtóval való kapcsolattartás, egy etikai honlap nyitása;
- etikai témákban felmérések, kutatások kezdeményezése, viták, konferenciák rendezése;
- a felmerülő problémákkal, esetekkel, bejelentésekkel stb. kapcsolatos állásfoglalások kialakítása, iránymutatás megadása;
- a hozzá forduló könyvtárosok vagy könyvtárak, egyéb szervezetek és intézmények útbaigazítása, támogatása etikai ügyekben;
- az etikus magatartás miatt sérelmet vagy üldözést szenvedő könyvtárosok melletti kiállítás, a kibocsátó szervezetek felszólítása az érintett kolléga megvédésére;
- a tudomására jutott pozitív és negatív etikai jelenségek kivizsgálása, nyilvánosságra hozatala;
- az etikai aspektus beépítésének kezdeményezése a könyvtárosképzésbe, -továbbképzésbe, kapcsolattartás e tekintetben különösen a képzőintézményekkel;
- az etikai kódex gondozása, javaslatok tétele kiegészítésére, módosítására, kommentárokkal és magyarázatokkal való ellátása, esettanulmányokkal, a vonatkozó publikációk teljes szövegével vagy bibliográfiájával való gazdagítása.

X.7. Kapcsolódó dokumentumok

307 Az etikai kódex a könyvtárosság általános etikai követelményeit fogalmazza meg, s nincs tekintettel az egyes könyvtárakban és könyvtártípusokban, könyvtárosi szakterületeken és munkakörökben, a különféle szakterületeket kiszolgáló nyilvános és nem nyilvános könyvtárakban, speciális dokumentumokat kezelő különgyűjteményekben stb. működő könyvtárosok tevékenysége során felmerülő etikai problémákra. Ezért szükséges lehet a kódexet – ennek szellemében – kapcsolódó etikai szabályzatokkal (a megkülönböztetés végett nem nevezzük ezeket a dokumentumokat kódexeknek) kiegészíteni. Ezek kidolgozására és kibocsátására az érdekelt intézmények, szervezetek joga-

sultak, s ha nincsenek ellentmondásban az etikai kódex tételeivel, annak szerves kiegészítéseinek tekintendők. Ennek érdekében a kiegészítő etikai szabályzatokat célszerű az etikai bizottsággal konzultálva és egyetértésben kibocsátani.

308 Minthogy egyes könyvtárakra, könyvtári rendszerekre is készülhetnek etikai szabályzatok, s ezek kiterjednek az adott intézmény vagy szervezet valamennyi munkatársára, ily módon növelhető az etikai alapelvek kisugárzó hatása, azaz elérhető, hogy nemcsak a felsőfokú szakképzettségű könyvtárosok, hanem az alacsonyabb könyvtárosi szakképzettséggel rendelkező vagy más területeken felsőfokú szakképzettséget szerzett, de könyvtárban alkalmazott szakemberek, sőt a szakképzetség nélküli személyek is a könyvtárosi etika szellemében végezzék munkájukat. A könyvtári etikai szabályzatok továbbá segítenek feloldani azt a feszültséget, amely abból adódik, hogy a könyvtárosság etikai kódexének alanyai a könyvtárosok és nem a könyvtárak. Ha a könyvtári etikai szabályzatok az etikai kódex alapelveinek figyelembevételével készülnek el, akkor a könyvtáros nem kerülhet abba a helyzetbe, hogy az intézményhez való lojalitása erkölcsileg kétséges magatartást várjon el tőle.

309 Az etikai kódexhez lazábban kapcsolódó dokumentumok körébe olyan anyagok tartoznak, amelyek elősegítik az etikai tudat erősödését. Ide kerülhetnek az etikai kódexet és gyakorlatot érintő reflexiók, a felmerülő problémák leírásai és megoldásai, esetleírások és esettanulmányok, a könyvtáros etikával kapcsolatos dokumentumok bibliográfiája, a fontosabb dokumentumok teljes szövege, releváns kutatási jelentések, hazai és külföldi, könyvtárosi és más szakmák etikai kódexei és szabályzatai stb. Voltaképpen ide tartozik az etikai kódex tervezetét kidolgozó munkabizottság jelen anyaga is, amely a „A magyar könyvtárosság etikai kódexe magyarázatokkal, kommentárokkal, kiegészítésekkel” címet viseli. Ha a létrehozandó etikai bizottság célszerűnek tartja, a szükséges javítások végrehajtása után a saját orientációs anyagként teheti publikussá. Javasolt, hogy ezt a dokumentumkört – legalább bibliográfia formájában – tartalmazza az etikai bizottság honlapja. Kívánatos volna, ha a kódexhez csatlakozna egy könyvtárosi–könyvtári illetmen is, amely a könyvtári alkalmazottaktól elvárható, kulturált viselkedés szabályait tartalmazná. Ezt az etikai bizottság dolgozhatná ki vagy adhatna megbízást kidolgozására.

310 Végül is a könyvtárosoknak támpontot nyújtó erkölcsi dokumentumok rendszere a következőképpen épül fel:

1. szint A magyar könyvtárosság etikai kódexe.
Kibocsátója a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Informatikai és Könyvtári Szövetség.
2. szint Etikai szabályzatok az egyes könyvtárak, könyvtári rendszerek, könyvtárosi szakterületek és munkakörök számára.
Kibocsátók az érdekelt intézmények és szervezetek.
3. szint Az etikai kódexhez fűzött magyarázatok, kommentárok, kiegészítések.
Kibocsátója az etikai kódex kibocsátói által megbízott és felhatalmazott etikai bizottság.
4. szint Észrevételek, hozzászólások, esetleírások és -tanulmányok, kutatási jelentések, etikai dokumentumok és bibliográfiák stb. a szerzők és a szerkesztő (honlapgazda) felelősségében.

Tárgymutató

A római számok a fejezetekre, a római és arab számok kombinációja az alfejezetekre, az arab számok pedig a bekezdésekre utalnak.

- adatkezelés
 - 151, 153, 154, 155, 199, 201
- ajándék
 - 95, 96, 97, 251
- alá- és fölérendeltség
 - 208, 247
- aláírók
 - lásd* kibocsátó és aláíró szervezetek
- alanyok
 - X.4.
- alapdokumentumok
 - II.7.
- alapértékek
 - II., 66, 106, 110, 132, 148, 176, 218, 222, 237, 257, 265, 267, 277, 287, 289, 290, 293, 300
- álláspályázat
 - 231
- állomány
 - lásd* gyűjtemény
- állományapasztás
 - lásd* selejtezés
- állományépítés
 - IV.1., IV.3., 74, 84, 87, 124, 130, 188
- állománygyarapítási politika
 - 107
- állományismeret
 - 74, 118
- állománytisztítás
 - lásd* selejtezés
- állományvédelem
 - 115, 117, 132, 215
- általános etikai értékek
 - 7, 14, 15, 26, 40, 68
- általános ismeretek
 - 118
- altruizmus
 - 65, 92
- anyagi elismerés
 - 6, 88, 89, 90, 284
- anyagi ellenszolgáltatás
 - 93, 94, 195, 251, 252
- anyagi érdekelttség, előnyszerzés
 - III.8., 93, 94, 95, 181, 216, 227, 251
- anyagi feltételek
 - 100, 108, 173, 203, 205, 206
- anyagi hasznot hozó tevékenység
 - 93, 198, 227
- archiválás
 - 272
- ártalmas társadalmi hatás
 - 163, 200, 201, 202
- árverés
 - 252
- autoriter magatartás
 - lásd* paternalizmus
- beosztott
 - VIII.5., 224
- bírálat
 - 79, 212, 247, 258, 286
- bizalmas dokumentumok
 - 193
- bizalom, bizalmasság
 - 44, 143, 151, 153, 154, 165, 190, 196
- borravaló
 - lásd* anyagi ellenszolgáltatás
- bűncselekmény
 - 151, 176, 199
- büntetés
 - lásd* fegyelmi eljárás

- cenzúra az állományépítésben
IV.3.
- cenzúra
IV.3., 44, 54, 103, 115, 133, 140, 144, 158, 172, 193, 201
- címzettek
I.4.
- demokrácia
49, 50, 80, 103, 109, 112, 133, 136, 137, 140, 202
- digitalizálás
272
- diszkréció
230
- egyéni használó igényei
128, 131, 141, 159
- egyéni igények
lásd igények
- egyéni vállalás(a az etikai kódexnek)
293, 294, 295
- egyenlő elbánás
lásd megkülönböztetés
- egyesületi, szervezeti tagság
VII.3., 36, 287, 292, 300
- együtműködés
VII.2., 69, 100, 122, 208, 232, 258, 264, 284
- elektronikus dokumentumok
121, 199, 200, 270, 271
- életpálya
lásd karrier
- elfogulatlanság
II.6., 64, 84, 87, 101, 111, 261, 262, 267
- elkötelezettség
261, 262, 263
- előjogok
lásd kivételezés
- emberi jogok
17, 38, 41, 49, 55, 106, 202, 290
- emberi méltóság
142, 143, 148, 161, 191, 239
- empátia
142
- érdeksérelem, -védelem
147, 166, 168, 230
- érdekütközés
159, 269
- erkölcsi elismerés
lásd társadalmi megbecsülés, presztízs
- értékbecslés
252, 253
- értékek és követelmények
II.1., 7, 13, 19, 101, 103, 104, 112, 118, 128, 130, 132, 140, 148, 278, 280, 285, 291
- értékek ütközése
II.4.
- értékkorreláció, -terjesztés
128, 142, 144, 145
- értékrend
14, 26, 46, 47, 221, 222, 235, 249, 276, 291
- értéksemleges magatartás
235
- értéktelen művek
lásd kétséges tartalmú művek
- érvényesség
lásd hatály
- esélyegyenlőség
157, 161, 166, 174, 205, 206
- eszmék pluralizmusa
53, 135, 136, 137, 138, 140
- esztétikus környezet
254, 255
- etika
8, 14, 232
- etika és szakma
18, 19, 25, 67, 222, 223, 224, 236, 237, 246, 254, 278, 286
- etika oktatása
280, 281, 282
- etikai alapelvek érvényesülése
88, 233, 249
- etikai bizottság
X.6., 250, 297, 307, 309
- etikai kódex
I.2., 58, 59, 60, 257, 284, 290, 307
- etikai kódex célja
I.3.
- etikai kódex címzettjei, illetve alanyai
I.4., X.4.
- etikai kódex egyéni vállalása
293, 294, 295
- etikai kódex elfogadása
X.1.
- etikai kódex érvényesülése
X., 257, 298, 299, 300, 301, 303, 304, 306
- etikai kódex kapcsolódó dokumentumai
X.7.
- etikai kódex megalkotása
277
- etikai normák
10, 21, 24, 232, 237, 238, 240, 245, 284

- etikai szabályzatok
28, 287, 307, 308, 310
- etikai tudatosság
19, 21, 22, 25, 293, 298, 306
- feddhetetlenség
lásd integritás
- fegyelmi eljárás
296, 299, 303, 304, 305
- felelősség
III.1., IV.5., 19, 23, 25, 98, 120, 123, 125, 148,
179, 188, 189, 199, 201, 202, 204, 213, 222,
233, 247, 278, 286
- felmérési adatok
155, 228
- félrevezető, hamis, téves információ
186, 187, 188
- feltárás
113, 118, 127, 188
- felügyeleti tevékenység
253
- fenntartó
VIII.1., 16, 17, 30, 41, 88, 91, 97, 99, 109, 130,
167, 194, 216, 232, 233, 237, 238, 249, 255,
263
- fiatal könyvtáros nemzedékek
214, 278, 298
- fiatalok
lásd gyerekek és fiatalok szolgálata
- folyóirat-olvasás
72
- források tisztelete, megjelölése
186, 274
- globalizáció
171, 216
- gondolatszabadság
lásd vélemény- és szólásszabadság
- gyerekek és fiatalok szolgálata
V.6., 50, 87, 101, 110, 116, 178, 200, 201
- gyerekjogok
165
- gyűjtemény
IV., 127, 129, 132
- gyűjtemény hozzáférhetősége
IV.4.
- gyűjteményépítés korlátai
100
- gyűjtőköri szabályzat
IV.1., 104, 107, 109, 110, 136, 141
- hagyományörzés
213, 226
- hálapénz
lásd anyagi ellenszolgáltatás
- hamis információ
lásd félrevezető, hamis, téves információ
- használat korlátozása
IV.4.
- használat propagálása
150, 257
- használati szabályzat
130, 132, 136, 143, 147, 152, 157, 159, 195,
270
- használó, használat
17, 19, 31, 41, 43, 46, 50, 53, 63, 64, 72, 75, 78,
88, 93, 94, 96, 99, 100, 103, 106, 109, 122, 125,
126, 174, 175, 194, 215, 222, 230, 247, 251,
252, 255, 257, 269, 274, 283, 284
- használói csoportok
101, 156, 157, 161, 168, 200, 201, 205
- használói felelősség
64, 154, 179, 188, 190, 202
- használói vélemények
130, 143, 228
- használói viselkedés
147, 148
- használók oktatása
146, 192
- használók szolgálata
V.
- hatály
27, 29, 36, 292, 293, 295, 297
- hivatalos kiadványok
114
- hivatás, hivatástudat
I.1., III., 19, 22, 67, 280, 298
- hozzáférés
IV.4., 43, 44, 61, 62, 80, 84, 100, 111, 122, 130,
132, 143, 146, 156, 162, 168, 199, 201, 202,
205, 269
- hozzaértés
lásd szakmai felkészültség, kompetencia, hoz-
záértés, jártasság
- idézés
lásd források tisztelete, megjelölése
- idős könyvtárosok
214, 278
- igények
17, 43, 48, 49, 61, 64, 104, 109, 112, 117, 120,
129, 130, 141, 142, 144, 156, 174, 185, 215,
255, 258, 269
- illem, illemtan
8, 12, 30, 309

- információ áru jellege
166, 173, 187, 205, 252
- információ hitelessége
VI.4.
- információ közvetítése
VI.
- információ szabadsága
II.2., 49, 50, 52, 54, 105, 112, 115, 130, 132, 154,
171, 172, 173, 193, 199, 202, 207, 229, 258, 269
- információ szolgáltatása
VI.2.
- információ teljessége
VI.3., 193
- információ visszatartása
176, 177, 179, 181, 182
- információhoz való jog
38, 48, 61
- információs bróker
93, 180, 198, 266
- információs társadalom
13
- információt kérő és adó viszonya
VI.5.
- információvagyon
lásd kulturális örökség
- informálás etikai alapjai
VI.1.
- informatika
lásd technológia
- ingyenesség
V.7., 44, 205, 206, 207
- integritás
III.4., VIII.3., 44, 75, 141
- internet
VI.6., 171, 172, 177, 205, 206
- intézmény presztízse
222, 224, 230, 240
- iskolai könyvtárak
108, 145, 151
- ismeretek átadása
213, 340
- ízlés
101, 103, 112, 133
- jártasság
lásd szakmai felkészültség, kompetencia, hozzáértés, jártasság
- jogi szabályozás, jogszabályok
9, 14, 16, 19, 55, 57, 68, 91, 151, 173, 191, 193,
202, 223, 233, 295
- jogkövetés
III.2., 202
- jogsértés
147, 148
- kapcsolat a használókkal
V.3., VI.5., 156, 176, 185, 187, 189
- kapcsolat a kollégákkal
VIII.4., 182, 188, 210, 216, 217
- kapcsolat a munkáltatóval, fenntartóval
VIII.1.
- kapcsolat a nem szakképzett személyzettel
241
- kapcsolat a politikai pártokkal és társadalmi szervezetekkel
261, 291
- kapcsolat a tömegkommunikáció munkatársaival
267, 286
- kapcsolat az anyaintézmény munkatársaival
244
- kapcsolat az információs szakmák képviselőivel
265, 283, 284
- kapcsolat más szakmák képviselőivel
IX.3., 211, 241
- kapcsolatépítés
286
- karrier
64, 82, 276
- katalógus
113, 115
- kereskedés
252
- kétséges tartalmú művek
IV.2., 101
- kéziratok
273
- kibocsátó és aláíró szervezetek
X.3., 34, 36, 37, 90, 91, 219, 292, 299, 300, 307
- kiegyensúlyozott gyűjtemény
99, 100, 102, 107, 112
- kirekesztés
lásd tiltás
- kiskorúak
lásd gyerekek és fiatalok szolgálata
- kiszolgáltatottság
181, 195, 204
- kivételezés
159, 180, 194
- kivonás
lásd selejtezés
- kizárás a használatból
160
- kollegiális kapcsolatok
VIII.4., 81

kommunikáció szabadsága
 136
 kompetencia
lásd szakmai felkészültség, kompetencia, hozzáértés, jártasság
 kompromisszumok
 II.4., 48, 112, 126, 127, 130, 167, 169, 237, 249, 279
 konformizmus
 133, 134, 136
 kontroverz eszmék
 53, 101, 103, 106, 137, 200
 kor szerinti megkülönböztetés
lásd gyerekek és fiatalok szolgálata
 korlátozás
 IV.4., 106, 130, 132, 133, 139, 140, 145, 147, 158, 160, 164, 172, 173, 176, 177, 199, 202, 203, 207, 229
 korlátozott használat
lásd használat korlátozása
 kölcsönzési adatok
 153
 költségtérítés
 207
 könyvek
 135, 138, 139
 könyvtár mint munkahely
 VIII., 308
 könyvtárosok etikája
 30, 82
 könyvtárhasználati jog
 17, 41, 156
 könyvtárhasználati szabályzat
lásd használati szabályzat
 könyvtári környezet
 149
 könyvtárak közötti együttműködés
 VII.2.
 könyvtárközi kölcsönzés
 100, 105, 106, 130, 216
 könyvtáros és munkáltató (fenntartó) viszonya
 VIII.1.
 könyvtáros magángyűjteménye
 227, 252
 könyvtáros megjelenése
 256
 könyvtáros megnevezései
 35
 könyvtáros szakma és hivatás
 I.1.
 könyvtáros személyisége
 256
 könyvtárosi etika
 I.
 könyvtárosi magánszféra
 67
 könyvtárosi szakmai közösség
 VII.
 könyvtárosképző intézmények
 280, 289, 295, 306
 könyvtárosság kritériumai
 32, 33, 34, 257, 293
 könyvtár-politikai nyilatkozatok, állásfoglalások, szabályzatok
 55, 58, 68, 69
 könyvtártípus
 45, 105, 108, 132, 167, 199, 216, 276, 307
 könyvüldözés
 110, 124, 259
 környezetvédelem
 51, 120
 köz- és magántulajdon
 225
 közbizalom
 209
 közéleti szereplés
 85, 86
 közérdek
 127, 131, 133
 közfeladat
 78
 közjó
 48, 49, 62, 159, 166, 207
 közös vállalkozások
 216, 264
 közszereplés
 IX.2.
 közszolgálatosság
 78
 köztudat, közgondolkodás
 276, 277, 293
 közvélemény
 286, 297
 kritika
lásd bírálat
 kulturális örökség
 46, 55, 65, 117, 120, 122, 124, 135, 140, 216, 227, 272, 290
 kutatás és publikálás
 73, 74, 93, 155, 181, 248

- külföldön működő magyar könyvtárosok
37, 217, 290
- licenc
271
- lopás
115, 117, 152
- magángyűjtemény
227, 252
- magánszféra
lásd bizalom, bizalmasság
- magánszféra (használóé)
V.4., 115, 143
- magánszféra (könyvtárosé)
III.6., 239
- magatartás
lásd viselkedés, magatartás
- manipuláció
112
- másolás, másolat
117, 122, 132, 270
- megkülönböztetés
V.5., 64, 129, 130, 162, 166, 168, 173, 174,
180, 194, 203, 240, 267
- megőrzés
IV.5., 74, 117, 127
- méltányos használat
270
- munkafeltételek, -körülmények
88, 90, 94
- munkahely
VIII.
- munkahelyi hierarchia
208, 245, 246
- munkahelyi környezet
VIII.7.
- munkahelyi magatartás
19, 30, 224, 239
- munkaközösség
208, 240, 249
- munkáltató
VIII.1., 71, 88, 91, 94, 167, 216, 237
- munkatársak
VIII.4., 94, 208, 211, 212, 213, 214, 240
- munkateljesítmény
255
- munkaviszony
222, 223, 231
- működési adatok nyilvánossága
228
- nem nyilvános könyvtár
VIII.2., 107, 216, 307
- nem szakképzett személyzet
241
- nemzeti örökség
lásd kulturális örökség
- nemzetközi könyvtári rendszer
49, 75, 101, 113, 120, 125, 215, 216
- nevelői szerep
87, 112, 133, 145
- nonkonformista nézetek
lásd kontroverz eszmék
- nyilvánosság
X.2., 222, 228, 237, 285, 286, 300, 306
- nyilvánosságra hozatal
297, 299, 303, 305, 306
- nyomásgyakorlás
19, 77, 78, 102, 108, 109, 110, 133, 229, 279,
285
- olvasás szabadsága
V.2.
- olvasó
lásd használó, használat
- Országos Dokumentum-ellátási Rendszer
100, 105, 216
- országos könyvtári rendszer
49, 75, 100, 101, 113, 120, 125, 183, 188, 215, 216
- önképzés
lásd továbbképzés
- önkormányzati képviselőség
263
- pályafutás
lásd karrier
- pályáztatás
95
- panaszok
148, 228
- paraszolvencia
lásd anyagi ellenszolgáltatás
- pártatlanság
129, 142, 156
- pártkapcsolatok
IX.2.
- partnerség a használóval
133, 143, 145, 191
- pártsemlegesség
260, 261, 263
- paternalizmus
145, 185, 191
- példamutatás
246, 279, 280, 281, 298, 303, 304
- politikai aktivitás
235

- politikamentesség
260
- presztízs
lásd társadalmi megbecsülés, presztízs
- publikálás
lásd kutatás és publikálás
- restaurálás
123
- részrehajlás
lásd megkülönböztetés
- retorzió
222, 247
- ruházat
256
- segítség a használónak
129, 133, 139, 143, 144, 145, 146, 174, 191, 192
- selejtezés
74, 110, 115, 119, 124, 125, 133
- semlegesség
261, 262
- sérelmek
147, 148, 151, 250
- szabadpolc
113
- szabadság
134, 135, 136, 140, 202
- szakértői tevékenység
VIII.6.
- szakismeretek
118
- szakma
I.1.
- szakma tisztelete
III.5.
- szakmai autonómia
III.4., 212, 285
- szakmai felkészültség, kompetencia, hozzáértés, jártasság
III.3., 44, 64, 82, 141, 142, 148, 174, 175, 188, 209, 212, 222, 245, 246
- szakmai fórumok
222, 237
- szakmai kapcsolatok
75
- szakmai közélet
218
- szakmai szolidaritás
VII.1.
- szakmai véleményalkotás
236
- szakmai viták
218, 236, 240
- szállítók
95
- számítástechnika
lásd technológia
- számítógépes hálózatok
lásd internet
- szankcionálás
X.5., 302, 304
- szavatosság
187, 189
- szellemi szabadság
38, 39, 49, 57, 80, 109, 199
- szellemi tulajdon
248, 269, 274, 275
- szélsőséges nézetek
lásd kontroverz eszmék
- személyes adatok
151, 153, 154, 155, 201, 204, 261, 267
- személyes érdek
44
- személyes haszon
III.8.
- személyes meggyőződés
235, 238
- személyi integritás
VIII.3.
- személyiségi jogok
130, 152
- személyzeti politika
231
- szervi jog
IX.4., 207, 248
- szervezők és alkotók tisztelete
268, 269
- szólásszabadság
lásd vélemény- és szólásszabadság
- szolgáltat, szolgáltatás
V., VI.2., 10, 19, 30, 64, 65, 90, 94, 96, 107, 109, 171, 173, 175, 208, 210, 215, 216, 223, 240, 251, 252, 255, 261, 284
- szolgáltat etikája
V.1.
- szolgáltatási maximum
129, 130
- szolgáltatási minimum
129

- szolidaritás
VII.1., 216, 217, 240
- szomszéd országok magyar könyvtárosai
37, 217
- szülői felelősség
163, 164, 165
- szürke irodalom
273
- tagság könyvtáros szervezetekben
lásd egyesületi, szervezeti tagság
- tagság társadalmi szervezetekben
235, 262
- tájékoztatás
lásd információ, informálás
- támadások a könyvtár ellen
259
- tapintat
152
- társadalmi biztonság, stabilitás, harmónia
26, 42, 49, 64
- társadalmi haladás
II.5.
- társadalmi kapcsolatok
IX., X.2.
- társadalmi környezet
IX.1., 1, 19, 89, 257, 258, 283, 291, 300
- társadalmi megbecsülés, presztízs
III.7., 12, 22, 88, 209, 218, 284
- társadalmi munkások
211, 242
- társadalmi szervezetek
261
- társadalom tájékoztatása
X.2.
- távoli források használata
169, 170
- technológia
5, 17, 65, 70, 83, 95, 146, 169, 173, 190, 199,
201, 202, 203, 204, 208, 264
- teljesség
44
- térítés
V.7., VI.7., 93, 130, 147, 180
- térítésmentesség
lásd ingyenesség
- terrorizmus
151, 154, 172, 177
- téves információ
lásd félrevezető, hamis, téves információ
- tiltás
53, 103, 106, 107, 111, 115, 133, 144, 164, 165,
201, 203
- tisztogatás
lásd selejtezés
- titkosított anyagok
lásd bizalmas dokumentumok
- titoktartás
234
- tolerancia
82, 87, 256
- továbbképzés
70, 71, 213, 218, 248
- vállalkozás
252
- védelem méltatlan támadások ellen
8, 19, 78, 90, 91, 218, 219, 285, 291, 303, 306
- vélemény- és szólásszabadság
38, 44, 56, 57, 106, 108, 115, 130, 133, 134,
135, 137, 140, 154, 202, 229, 235, 259, 269
- véleményvezető könyvtárosok
243, 277, 278
- vezérelvek
II.3.
- vezetés, vezetők
VIII.5., 222, 224, 236, 239, 277, 279, 305
- világnézeti semlegesség
260, 261
- viselkedés, magatartás
15, 16, 19, 22, 30, 81, 82, 88, 130, 156, 199,
209, 235, 246, 256, 276, 280, 281, 298, 309
- zárolt kiadványok tára
115
- zárt elhelyezés
115, 158

Válogatott bibliográfia, 2004–2006

- Papp István: Etikai kódex a magyar könyvtárosság számára. Háttéranyag. In: Könyvtári Figyelő, 2004. 2. 243–278. p.
- Az MKE Etikai Bizottság tagjainak hozzászólása a háttéranyaghoz. In: Könyvtári Figyelő, 2004. 2. 279–290. p.
- Papp István: Külföldi könyvtáros etikai kódexek áttekintése. In: Könyvtári Figyelő, 2004. 4. 807–824. p.
- Froehlich, T. J.: Könyvtárosok és információs szakemberek. [Az 1992-ben megjelent Encyclopedia of ethics szócikke]. Ism.: Iványi Kristóf. In: Könyvtári Figyelő, 2004. 4. 825–831. p.
- Szakmai etikai kódex pedagógusoknak. Ism.: Hock Zsuzsanna. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2004. 12. 27–29. p.
- Etikai kódex a Sanofi-Synthelabo vállalatcsoport beszerzési tevékenységéhez. Ism.: Süttő-G. Ildikó. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2004. 12. 29–30. p.
- A köztisztviselők etikai kódexe. Ism.: Redl Károly. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2004. 12. 30–33. p.
- Tóth Gyula: A magyar könyvtárosok etikai kódexének kérdéséhez. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005. 1. 27–32. p.
- Néhány megjegyzés és javaslat a készülő etikai kódexhez. [Román Lászlóné, Lévay Botondné, Benda Mária hozzászólása.] In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005. 2. 13–20. p.
- Papp István: A magyar könyvtárosság etikai kódexének kidolgozására alakított etikai munkabizottság tevékenységéről. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005. 3. 14–19. p.
- Magyarországi Tartalomszolgáltatók Egyesülete etikai kódexe. Ism.: B. Majkó Katalin. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005. 4. 16–17. p.
- A Magyar Orvosi Kamara etikai kódexe. Ism.: Virágos Márta. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005. 4. 17–19. p.
- Pszichológusok szakmai etikai kódexe. Ism.: Biczák Péter. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005. 4. 20–21. p.
- A magyar könyvtárosság etikai kódexe. Az etikai kódexet előkészítő bizottság által elfogadott tervezet, 2005. április 5. In: Könyvtári Levelező/lap, 2005. 4. 4–9. p.
- A magyar könyvtárosság etikai kódexe. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005. 5. 14–22. p.
- Az etikai kódexet előkészítő bizottság által elfogadott tervezet (2005. április 5.). A magyar könyvtárosság etikai kódexe. In: Agrárkönyvtári Hírvilág, 2005. 1. 8–11. p.

- Walleshausen Gyula: Hajdani vélemény a könyvtáros etikáról. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005. 6. 13–15. p.
- Walleshausen Gyula: Egy kvietált könyvtáros a hivatásetikáról és az 1975-ös egri vándorgyűlésről. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2005. 6. 273–278. p.
- Az etikai kódexet előkészítő bizottság által elfogadott tervezet (2005. április 5.). A magyar könyvtárosság etikai kódexe. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2005. 6. 279–284. p.
- Az etikai kódexet előkészítő bizottság által elfogadott tervezet (2005. április 5.). A magyar könyvtárosság etikai kódexe. In: Könyvtári Figyelő, 2005. 2. 215–221. p.
- Múzeumok etikai kódexe. Ism.: Hock Zsuzsanna. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005. 7. 8–11. p.
- A levéltárosok etikai kódexe. Ism.: Hock Zsuzsanna. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005. 7. 11–12. p.
- Papp István: Bevezető a magyar könyvtárosság etikai kódexe szövegtervezete vitájához. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005. 8. 7–16. p.
- Bartos Éva: Hivatása könyvtáros. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005. 9. 3–8. p.
- [Vajda Kornél] VK: Szeniorok találkozója. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005. 10. 23–24. p.
- Gerő Gyula: Könyvtáros etika apróban. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005. 10. 24–26. p.
- Drinóczi Ildikó: A készülő etikai kódex Háttéranyagáról. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005. 11. 14–19. p.
- A magyar könyvtárosság etikai kódexének 2005. április 5-i szövegtervezetéhez beérkezett javaslatok. Összeáll. és a javaslatokat észrevételezte: Papp István. Bp., 2005. 87 p. [kézirat]
- Papp István: Jelentés a magyar könyvtárosság etikai kódexének kidolgozására alakított munkabizottság tevékenységéről. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2006. 1. 8–11. p.
- Hangodi Ágnes: Beszámoló a könyvtáros etikai kódexet előkészítő munkabizottság munkájáról. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2006. 2. 16–22. p.
- A magyar könyvtárosság etikai kódexe.
In: Könyvtári Figyelő, 2006. 1. 100–101. p.
In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2006. 2. 22–25. p.
In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2006. 4. 190–191.

Summary

The Code of ethics of Hungarian librarians was ceremonially accepted by the General Assembly of the Association of Hungarian Librarians on January 17, 2006. It took two years to prepare the code and to reach professional consensus. The Code was co-issued by the Board of the Association of Hungarian Librarians and the Board of the Federation of Libraries and Information Centres. The materials related to the Code are arranged in a pyramid structure, with the Code itself being on the top. The Code consists of two, closely related parts: the one with Roman numbers can be interpreted as a set of moral commands; they are complemented by a second part of textual explanations. The pyramid's second level is planned to include further codes of ethics pertaining to various bodies, associations, organisations, types of libraries, jobs etc. The third level contains all the explanations, commentaries and additions related to the Code (an essay summarising these constitutes the main part of this volume). A bibliography, as the last part (representing the fourth level), provides a list of published and manuscript materials having appeared during the process of editing.

I. The ethics of librarians

The activities of librarians are guided – in addition to professional knowledge, procedures and attitudes, legal regulations and guidelines – by ethical norms as well.

II. Main values

Librarians respect and are committed to human rights, democracy, the legal state, equal social opportunities, intellectual freedom and the freedom of information.

III. The library profession

The library profession requires from librarians that they should respect and be devoted to users, and improve their own professional knowledge and skills on a continuous basis. Librarians are expected to make their professional decisions autonomously, with integrity, excluding any personal gains or other unjustified advantages or profit.

IV. Collection care

Librarians are responsible for preserving the cultural heritage of mankind, including that of Hungary, national and ethnic minorities, as well as local communities. They base their collection building activities on user needs and human values. Nevertheless, they acquire also works that are controversial to public opinion or to their own views. They reject censorship and do not exercise it themselves. By cataloguing they facilitate access to the entire collection of the library.

V. Serving library users

The relationship between librarians and users relies on equal partnership and mutual confidence. Librarians provide assistance to all without any discrimination in order to enable the best use of library services. They protect users' privacy regarding their personal data. Users are entitled to the best library services possible under the given circumstances and to impartial treatment. In this spirit librarians strive to balance different chances.

VI. Transmitting information

Librarians make their best to provide free and unlimited access to information. They provide assistance to using information sources and tools. With their full strength they strive to supply authentic, reliable, full and adequate information, tailored to personal needs.

VII. Librarians as a professional community

Librarians safeguard the prestige of the library profession, take part in the activities of the professional community and co-operate with their colleagues. They readily share their knowledge and experience with others.

VIII. The library workplace

Librarians are loyal to their library, respect the objectives and interests of the library's maintaining body. Either as members or as managers of staff they make their best to contribute to implementing the library's objectives and to strengthening the workplace community.

IX. Relations with society

The librarians' relationship with members, groups and organisations of society should be free of bias and prejudice. Librarians respect other professions and

their representatives, and are ready for co-operation with them. They protect both the right of intellectual property and that of access to the products of human creativity.

X. Implementing the Code

The fulfilment of the requirements included in this Code of ethics needs the active involvement of librarians. The Association of Hungarian Librarians and the Federation of Libraries and Information Centres will facilitate this process by setting up an Ethical Committee.

* * *

This Code of ethics of Hungarian librarians was issued by the Board of the Association of Hungarian Librarians and the Board of the Federation of Libraries and Information Centres on January 17, 2006.

Klára Bakos, President
Association of Hungarian
Librarians

Péter Fodor, President
Federation of Libraries and Information
Centres

Confirmed by their signature, the following organisations declare that they accept the values and requirements formulated in the Code of ethics of Hungarian librarians, will act in their spirit and advocate their implementation:

Márta Virágos, President
Council of University Librarians

Erika Bondor, President
Association of Teacher-Librarians

Zsuzsa Vad-Kokovay, President
Council of College Librarians

Livia Vasas, President
Federation of Hungarian Medical Librarians

Ilona Ásványi, President
Association of Church
Librarians

Ádám Horváth, President
Hungarian Shared Catalogue Association
MOKKA

Tartalom

Bevezetés	3
A magyar könyvtárügy etikai kódexe	5
Magyarázatok, kommentárok, kiegészítések	17
Előszó	19
I. Könyvtárosi etika	21
1. A könyvtárosi szakma és hivatás	21
2. Az etikai kódex	22
3. Az etikai kódex célja	25
4. A címzettek	26
II. Alapértékek	31
1. Az értékekről	31
2. Az információ szabadsága	32
3. Vezérelvek	33
4. Értékek ütközése, kompromisszumok	34
5. A társadalmi haladás szolgálata	34
6. Elfogulatlanság az eszmék iránt	35
7. Alapozó dokumentumok	36
III. Könyvtárosi hivatás	39
1. Felelősség a társadalom és a használó előtt	39
2. Jogkövető magatartás	40
3. Szakmai felkészültség	41
4. Szakmai autonómia és integritás	42
5. A szakma tisztelete	43
6. A könyvtáros magánéletje	44
7. A társadalmi megbecsülés elvárása	45
8. A könyvtáros személyes használata	46
IV. A gyűjtemény gondozása	49
1. Állományépítés, gyűjtőköri szabályzat	49
2. Kétséges tartalmú művek	50
3. Cenzúra az állományépítésben	51
4. A gyűjtemény hozzáférhetősége. A használat korlátozása	53
5. A megőrzés felelőssége	55

V. A könyvtárhasználók szolgálata	57
1. A szolgálat etikája	57
2. Az olvasás szabadsága	58
3. Kapcsolat a használókkal	61
4. A magánszféra tisztelete és védelme	64
5. Megkülönböztetés nélküli szolgálat	65
6. A gyerekek szolgálata	67
7. Ingyenes és térítéses szolgáltatások	68
VI. Az információ közvetítése	71
1. Az informálás etikai alapjai	71
2. Az információ szolgáltatása	72
3. Az információ teljessége	74
4. Az információ hitelessége	75
5. Az információt kérő és adó viszonya	76
6. Az internet és a számítógépes hálózatok használata	77
7. Térítés az információért	79
VII. Könyvtárosi szakmai közösség	81
1. Szakmai szolidaritás	81
2. Könyvtárközi együttműködés	83
3. Egyesületi tagság	85
VIII. A könyvtár mint munkahely	87
1. A könyvtáros és munkáltató (fenntartó) viszonya	87
2. Könyvtáros a nem nyilvános könyvtárban	90
3. A könyvtáros személyi integritása	91
4. Kollegiális kapcsolatok a könyvtárban	92
5. Beosztott és vezető	93
6. Szakértői tevékenység	94
7. Munkahelyi környezet	95
IX. Társadalmi kapcsolatok	97
1. A társadalmi környezet	97
2. Közszerelés, pártkapcsolatok	98
3. Kapcsolatok más szakmákkal	99
4. Szerzői jog	100
X. Az etikai kódex érvényesülése	103
1. A szakmai elfogadás	103
2. A társadalom tájékoztatása	104
3. A kibocsátók és aláírók	105
4. Az etikai kódex alanyai	106
5. A szankcionálás kérdése	108
6. Etikai bizottság	109
7. Kapcsolódó dokumentumok	111
Tárgymutató	113
Válogatott bibliográfia, 2004–2006	121
Summary	123

